БОШКО · · СТРИКА:

ФРУШКОГОРСКИ : МАНАСТИРИ

ЗАГРЕБ
1927

БОШКО СТРИКА:

СРПСКЕ ЗАДУЖБИНЕ
ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ

СА 127 СЛИКА И ЈЕДНОМ МАПОМ

ЗАГРЕБ 1927.

ТИСАК ЗАКЛАДЕ ТИСКАРЕ
»НАРОДНИХ НОВИНА« ЗАГРЕБ

УВОД

Фрушка Гора диже се међу Дунавом и Савом непосредно уз дунавску обалу. Простире се недалеко од Вуковара према истоку све до Сланкамена преко од ушћа реке Тисе. Западни јој почетак лежи међу Шаренградом и Шидом, где се гора одмах уздиже за својих 50 m, дакле прилично стрмо. Истакнутије су јој тачке: Телек (200 m), Лук (209 m), Церик (207 m) и Цонтра (212 m). Почевши од села Љубе лагано се главно слеме, којем су јачи висови: Бабинац (234 m), Деканско Брдо (277 m) и Дугачко Поље (291 m), диже у велику луку над селом Визићем и манастиром Ђипшом према северу па се онда спушта у полукругу. Источно крило тог полукруга опет се диже до висине од 285 m па врло брзо досиже велику висину. Ту су главни висови: Чикерија (377 m), Гај (364 m), Јераковац (388 m), Ивина Главица (444 m) и Леленка (454 m). Међу манастирима Беочином и Бешеновом досиже Фрушка Гора своју највећу висину главицом, која се зове Црвени Чот а висока је 539 m. Већи висови Фрушке Горе јесу још: Козарски Чот међу манастирима Беочином и Јаском (524 m), Градац код манастира Раковца (471 m), Лиски Врх међу Лединцима и Врдником (497 m) и Краљевска Столица међу Иригом и Каменицом (444 m). Даље према истоку, над манастиром Великом Реметом, диже се Белешевац, али је висок само 330 m. Од Велике Ремете до Карловаца највиша је главица Добриловац (271 m). Главна се гора даје затим пратити дунавском обалом до Сланкамена а ту су истакнуте тачке: над чортановачким тунелом Карас (245 m), код Бешке Каљакач (194 m), код Крчедина Косевац (268 m) и над Старим Сланкаменом Планина (210 m).

У дужину растој међу Телеком, првом главицом на западу, па до дунавске обале код Старог Сланкамена, износи до 80 километара а главни гребен Црвеног Чота пада готово у средину. Северни, краћи, обронак тога гребена према Дунаву куд и камо је стрмији, него јужни, дужи, обронак према Сави.

У Фрушкој Гори има много гудура и продола, којима теку потоци, а по продолима су и друмови, од којих је најзнаменитији друм на Банстолу међу Карловцима и Радинцима а и друм преко Венца међу Иригом и Каменицом.

Државна железница пресеца Фрушку Гору тунелима под Петроварадином и код Чортановаца а споредна пруга води од Петроварадина до Беочинске Каје, где се клеше камење за воденице и млинове а и гради изврстан цемент од лапора, што га је, у првим десетинама прошлог века, почео вадити Енглез Клерк, кад је градио ланчани мост преко Дунава међу Пештом и Будимом. Има још једна споредна пруга међу Румом и врдничким угљенокопом.

Фрушка Гора је пуна прекрасних растових и букових шума, у којима борави дивљач сваке врсте а има и птицâ грабљивицâ; пригорје пак Фрушке Горе обилује лепо обрађеним виноградима, који су, услед филоксере, данас већином засађени американском виновом лозом.

О Фрушку Гору и о њену околицу отимали се од вајкада многи народи, јер је Фрушка Гора не само красна по свом положају него и плодовита. Римљани су већ у првом веку после Христа завладали и Фрушком Гором, коју су

називали Almus Mons, и она је под њиховом влашћу остала све до конца петог века по Христу. Главно место у крајевима Фрушке Горе за римско доба било је Sirmium (данашња Митровица), који је за Римљана важио као један од најзнаменитијих градова римске империје. У Сирмиуму се живело као у Риму, био је у њему царски двор, па амфитеатар, било је ту храмова, лепих палата а било је и седиште заповедника дунавског бродовља, префекта и других високих часника. Налазиле се у њему: велика творница оружја, леваоница разних метала и ковница новаца. Римски повесничари говоре о њему као о »славној мајци градова« и »највећем граду целога предела«. Сирмиум је знаменит и с тога, што се у њему родило више римских царева, као: Деције (249.—251.), Клаудије II. (268.—270.), Аурелијан (270.—275.), Проб (276.—282.), Максимијан (284.—305.) и Грацијан (375.—383.), а многи су цареви трајно боравили у Сир-

Цар Проб

миуму, као: Галерије (293.—311.), Лициније (307.—323.), Константин Велики (324.—337.), Јулијан Отпадник (Апостата, 361.—363.), Валентинијан I. (364.—375.) и Валенс (364.—378.).

Од свију тих царева нас највећма занима цар Проб, који је глас Фрушке Горе разнео по свем тадашњем свету и осигурао јој славу до данашњег дана тиме, што је први засадио у њој винову лозу, донесену из Италије, и то, према народном предању, на Главици, брежуљку код села Дивоша, одакле се постепено раширила по свој Фрушкој Гори.

Проба су римске легије у Азији извикале за цара, док је у Европи и Африци Флоријан био цар (275.—276.). Међу њима дође до рата, али Флоријана убију његови властити војници. Проб је био један од највећих војсковођа свог времена. Као цар је две године (277.—279.) ратовао са северним народима и покорио Германе, који су били опустошили целу Галију; оборио је девет краљева те се за његове владе римско царство јако било проширило и простирало се на истоку у Азији до реке Еуфрата, на западу до Атлантског

Океана, на северу до Дунава, Рајне и до планинâ Каледоније (Шкотске), на југу до горе Атласа, пустиње Сахаре и катаракатâ (слаповâ) реке Нила. Према тому су најплодније, најдивније, најславније земље припадале римском царству. Картага, Александрија, Тива, Јерусалим, Антијохија, Атина, Лондон били су само покрајински градови тога царства; Средоземно Море пак, на чијим се обалама народи борили и отимали о првенство, било је у римском царству само једно велико унутрашње море, на којем су најразличитији народи измењивали производе својих земаља. У Рим је Египат слао своје стакло, своје платно, своју хартију (пергаменат), Индија је слала своју слонову кост и своје драго камење, Вавилон своје ћилимове, Грчка своје уметнине, Галија своје сукно и своја говеда, Шпанија племените метале, Африка, осим Египта, своје дрво, Север свој коситер и ћилибар, а Понт своју кожу и своје посољене рибе. У време цара Проба, кад је римско царство било у јеку, имало је преко шест милијона квадратних километара и до стодвадесет милијона становника; сâм Рим имао је од прилике подруг милијон. Ни историја Старог, ни историја Средњег, ни историја Новог Века не памте тако огромне државе, као што је било римско царство.

За уређење такве опсежне државе безусловно је потребан био несметан саобраћај међу појединим њеним деловима а тај се постигао добро и солидно изграђеним друмовима. Кудгод су римске легије, освајајући, продирале, ишли су за њима мерници, који су градили цесте, јер Римљани су сваку земљу сматрали освојеном тек онда, кад је војним цестама била испрекрштана тако, да су легије брзо и без тешкоћâ могле допрети на све крајеве римске државе. Како је римска држава у време царева постигла највећи обим, то налазимо у то време највише цестâ, и то већих око 372 на број. Те су цесте све заједно биле дуге 53.000 римских миља. Од њих су 29 улазиле у Рим и излазиле из њега. Засебне путне мапе су прегледно показивале растојање, као и места, које је спајала једна цеста. Римске цесте биле су сазидане тако солидно, да многе од њих постоје још и дан данас а својом изврсном градњом сведоче технички таленат римског народа. Већином је цеста била узвишена нешто изнад неке врсте плочника а на њој је било силних каменова, који су јахачима служили код узјахивања на коње и сјахивања са коњâ, јер Римљани нису познавали узенгијâ, него су јахали на покривачима а ноге су им висиле. Иако не све, а оно су зацело многе цесте одлично биле саграђене и врло добро одржаване. По свим римским друмовима било је размакâ, означених миљоказима, а уз друмове било је многих храмова, тријумфалних лукова, летниковацâ, и нарочито много надгробних споменикâ и поштанских станицâ.

Исходиште цестама из Рима за Панонију и Фрушку Гору била је Аквилеја. Уз Фрушку Гору пролазила је цеста десном обалом Дунава и додиривала Cuccium (Илок), Бононију (Баноштар), Accumincum (Стари Сланкамен), а подножјем Фрушке Горе ишла је преко Сирмиума (Митровице). Обе цесте спајале се код Taurinum-a (Земуна) а оданде су текле до Цариграда. Саму пак Фрушку Гору пресецао је друм, који је водио од Бононије (Баноштра) до Сирмиума (Митровице).

Са развитком друмова у тесној вези стоји и пошта. Путем поште је огромно римско царство одржавало своје везе. Са том поштом се није могла такмачити пошта никојег од тадашњих народа. Главна упоришта римске државне поште

била су на знатним трговачким и саобраћајним местима смештене постаје (mansiones), које су служиле путницима за одмор и коначишта а једна од друге биле удаљене о један дан вожње. Међу појединим постајама било је шест до осам стајалишта за одмену коњâ (mutationes). За све те постаје и стајалишта морали се бринути становници дотичних места те је то био читав кулук за њих. Хитне вести носили су јахачи (veredarii). У првом свом развоју римска је пошта служила само државним сврхама те су ју могли употребљавати само државни чиновници, али се изузетно давале дозволе и другим лицима. У хитним случајевима чак се поштом одашиљали и читави одреди војске, а то се звало: cursus publicus. Свака римска хитна пошта прелазила је дневно по 170 километара. Такове се вожње, разуме се, могле чинити само уз измену коњâ, а тих је коњâ било у целој римској држави по т. зв. поштанским штацијама, којих је нарочито много било за време царева. Те поштанске штације удаљене су биле једна од друге за једну или две миље (око петнаест километара), а свака је имала на расположењу до четрдесет поштанских коња за царску службу. У првом реду римска је пошта служила само држави, тек у другој линији бринула се и за потребе приватних лица. Било је тако, као доскора код руских пошта у Азији, где су сва приватна лица морала чекати, кад какав царев гласник или какав висок државни чиновник затреба пошту. А да је годишње хиљадама приватног дописивања римском поштом било разашиљано до крајњих граница образованог света оног времена, произлази из многобројних забележака.

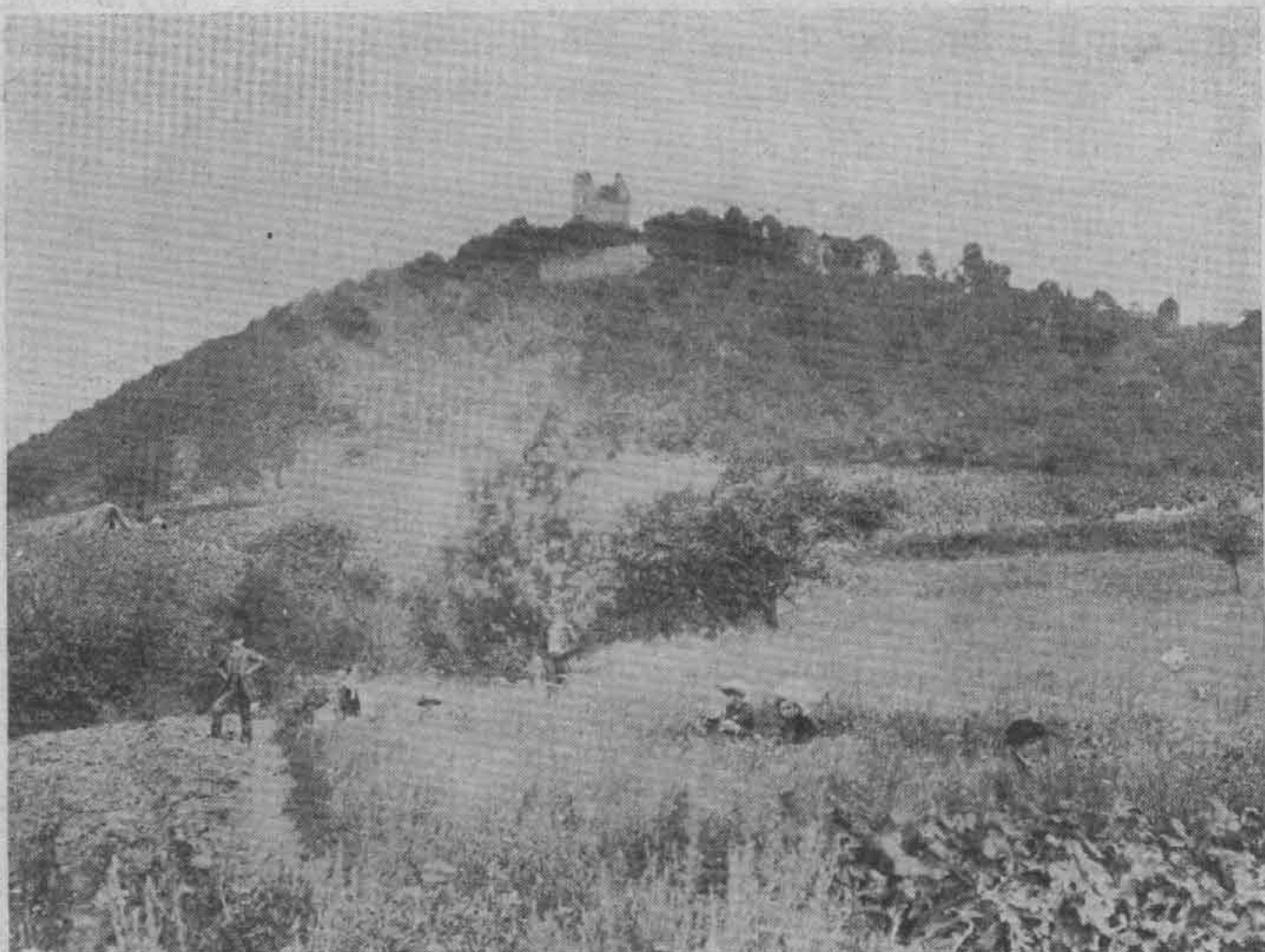
На великим поштанским цестама кретала се уз хитна кола још и безбројна теретна кола, натоварена сваковрсном трговачком робом, животним намирницама, потребним стварима за војску, као и грађевним материјалом за палате и храмове.

Гониоци коњâ и воловâ зачуђено гледају за легијом, која пролази крај њих, и дуго још говоре о њој. Пођемо ли за том легијом до идућег коначишта, наилазимо пред поштанском станицом на часничке слуге у жестокој препирци са робовима којег отменог путника, који собом води дванаест путничких колâ, међу овима и једна, нарочито удобно намештена, спаваћа кола. Војници не ће да даду цивилистама стаје, али се расправа брзо доврши. Командујући пуковник легије позна у отменом путнику свог пријатеља, висока државног чиновника, који је са свог пређашњег места у Малој Азији премештен у Галију те баш путује онамо. За час господа седају за обед, који им је припремио грчки кувар отменога господина; два роба са Кипра мешају вино у сребрним кондирима а господа се разговарају о политичким догађајима големог царства и у тај разговор уплећу сав тада познати свет. Док поштар настоји, да што више похвата од тих новости, дотле се страни робови и неки млађи легијонари диве, разгледајући прекрасна кола отменог господина са кочницама и са апаратом, који окретајима точковâ показује број миљâ, што су их прешла кола. Таквих је призорâ у трећем веку после Христа било дневно на свакој поштанској станици.

Први прослављач Фрушке Горе римски цар Проб био је пореклом сељачко дете. Својим даром и својом честитошћу, којима се одликовао још као младић, подигао се до тако висока достојанства. Као цар много је радио на култивирању Срема те га је по својим војницима дао копати, не би ли мочварне кра-

јеве исушио и учинио плоднима. У мирно је доба војницима давао посла, јер је њему — по његовим речима — беспослен војник био мрзак и није смео бадава јести хлеб. И данас постоји у народу предање, да је цар Проб својом строгошћу и присиљавањем на рад изазвао у својих војникâ отпор, који је довео дотле, да је при градњи јарачког водовода испред њих морао бежати све до Врдничке Куле и потражити тамо уточишта; али побуњени војници разоре Врдничку Кулу те убију цара Проба.

Кад се велика римска држава, године 441. по Христу, поделила на источну и западну, дођоше дивљи Хуни, које је предводио Атила, »бич божји«. Он многобројном војском опседне Срем, освоји га, а градове поруши и попали.

Врдничка Кула

Том је приликом и Сирмиум био разорен. После Атилине смрти († 453.) потпадне Срем под Гепиде а њих оданде истера Теодорих Велики (493.—526.), краљ источних Гота. После његове смрти овладаше Сремом Авари и владали су њиме све до године 791., кад их је франачки краљ Карло Велики (768.—814.) потпуно уништио. Неко је време затим Срем стајао под франачком владом, онда га заузму Хрвати а за њима Бугари те ови остадоше у њему до године 1019. Затим је Срем опет мењао господаре, док није потпао под српске владаре, а под њима је остао до несретне битке на Косову (1389.). Привремено је и после долазио у српске руке, владали су у њему српски деспоти, али под покровитељством Угарске.

Године 1462. Турци попале и похарају цео Срем, но после девет година буду оданде сузбијени па тек након мохачке битке, 1526., поново постадоше господари Срема и остадоше то све до карловачког мира од године 1699. Тада Срем потпадне под Аустрију.

Срби, као грана великог словенског племена, живели су у прва времена у карпатским планинама у данашњој Галицији све до почетка VII. века после Христа. Тада се услед навале дивљих азијатских народа почели селити према југу, неки се зауставили у данашњој Угарској и по Срему, а већина их је прешла преко Саве и Дунава па се населили у византијском царству и онде су основали засебне мале државе, којима су управљали жупани под врховном влашћу византијског царства. Почетком IX. века Срби су примили Христову веру а крајем истога века утврдили су их у њој словенски апостоли Ћирило и Методије. Оснивачу династије Немањића у XII. веку, великом жупану Стевану Немањи (1159.—1195.), пошло је за руком ујединити српске земље у једну српску државу и у њој још јаче учврстити православну веру. Његов пак син Растко, који се године 1185. закалуђерио у руском манастиру Св. Пантелејмона у Светој Гори и добио име Сава, израдио је касније, као архимандрит, код грчког цара Теодора Ласкара I., да је васеленски патријарх Герман пристао

Жича

на то, да се у Србији оснује самостална архиепископија. Сава је године 1219. постао први српски архиепископ и одмах је основао осам епископија а свог најстаријег брата Стевана миропомазао је и крунисао године 1220., лицем на Спасов дан, за првог српског краља, у манастиру Жичи, што га је основао исти Стеван и у којем је било прво седиште српског архиепископа.

За Савина наследника архиепископа Арсенија (1233.—1263.), родом из Срема, пренесено је било седиште српске архиепископије из Жиче, која је од непријатеља била попаљена, у Пећ, где је архиепископ Арсеније сазидао храм светим апостолима Петру и Павлу. У време осмог пећског архиепископа Јевстатија II. (1292.—1309.) манастир Жича поново је био подигнут те су онда српски архиепископи наизменце живели у Пећи и у Жичи. За доба српске архиепископије, која је трајала од године 1219. до године 1346., српском црквом управљало је дванаест архиепископа, од којих је последњи био Јаникије II. (као архиепископ од 1337. до 1346.). У Србији су за то време владали ови краљеви из Немањине лозе: Стеван Првовенчани (1220.—1227.), Радослав (1228.

до 1233.), Владислав (1233.—1243.), Урош I. (1243.—1276.), Драгутин (1276. до 1281.), Милутин (1281.—1321.), Стеван Дечански (1322.—1331.) и краљ Стеван Душан (као краљ 1331.—1345.). Краљ Стеван Душан, пошто се године 1345. у Серу прогласио царем, зажелео је, да независна српска царевина добије и независну српску цркву тако, што ће се дотадашња српска архиепископија подићи на патријаршију. У ту сврху буде сасвана скупштина у Скопљу о Ускрсу 1346. На тој скупштини, у којој су учествовали сви знаменити великаши и војводе, сви митрополити и епископи огромног Душанова царства па и архиепископ Јанићије II., буде српска архиепископија подигнута на патријаршију а архиепископ Јанићије II. буде проглашен српским патријархом те као такав крунише цара Душана и царском круном.

Пећ — патријаршија

Српска пећска патријаршија постојала је за Душанових наследника: цара Уроша (1355.—1371.), кнеза Лазара (1372.—1389.), деспотâ: Стевана Високог (1389.—1427.), Ђурђа Бранковића Смедеревца (1427.—1456.) и његових синова Лазара и Гргура све до године 1459., кад је по паду Ђурђеве Србије на пећској патријарашкој столици још и за турске власти до своје смрти († 1463.) српском црквом управљао патријарх Арсеније II., а онда је пећска патријаршија, уз три кратка прекида, престала живовати за готово сто година. Од постанка пећске патријаршије па до великог прекида после смрти патријарха Арсенија II., т. ј. од године 1346. до године 1463., управљало је српском црквом свега једанаест патријараха а након смрти патријарха Арсенија II. била је српска црква готово сто година подчињена охридској архиепископији све до године 1557. Те године, на заузимање турског везира, потурчењака Мехмеда Соколовића, родом Србина из Раванаца код Вишеграда из одличног племена Соко-

ловића, које је манастиру Милешеву дало више духовника, пристао је султан Сулејман II. (1520.—1566.), »Господар света«, на то, да се успостави српска пећска патријаршија. Првим патријархом обновљене пећске патријаршије постао је тада хилендарски игуман Макарије, брат истога Мехмеда Соколовића.

После пада српске деспотовине (1459.) све до успоставе пећске патријаршије (1557.) српски је народ много патио од турских залума. Турци су палили и рушили задужбине, на народ наметали ужасне хараче и водили га у робље. Нарочито је српски народ тиштао т. зв. данак у крви, по којем је морао давати своју мушку децу испод шеснаест година, да их Турци одводе у јањи-

Патријарх Арсеније III.

чаре. Сваке пете године ишли су посебни повереници турске владе по освојеним хришћанским земљама па купили и одводили мушку децу. Да би сачували своју децу, родитељи су их унакazивали и сакатили па је било случајева, да су их, чим се роде, обележавали неизбрисивим знамењем крста, које су добијали из сока некоје биљке, или су их као нејаку децу пре дванаесте године женили, јер Турци нису хтели кидати брачне везе.

У купљењу деце за јањичаре у другој десетини XVI. века одведен је из манастира Милешева са гроба Св. Саве и манастирско ђаче Бајица, потоњи споменути велики везир Мехмед Соколовић.

Патријарху Макарију (1557.—1574.), брату Мехмеда Соколовића, прва је брига била да уреди и обнови српску патријаршију, да подигне разрушене манастире и цркве и да попуни епископске столице. Пећска се патријаршија

обновом проширила толико, да је обухватала све земље, у којима су живели Срби, а протезала се са севера на југ од Будима до Велеса, са истока на запад од Крупе до Раванице. Патријарх је тада управљао са четрдесет епископија. После смрти Макаријеве († 1574.) па до године 1676., кад је на патријарашки престо ступио Арсеније III., управљало је пећском патријаршијом десет патријарахâ. Силом незгодних прилика, у које је српски народ запао услед тога, што је помагао продирање Аустријанаца против Турака а тиме на себе навукао још већу освету турску, патријарх Арсеније III. морао је године 1690. на-

Патријарх Арсеније IV.

пустити Пећ те се са силним српским угледним породицама преселити у Аустрију.

Преласком патријарха Арсенија III. из Пећи у Аустрију није се угасила пећска патријаршија, него је за пећског патријарха одмах друге године био постављен Калиник I. (1691.—1710.). Његов трећи наследник Арсеније IV. (1725. до 1737.) пошто је и он, као и патријарх Арсеније III., пристајао уз Аустријанце у рату (1737.—1739.), морао је испред освете турске године 1737. с једним делом српског народа прећи у Аустрију. По одласку Арсенија IV. у Аустрију постане пећским патријархом грк Јанићије III. (1740.—1745.). После Јанићија III.

измењало се десет патријарахâ на пећској патријаршији а од ових су петорица били Грци. Последњи Србин патријарх био је Василије Бркић из Карловаца (1763.—1765.). Овај буде код Турака оклеветан те као издајник буде прогнан. После њега је последњи пећски патријарх био Грк Калиник II. (1765. до 1766.).

Године 1766. успело је цариградском патријарху Самуjилу I. и Грцима, уверити султана Мустафу III. (1757.—1774.), да су Срби под пећском патријаршијом пристајали уз непријатеље царства, и издејствовали су код њега, да је 13. септембра 1766. султан издао ферман, којим се укида пећска патријаршија и присаједињује цариградској патријаршији. Од тога доба па до најновијих времена у турској царевини били су по српским епископијама постављани за епископе само Грци.

Куд и камо пре велике сеобе под патријархом Арсенијем III., године 1690., Срби се у више махова селили из Србије у крајеве преко Саве и Дунава. Зна се, да је српски краљ Драгутин Немањић, најстарији син краља Уроша I., одрекавши се српског престола у корист свом млађем брату Милутину, себи задржао земље око Рудника, целу Мачву и Срем, те је од године 1282. до године 1316. владао као сремски краљ. За његове владе било је у Срему већ много Срба, који се онде настанили били још и пре доласка Мађара (996.) из Азије. Како под Драгутином, тако се и касније Срби селили и у Срем, нарочито кад је после смрти цара Душана Силног за царевања његова сина Уроша међу српским великашима настао раздор. И. после косовске погибије такођер се српски народ исељавао, онда, кад је угарски краљ Жигмонд године 1404. склопио савез са српским деспотом Стеваном Високим и овом уступио некоје градове у Срему, као: Купиново, Земун, Митровицу и Сланкамен. Наследник Високог Стевана деспот Ђурађ Смедеревац добио је у накнаду за Мачву и Београд, осим осталих поседâ, још и многа добра у Срему и том се приликом опет настанио велик број Срба у Срему. Тек по паду српске деспотовине, када Турци потпуно завладаше српским земљама те их претворише у своје пашалуке, поче се српски народ све јаче уклањати испред турских зулумâ те прелазити преко Саве и Дунава. Највећа пак сеоба Срба била је, као што рекосмо, под пећским патријархом Арсенијем III. пред крај XVII. века, а још једна мања била је под патријархом Арсенијем IV. око половице XVIII. века.

Патријарх Арсеније III., кад се са српским народом преселио у Аустрију, буде признат за црквеног поглавицу свију Срба у Аустрији и буде му царском привилегијом од 4. марта 1695. дозвољено, да постави епископе у Темишвару, Карловцу, Будиму, Мохачу, Вршцу и Јегри. Сам пак патријарх није имао сталне резиденције него је, где дуже где краће, боравио у Сентандрији, Ораховици, Ковину, Сирачу, Опави и Сечују. Умр'о је у Бечу 27. октобра 1706.

По смрти патријарха Арсенија III. народни сабор у Крушедолу није Арсенијева наследника Исаија Ђаковића изабрао за патријарха него за митрополита крушедолске митрополије. Овај је у сабору морао присећи, да ће пећског патријарха признавати својим старешином. Седиште му је било у Крушедолу и Гргетегу. Исто је тако било и за његова наследника Софронија Подгоричанина (1710.—1711.), за чије је време пећски патријарх Калиник I. својом граматом од 18. маја 1710., издатом у Нимету, одобрио новоустановљену крушедолску митрополију. Но Софронијев наследник Вићентије Поповић Хаџилавић

(1713.—1725.) пренесе године 1713. седиште митрополије у Карловце. У његово доба, после пожаревачког мира од 10. јуна 1718., Аустрија је овладала Србијом, али из политичких разлога није допустила, да београдска и ваљевска епископија потпадну под карловачку митрополију, него буде установљена посебна београдска митрополија, којој се придружи и темишварска, карансебешка и римичка епархија. После смрти митрополита Вићентија Поповића Хаџилавића († 1725.) буде београдски митрополит Мојсије Петровић (1726.—1730.) примљен и потврђен за карловачког архиепископа и тиме се уједине карловачка и београдска архиепископија. Тако је остало и под архиепископом Вићентијем Јовановићем (1731.—1737.). После његове смрти († 6. јуна 1737.) прими управу митрополије пећски патријарх Арсеније IV. Јовановић Шакабента, који је са једним делом српскога народа био прешао из Пећи у Београд а оданде, после пораза Аустрије, у Карловце те је онда 21. октобра 1741. дипломом царице Марије Терезије потврђен био не само у свом патријарашком достојанству него и за митрополита карловачке митрополије. После њега, па до установљења српске патријаршије у Аустрији, године 1848., управљали су карловачком митрополијом ови митрополити: Исаије Антоновић (1748.—1749.), Павле Ненадовић (1749.—1768.), Јован Ђорђевић (1769.—1773.), Вићентије Јовановић Видак (1774.—1780.), Мојсије Путник (1781.—1790.), Стеван Стратимировић (1790.—1836.), Стеван Станковић (1837.—1841.) и Јосиф Рајачић (1842.—1848.).

Између свију карловачких митрополита један од најсавеснијих био је митрополит Павле Ненадовић. Родио се у Будиму године 1699. У свом родном месту изучио је и основне школе и гимназију. Годинâ 1721. до 1726. био је писар у будимском магистрату. Онда се, по наговору митрополита Мојсија Петровића, закалуђери, године 1728. постане свештеник и ексарх истог митрополита. Године 1742. патријарх Арсеније IV. именује га својим генералним ексархом, исте га године рукоположи за горњокарловачкога владику а царица Марија Терезија потврди га тек године 1744. Године 1748. буде премештен у арадску дијецезу, али пре него што се онамо преселио, буде, 14. јуна 1749., изабран за карловачког архиепископа и митрополита. Умр'о је 15. августа 1768., а сарањен је у саборној цркви у Ср. Карловцима. Очински се бринуо за поверену му паству и за добро српске цркве. Обилазио је манастире, штитио је манастирска добра и уредио калуђерски живот тиме, што је у фрушкогорским манастирима укинуо т. зв. осопштине и успоставио општежитије; утемељио је школски клирикални фонд, из којег је после изашао т. зв. неприкосновени фонд. Данашња саборна црква у Карловцима саграђена је његовим заузимањем.

*

Одмах након смрти цара Душана Силног († 1355.), још за живота цара Уроша, почело се цепати јединство огромног Душанова царства. Властела се почела грабити о власт и самостално управљати појединим покрајинама, а нарочито се у том погледу осилио Вукашин Мрњавчевић, и то толико, да је узео себи краљевски наслов. То је довело до тога, да је ослабљена српска држава изгубила своју снагу, како погибијом на Марици (1371.) тако и катастрофалном битком на Косову (1389.). Од онда је јадно животарила под деспотима до свог коначног пада (1459.). Услед неподносивих турских зулума: одвођењем

деце у јаничаре и харањем по Србији, присиљен је био српски народ већ за доба деспотâ наследникâ Ђурђа Смедеревца, да напушта своја огњишта, а пошто је Аустрија, ратујући са Турцима, намеравала, да своју власт протегне на Балкан, то је соколила српски народ на отпор против Турака. Тиме је против њега изазивала још већу мржњу и освету турску. Тако су сеобе Срба морале учестати те се под патријархом Арсенијем III., а тако исто под патријархом Арсенијем IV., силан народ иселио из своје постојбине у Аустрију а заостали је народ тада још јаче био кињен од Турака.

Митрополит Павле Ненадовић

У јеку тих ужасних насиља родио се у Вишевцима, око половине XVIII. века, човек, коме је судбина наменила колико узвишени толико и тешки задатак, да свој народ ослободи вековног ропства. Тај човек био је тополски херој Велики Карађорђе. Он се као млад човек, не могући подносити турских зулума те кидисавши у четири маха на Турке, у јесен 1786. морао склонити испред турске освете, прећи у Аустрију па се, са својом супругом Јеленом, кћерју јасеничког обркнеза Николе, и са својом својтом настанити у манастиру Крушедолу у Фрушкој Гори и примити се, да буде манастирски шумар. Али већ у пролеће 1787. напусти ту службу, остави жену и својту у Крушедолу па

ступи, као добровољац, у аустријску војску те је у Италији, под заповедништвом пуковника Вулете Михаљевића, војевао против Талијана. Кад је Аустрија године 1787., склопивши у Херзону савез са Русијом, сгласила Турској рат и одмах затим уговорила мир с Италијом па почела по Србији и по Срему скупљати добровољце, Карађорђе се из Италије вратио у Крушедол, где се у оно време врбовали добровољци (»фрајкорци«) Срби не само из Аустрије него и из Србије те су онамо долазили и фрајкорски официри, међу осталима и капетан Радич Петровић и лајтнант Ивко Новаковић, да обиђу и надгледе врбовање и вежбу фрајкораца и у Крушедолу и по манастирима Великој Ремети, Гргетегу и Хопову, јер су тамо били главни табори фрајкорацâ. У колу тих добровољаца био је и Карађорђе те је, оставивши своје опет у Крушедолу, са осталим добровољцима, под, сада генералом, Вулетом Михаљевићем, прешао у Србију, да се бије против Турака. Војевао је, учествовао је у свим бојевима и одликовао се ретком храброшћу све до мира, који је, 1. августа 1791., склопљен био у Свиштову. Тим се миром Турска обвезала, да не ће гонити оне Србе, који су војевали против ње. Те тако онда Карађорђе оде по своје у Крушедол па се с њима врати у своју Тополу у намери, да онде живи мирно.

Турска је одиста хтела да одржи своју реч па је у Београду за намесника поставила Мустафа-пашу, који је толико заштићавао српски народ, да су га називали »српском мајком«. Но то је београдске дахије озлоједило те уморе Мустафа-пашу, а њих четворица: Кучук Алија, Мула Јусуф, Аганлија и Фочић Мехмед-ага овладају Србијом и свом снагом почну настојати, да сатру јадни српски народ, па закључе, да смакну све виђеније Србе. Већ почетком године 1804. почну сећи кнезове те убију Алексу Ненадовића, Марка Чарапића, Илију Бирчанина и калуђере Хаџи-Ђеру и Хаџи-Рувима. Осим њих сасеку још преко седамдесет угледних Срба. Кад су Фочићеви одабраници стигли у Тополу, да смакну Карађорђа, овај се са својим чобанима одупре, поубија неколицину Турака а остали се разбегну. Онда Карађорђе, видевши, да са Турцима нема више шале, уклони своју својту у планине те сазове за Сретење 1804. кнезове и народ у Орашац на скупштину, која реши, да се дигне устанак на Турке, и изабере Карађорђа за врховног вожда српскога народа. Одмах на лицу места буковачки прота Танасије миропомаже Карађорђа, а кнезови и народ закуну му се на верност.

Од орашачке скупштине, од 2. фебруара 1804., па до 21. септембра 1813., Карађорђе је непрекидно ратовао и ослобађао свој народ уз помоћ својих угледних војвода, све самих по избор Карађорђевих јунака, те му се држава најпосле протезала са севера на југ од Београда до Ниша, а са запада на исток од Лознице до Неготина. Уз то је доспевао и на то, да своју државу унутрашње уреди, узимајући за узор сустав осталих просвећених држава. Карађорђе је своју државу уредио тако, да се свет дивио не само његову јунаштву него и државничкој његовој мудрости. Многи су Карађорђа стављали уз бок најбољим владаоцима, па се и сам велики Наполеон, његов вршњак по годинама и владавини, најповољније изражавао о њему. У Наполеоновим мемоарима наћи ћемо диван доказ о великом поштовању и дивљењу, које је гајио Наполеон за овог већ онда легендарног јунака. После битке код Асперна, кад се Наполеон налазио на врхунцу своје славе, ставио је једаред за време примирја године 1810. у друштву својих славних маршалâ, питање: ко је највећи вој-

сковође на свету? Разуме се, да је добио од свију исти одговор, да о томе уопште не треба говорити, јер су његове дотадање победе њему за увек придале тај епитетон. Али Наполеон одговори: »Лако је мени бити великан код наше искусне војске и огромних средстава. Али далеко на југу — на Балкану — живи један кнез, који је произашао из простог сељачког народа и који је, прикупивши око себе своје чобане, успео, да, иако без оружја и снабдевен само вишњевим топовима, уздрма темеље свемоћног османског царства и тако

Карађорђе

свој заробљени народ ослободи туђег јарма. То је Црни Ђорђе — Карађорђе — и њему припада данас слава највећег војсковође целога света«.

Пошто је Русији, од стране Наполеона, претила опасност по њен опстанак, то је морала у Букурешту, 28. маја 1812., склопити мир са Турском. Тим се миром Турска обвезала, да не ће нападати Србију, али је осма тачка тог мировног уговора садржавала одредбе, које су лако могле довести до тога, да Срби после девет година борбе и слободе наново потпадну под Турке као њена раја. Наполеон је у лето исте године одиста кренуо на Русију и то са големом војском »дванаест народа«, а турски султан Махмуд II. (1808.—1839.), осећајући се сигуран од Русије, науми, да потпуно покори Србију, те са три

стране удари на њу. Узалуд се Карађорђе са својим војводама одупирао навали сразмерно куд и камо силније турске војске. На послетку је морао увидети, да у отпору нема више спаса, па је 21. септембра 1813. прешао у Аустрију, а у исто су време, нешто пре а нешто касније, прешле многе његове војводе па и доста народа.

По прелазу у Аустрију Карађорђе је био од аустријских власти заточен најпре у Земуну, а онда отпремљен у манастир Фенек. Из Фенека је морао

Јелена Карађорђевица

поћи у Петроварадин а из Петроварадина је са сином Алексом одведен био у Штајерски Градац.

Од војводâ, који су након пада Карађорђеве Србије прешли у Срем и у крајеве Фрушке Горе, ваља споменути: Младена Миловановића, Јакова Ненадовића, поп-Луку Лазаревића, Симу Марковића, Узун-Мирка Апостоловића, Чолак-Анту Симеоновића као и Карађорђева првог писмоношу слепца гуслара Ђуру Милутиновића.

Младен Миловановић, у Карађорђевој Србији председник савета и војни министар, био је родом из села Ботуња близу Крагујевца. Војевао је за цело време Карађорђеве владавине и одликовао се у многим бојевима против Ту-

рака; ослободио је Крушевац и поставио је стражу на Јастрепцу. После пада Карађорђеве Србије прешао је у Срем и био заточен у манастиру Фенеку, затим у Петроварадину па у Штајерској у Бруку на Мури. Онда је отишао у Бесарабију у Хотин, где је од руског цара Александра I. примао годишње 500 дуката. Године 1822. врати се у Србију, али ту, на Златибору, буде месеца јуна исте године мучки убијен. Био је телесно стасит и угледан, а душевно даровит и речит те је код Карађорђа уживао пуно поверење.

Војвода Младен Миловановић

Јаков Ненадовић, у Карађорђевој Србији министар унутрашњих послова, родом је био из Бранковине а био је млађи брат обер-кнеза Алексе, кога су Турци у Ваљеву посекли приликом сече кнезова. Јаков је успешно војевао са Карађорђем и одликовао се у многим бојевима. Кад је Карађорђе прешао у Срем и заточен био у Фенеку и у Петроварадину, био је уз њега заточен и Јаков Ненадовић, који је после био отпремљен у Цељ а оданде у Хотин, где је и он од руског цара уживао годишњу припомоћ од 500 дуката. Године 1831. повратио се кући у Бранковину, но године 1836., разболевши се и потраживши

лека у Београду, умре онде а тело му буде пренесено у Бранковину и сарањено уза смртне остатке његова брата Алексе.

Поп Лука Лазаревић, Карађорђев војвода, родио се године 1774. у Свилеуви у шабачкој нахији. Од двадесет и две године постао је свештеник а кад је букнуо Карађорђев устанак, њега одабраше за војводу и он се необично одликовао у бојевима против Турака. У знаменитом боју на Мишару, 1. августа 1806., управљао је српском коњицом и ту је лично укрстио оружје са чувеним

Војвода Јаков Ненадовић

турским капетаном Кулином те га и убио. Године 1807. био је заповедник шабачке тврђаве и показао се као ваљан управник. Кад је пала Карађорђева Србија, прешао је преко Саве, био је заточен заједно са Карађорђем најпре у манастиру Фенеку, затим у петроварадинској тврђави и оданде је отпремљен био у Шопроњ. Доцније је са Карађорђем отишао у Хотин, где је од руског цара добивао 300 дуката годишње. Године 1832. поврати се у Србију а 1842. постане члан државног савета. Умр'о је у Шапцу 29. априла 1852. и сарањен је код шабачке цркве.

Сима Марковић, кнез и један од најпоузданијих Карађорђевих људи, који је као његов изасланик године 1809. ишао у Букурешт а 1811. у Петроград, родио се у селу Великом Борку у београдској нахији и био је у списку оних кнезова, које су дахије, године 1804., хтели да посеку. Но он се избави, оде на орашачку скупштину и придружи се Карађорђеву устанку. У више је махова победнички предводио српску војску, све док није пала Карађорђева Србија. Онда пређе у Срем, где буде у манастиру Фенеку и у Петроварадину заједно са Карађорђем заточен а онда отправљен у Марибор. Вративши се после у

Поп Лука Лазаревић

Срем, не оде са осталима у Русију, него се, по турској дозволи, врати у Србију, где су к њему долазили кметови и наговарали га, да позове Карађорђа из Хотина, да поново дигне устанак. За то дознају Турци, ухвате Симу и на дан Св. Мученикâ године 1817. погубе га.

Узун Мирко Апостоловић родом је био из Пиперâ. У младости је у Београду изучио терзијски занат. Како је био ванредно висока узраста, добио је надимак Узун, а то турски значи: висок. Кад је Карађорђе у Орашцу дигао устанак, Узун Мирко је већ био, као хајдук, у чети Станоја Главаша те је и он учествовао у орашачкој скупштини при избору Карађорђа за врховног

вожда. Од почетка па до краја устанка вазда се борио јуначки а нарочито се одликовао, кад је при освајању Београда са својим другом, буљук-башом Кондом, прескочио палисаде па ушао у град, отворио Сава-капију и Варош-капију те Карађорђеви устаници на Св. Андрију 1806. ушли у Београд и освојили га. По паду Карађорђеве Србије пређе у Срем и оде у Беч, да се лечи од задобивених рана. У Бечу је са свог јуначког стаса и скупоценог одела изазивао опће дивљење. Вративши се у Србију, учествовао је у трећем устанку, што га је започео Карађорђев војвода Арсеније Лома а наставио кнез Милош

Кнез Сима Марковић

Обреновић године 1815. Као умировљеник старост је провео у Београду, поштован и цењен од сваког, и онде је умр'о 20. новембра 1868. — Потомци Узун-Мирка Апостоловића, угледајући се у свога одличног претка, одликовали се и одликују се великим јунаштвом и чистим прекаљеним родољубљем. Унук му је у балканском и светском рату прослављени данашњи дивизијски генерал Драг. Љуб. Узун Мирковић, сад заповедник савске дивизије у Загребу.

Чолак Анта Симеоновић, крушевачки војвода, родио се око године 1777. у Призрену. У младости је у Београду имао ћурчијску радњу. Пред устанак Карађорђев пође трговачким послом у Призрен и том приликом повере му

београдске дахије, да за њих у Призрену накупује оружја а нарочито тешких пушака. На повртаку, са седам товара пушака, чује, да је Карађорђе дигао устанак. Он тада са пушкама оде правце у Тополу, преда Карађорђу оружје па се придружио устаницима и од то доба је све до пада Карађорђеве Србије био уз Карађорђа. Карађорђе га је, у име награде за његова јуначка дела, године 1809. поставио војводом сеничким, а године 1811. крушевачким војводом. Након пада Карађорђеве Србије пређе преко Саве у Срем те заједно са Карађорђем буде затворен у Петроварадину а одавде оде у Русију у град Кишењев.

Узун Мирко Апостоловић

Године 1831. врати се у Србију, где у Чачку постане члан окружног суда. Кад је добио мировину, настанио се у Крагујевцу и онде је умр'о године 1853. Чолак Анта Симеоновић оставио је за собом потомке, који су достојни његова имена. Унуци му од сина Косте: Илија, Лаза и Павле одликовали се као ваљани и храбри официри српске војске у рату са Турцима године 1876.—1877. Као што је Карађорђе, како већ рекосмо, имао неограничено поверење у свог војводу Чолак-Анту, тако и Карађорђев праунук, наш узвишени владар, има велико поверење у праунука Чолак-Анте Симеоновића, Бошка Чолак-Антића, коме је поверио, да Га данас, као министар посланик, заступа на румунском двору.

Ђура Милутиновић, слепи гуслар, родио се на Грахову у Црној Гори око године 1774. У седамнаестој својој години ослепи те се, као и сви српски слепци, прихвати јавор-гусала, да се њима прехрани. Било му је око тридесет година, кад је букнуо Карађорђев устанак. Слепи је Ђура у том устанку био Карађорђу од велике користи тиме, што је у дршку својих гусала криомице са Цетиња од црногорског владике Петра Његоша I. (1782.—1830.) преносио писмене поруке у Тополу Карађорђу и обратно те тако одржавао везу међу двојицом српских владара, највећих Срба тадашњег доба. Успут је, уз

Чолак Анта Симеоновић

опасност по свој живот, Србима певао српску а Турцима турску славу. Године 1813. прешао је и он у Срем, неко време био у најближој Карађорђевој околици а затим је био у Грацу и у Бесарабији, где је и он, на Карађорђеву препоруку, од руског цара добивао годишње 600 рубаља потпоре. Године 1817., кад и Карађорђе, вратио се Ђура у Србију, живео је у Београду те је, иако је био слеп, купио претплату на српске књиге. Може се рећи, да је он био први продавач књигâ у Србији. Долазио је у прву београдску књижару, коју је Земунац Глигорије Возаревић, око године 1827., отворио у малену дућанчићу источно

од данашње саборне цркве а у коју су књижару, као прву читаоницу, залазили: Вук Караџић, три Димитрија: Давидовић, Исајиловић и Тирол и Лаза Арсенијевић (Бата Лака) и још многи угледни грађани и трговци београдски. Ту је Ђура дознавао светске новости па их разносио по вароши, где је уважен био од сваког а нарочито је последњих година свог живота на двору Карађорђева сина кнеза Александра, као и на двору митрополита Петра, увек лепо био примљен. Уопће је у Београду уживао велике симпатије те га нису друкчије ни звали него »брат Ђура«. Умр'о је у Београду 9. септембра 1844. па је тамо и сарањен.

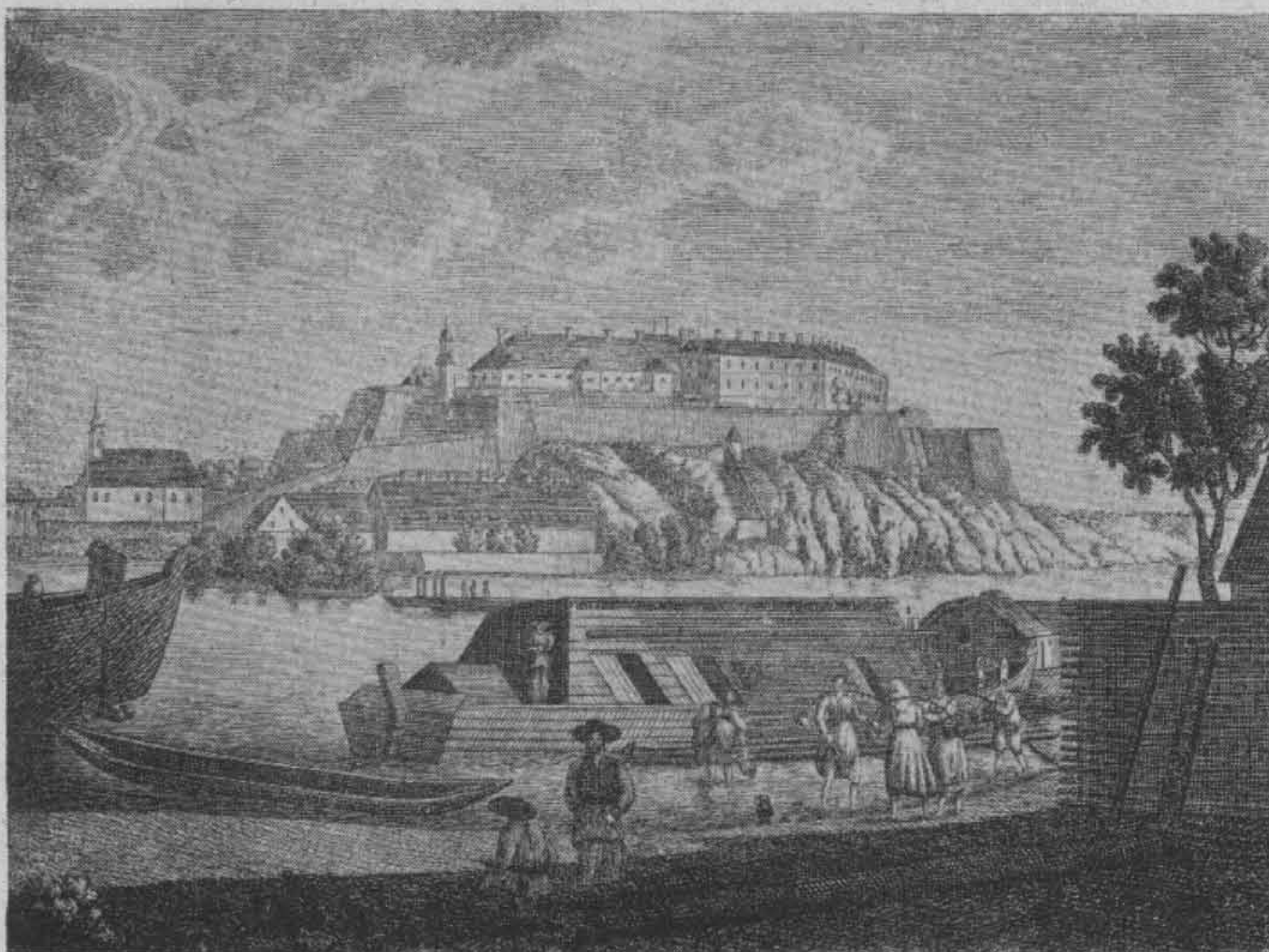

Гуслар Ђура Милутиновић

Као ни Карађорђе, тако ни многе његове војводе, па ни народ, који је приликом пада Карађорђеве Србије септембра 1813. прешао у Срем, нису од аустријских власти дочекани били најусрдније. Морали су издржати карантену по мочварним крајевима а услед тога су многи и многи оронули здрављем. Одузимано им је било скупоцено одело и оружје. У толико више пригрлили су их тамошњи Срби а нарочито у околици манастира Фенека, где се настанило било највише војвода, да буду у Карађорђевој близини. Сви фрушкогорски манастири, као и сав народ по Срему, издашно су подупирали своју пострадалу прекосавску браћу.

*

У доба митрополита Јосифа Рајачића цела се Европа потресла свеопћим устанком. Народи су потраживали своја права, која се оснивала на једнакости, равноправности, слободи и братинству. Тако су и Мађари, априла 1848., захтели па и испословали себи засебно министарство, али су према народностима били безобзирни и тражили, да се народности помађаре. Ишли су чак тако далеко, да су у српску цркву уводили мађарски језик. Српски народ нити је могао нити хтео пристати на то те се одлучи на отпор. Овај отпор предводио је митрополит Јосиф Рајачић, а Хрватима је на челу стајао бан Јосиф Јелачић (1848.—1859.). Митрополит Јосиф Рајачић сазове за 1. мај 1848. у Ср. Карловце скупштину српских првака, у којој учествоваху и виђенији људи из Србије, међу осталима и Карађорђев војвода прота Матија Ненадовић. На

Тврђава Петроварадин

тој мајској скупштини буде митрополит Јосиф Рајачић одушевљено изабран за патријарха, буде проглашена српска војводина а за српског војводу буде извикан огулински пуковник Стеван Шупљикац. Србима је у борби против Мађара српски кнез Александар Карађорђевић (1842.—1858.), Карађорђев син, послао добровољачку оружану помоћ под вођством Стевана Книћанина, који је Мађарима задао великих губитака а многе Србе спасао од очите пропасти. Рат, који је трајао подругу годину, нанео је и Србима силне штете, јер се Мађари били осилили толико, да су могли бити савладани само уз помоћ велике руске војске, која их је 13. августа 1849. код Вилагоша потукла до ноге. Под навалом Мађарâ још су пре свршетка рата многе српске породице у Бачкој и Банату морале напустити своја огњишта па прећи у Срем и у Србију а нарочито у Београд, где им је кнез Александар Карађорђевић дао сигурна уточишта.

Кнез Александар Карађорђевић родио се у Тополи на Михољ дан године 1806. Било му је седам година, кад је Карађорђе, по паду своје Србије, прешао у Срем, те је и Александра мати му Јелена повела онамо. После је и он са родитељима, са војводама и многим српским породицама отишао у Хотин и тамо је још за живота свог оца ишао у школу. Кад је Карађорђе, сâм без своје породице, на Петровдан 1817. прешао у Србију, да у име хетерије поведе припреме за опћи устанак и ослобођење народâ на Балкану, али на вељу жалост свих потлачених балканских народа у селу Радовању, 13. јула 1817.,

Патријарх Јосиф Рајачић

био убијен: Александар је са својом матером остао у Хотину и онде наставио школе. По Карађорђеву убиству обустављена је била његовој удовици Јелени у Хотину припомоћ од годишњих 1000 дуката, коју је Карађорђе уживао од руског цара. Но млади Александар је при свем том наставио школу а после је обделавао земљу, коју је узимао у закуп, и тако се са матером, браћом и сестрама издржавао све до године 1822., кад је руски цар Александар I. дошао у Хотин и чуо, да Карађорђева удовица са својом децом живи бедно. Цар онда нареди, да се Карађорђевој удовици накнадно изда припомоћ за минулих пет година и да јој се и даље редовно издаје, и поклони јој бивши

пашин двор, у којем је и Карађорђе живео, док је био у Хотину. Године 1830., 20. маја, Александар се у Хотину оженио Персидом, ћерком војводе Јеврема Ненадовића, којој је онда било седамнаест година. Наскоро затим, још исте године, пређе са женом и матером у Краљево (Влашка), пошто Карађорђевој удовици није било дозвољено, да са осталим српским породицама пође у Србију. У Краљеву је Александар остао до године 1839., кад је Народна Скупштина Карађорђевој удовици одредила годишњу мировину од хиљаду талира и дозволила јој, да се из Краљева пресели у Београд. Александру то није било

Војвода Стеван Шупљикац

дозвољено те је са својом породицом отишао у Видин, где је борваио три месеца, све док кнез Михајило Обреновић није дошао у Србију и преузео владу. Но Михајило овај пут није дуго остао на српском престолу, него је, 26. августа 1842., прешао у Аустрију. Године 1843. Народна Скупштина у Топчидеру по други пут изабере Александра Карађорђевића за кнеза Србије те је он онда Србијом владао све до 12. децембра 1858., кад је својевољно оставио престо и прешао и он у Аустрију па се настанио у Темишвару, где је преминуо 22. маја 1885. у својој осамдесетој години. Тело му је миропомазао и опојао са многим свештенством тадањи темишварски владика, потоњи патријарх Геор-

гије Бранковић. Затим је било пренесено у Беч и онде сарањено у породичној гробници уз мртве остатке његове супруге књегиње Персиде, која је била преминула на дванаест година пре њега у Бечу, и то дне 29. марта 1873. Имали су десеторо деце: шест синова и четири кћери, од којих данас живи једино Његово Височанство, кнез Арсен (рођ. у Темишвару 16. априла 1859.), отац Његова Височанства принца Павла (рођ. у Петрограду 27. априла 1893., ожењеног Њезиним Височанством књегињом Олгом, кћерју грчког принца Павла).

Кнез Александар Карађорђевић

Мати кнеза Александра, Карађорђевица Јелена, није дочекала да види свог сина на престолу, јер је у почетку године 1842. умрла у Београду. Тело јој је било пренесено у Карађорђеву задужбину тополску цркву а одавде је њен унук краљ Петар исто пренео у краљевску гробницу у својој задужбини на Опленцу, као што је онамо пренео из Беча и своје родитеље кнеза Александра и кнегињу Персиду.

Рекосмо, да је српски кнез Александар Карађорђевић Србима у Аустрији у борби против Мађара, 1848.—1849., послао у помоћ добровољце под вођством Стевана Книћанина. Книћанин се родио 15. фебруара 1807. у селу Книћу у Шумадији, отуд му и надимак Книћанин, а право му је презиме било Пе-

тровић. Младост је провео у државној служби. Кад је године 1842. Александар Карађорђевић ступио на престо Србије, Книћанин је постао саветник и поверена му је била војна управа земље. Године 1848. отишао је на челу добровољацâ у Аустрију у помоћ прекосавским Србима и храбро се борио против Мађара те је с успехом одбијао мађарске нападаје и штитио прелаз преко Тисе и Дунава. Пошто је мађарски устанак, помоћу Русије био угушен, Книћанин се вратио у Србију, где су га необично свечано дочекали као јунака, који

Кнегиња Персида

је после дугог мира опет обновио славу српског оружја. Кнез Александар одликовао га је за његова јуначка дела војводским чином. Умр'о је у Београду 14. маја 1855.

У награду за то, што су бранили аустријски престо, Срби су добили засебну своју Војводину, која је заузимала један део Срема, један део Бачке и један део Тамишког Баната. По смрти изабраног српског војводе Стевана Шупљикца († 1848.) примио се тада млади аустријски цар Фрања Јосиф I. (1848.—1916.), да буде војвода Срба, и био је то све до године 1860., кад је Војводина укинута. Наследницима патријарха Јосифа Рајачића († 1861.): Самујилу Маширевићу (1864.—1870.), Прокопију Ивачковићу (1874.—1881.), Герману Анђелићу (1882.

до 1888.), Георгију Бранковићу (1890.—1907.) и Лукијану Богдановићу (1908. до 1913.) остала је и надаље титула српског патријарха.

Како је име Војводина било српском народу у Аустрији мило и управо свето, најбоље се види по том, што је, прелазећи са једног нараштаја на други, остало у народу то име и данас за ознаку оних крајева данашње наше велике државе, који су сачињавали некадашњу Српску Војводину; сваки се Војвођанин и данас дичи тиме, што за себе може рећи, да је потомак оног покољења, које је посред туђине створило Српску Војводину.

Војвода Стеван Книћанин

На челу српског народног покрета од године 1848. и 1849. стајао је митрополит, потоњи патријарх, Јосиф Рајачић. Родио се у Лучанима 28. јула 1785. На крштењу је добио име Илија. Учио се у Карловцима, Сегедину и Бечу а године 1810. покалуђерио се у манастиру Гомирју и добио име Јосиф. Године 1812. постао је архимандрит а 1828. владика далматински; 1834. пређе у Вршац а 10. октобра 1842. постане сремско-карловачки митрополит. Мајска скупштина у Ср. Карловцима, године 1848., изабрала га је за српског патријарха. Умр'о је 1. децембра 1861.

Између наследника патријарха Јосифа Рајачића у раздобљу од 1861. до 1913. видно је место заузимао патријарх Георгије Бранковић. Родио се у селу Кулпину, у Бачкој, 1. марта 1830. од оца Тимотија, тада пароха у Кулпину, и матере Јелисавете, родом Бикареве. Отац патријарха Георгија Тимотије био је свуда познат као узор свештеника, признат и уважен црквени радник. О животу и раду тога узорног свештеника написао је недавно наш историчар прота Димитрије Руварац једну засебну књигу. Однегован у кући тако узорног свештеника српског понео је патријарх Георгије Бранковић собом све најлепше

Патријарх Георгије Бранковић

особине, које су се каснијим животом и радом његовим још више усавршиле и донеле толика добра нашој цркви и нашем народу. Основну школу изучио је патријарх Георгије од 1836. до 1840. у Сенти, камо му се отац његов године 1833. преселио за пароха. Прва четири разреда гимназије свршио је од 1841. до 1844. у тада чувеној евангеличкој гимназији у Старом Врбасу, пети и шести разред свршио је у Баји, а тадању философију завршио је године 1848. у Нађ-Керешу. По свршетку мађарске буне, због које је патријарх Георгије морао прекинути своје школовање, постао је године 1849. варошким подбележником у Сенти и у тој је служби остао до године 1852. Тада ступи у карловачку бого-

словију па исту сврши године 1855. са одличним успехом. Као одличнога ученика узео га је тадањи бачки епископ Платон Атанацковић у конзисторијалну писарницу, да се вежба у црквеној администрацији. Извежбаност, коју је патријарх Георгије још у младим годинама стекао у та два звања, показала се током читавога живота његова. То искуство своје допунио је и усавршио патријарх Георгије доцнијим непрекидним учествовањем као посланик у свима црквено-народним саборима, почевши од године 1860. па непрекидно све до године 1881. и као делегат у свима жупанијским скупштинама, тако, да је по-

Кнез Петар Карађорђевић

ред осталих одлика и преимућстава важио као особито упућен и окретан администратор. Ова важна одлика одлучна је била тада, у оно доба, када је српски патријарх био не само црквена поглавица него и заступник читавога овостраног српског народа и као такав имао је више пута да издржи борбу са туђом, и не баш пријатељски српском народу наклоњеном, влашћу. На Св. Николу, 6. децембра 1855., засђакони тадањи бачки епископ Платон у новосадској саборној цркви свога вреднога конзисторијалнога радника Ђорђа Бранковића. Године 1856. о божићу рукоположи га за презвитера и додели га његову оцу Тимотију за личнога капелана. После смрти свог оца Тимотија године 1857., по-

стане администратором очеве парохије у Сенти. Спрема и похвални свештенопастирски рад младога свештеника Ђорђа Бранковића пронесе се надалеко и стече набрзо признања и у његове духовне власти. Није прошло ни две године његова пастиревања, а већ године 1859. именује га бачка конзисторија за сомборског проту. У том звању остао је прота Ђорђе Бранковић све до године 1882. Биран је био за то време у свима могућим и црквеним и државним заступствима, у којима је тада играо највиднију улогу и стекао већ онда у развоју нашег црквено-народнога живота своје одлично и историјски неизбрисиво место.

Кнегиња Зорка

Дана 11. (23.) маја 1882. ступи Ђорђе Бранковић, као изабрани епископ темишварски, у манастиру Ковиљу у монашки чин. Исте године дана 6. (18.) јуна произведен је за архимандрита манастира Ковиља, а 1. (13.) јула те године буде посвећен за темишварског епископа. Искуство његова многогодишњег рада јемчило је и за епископски му успешни рад, у којем је проживео пуних осам година. Дана 21. априла 1890. бира српски црквено-народни сабор темишварскога епископа Георгија Бранковића за карловачког архиепископа, митрополита и српског патријарха. 28. априла исте године инсталиран је новоизабрани српски патријарх Георгије у Сремским Карловцима за

патријарха. У патријарашком достојанству проживео је до 17. (30.) јула 1907., када је преминуо. Сарањен је у св.-ваведенској цркви у Сремским Карловцима под олтаром у нарочитој гробници, коју је, обновивши из својих средстава најпре ту цркву, за своју вечиту кућу себи саградио. Век патријарха Георгија и његов рад за цркву и у цркви и за напредак нашега народа спомиње се са правом као златни век у историји црквено-народног живота у карловачкој митрополији. Ово данас сви без разлике, који су упућени у његов рад, спомињу са достојним поштовањем. У црквеној управи завео је ред и дигао углед цркви и њеним представницима. Обилно је помагао и унапређивао просвету и читавом црквеном животу нашем положио је здравије основе и упутио га бољим правцем. Нема те установе у нашем црквено-народном животу, која није везана за његово велико име, нити у опће тековине у том животу, где се не осећа његов неумрли дух. Српски патријарх Георгије Бранковић спада и међу велике добротворе цркве и нашега народа. О свом трошку подигао је лепу зграду за учитељску школу у Сомбору. Подигао је о свом трошку лепе и модерне зграде за школе у Кулпину, Даљу, Борову, Белом Брду и Сантову и снабдео их све потребним намештајем. О свом трошку подигао је и дивну зграду за богословски семинар у Сремским Карловцима, где је сада смештена богословија Св. Саве. Основао је Фонд Св. Саве са основним улогом од 20.000 круна. Подигао је о свом трошку лепо и велико звоно за ср.-карловачку саборну цркву, тешко 31·85 мтц. То су звоно године 1917. аустријске војне власти дале скинути и разбити, да би комаде тога звона употребили за своје топове. Основао је и много мањих заклада и нарочити проповеднички фонд. Подигао је из фонда Ст. Стратимировића, митрополита карловачког, патријарашки двор у Срем. Карловцима, затим т. зв. Народни Дом у Срем. Карловцима. Из својих средстава издао је до краја живота свога за разне народнопросветне и у опште културне циљеве до 2,000.000 круна.

*

У почетку XX. века на упражњени престо Србије позвала је, године 1903., Народна Скупштина Александрова сина кнеза Петра, Карађорђева унука. Он се одазвао вољи народа, заузео је престо те је, уз велико учешће својих поданика, а и народа из свих донде неослобођених крајева, лицем на Малу Госпођу године 1904. у Београду на најсвечанији начин био крунисан круном, заоденут краљевским плаштом и дати су му били символи краљевске власти: скиптар и јабука. Краљ Петар је први од српских владалаца, који је од Косова амо, после царева Душана Силног и Уроша, после пет и пô векова, крунисан био српском круном.

Краљ Петар родио се на Петров дан године 1844. у Београду као пето дете кнеза Александра и кнегиње Персиде. Прве науке учио је у Београду и Тополи, а пошто је кнез Александар године 1858. напустио Србију, наставио је кнежевић Петар науке у Женеви и онде је остао три године. Оданде је отишао у Француску у сен-сирску војну академију. Године 1864. постао је француски официр. Године 1867. свршио је генералштабну школу, 1870. је учествовао у немачко-француском рату а 1875. ставио се на чело босанском устанку као војвода Петар Мркоњић и јуначки је војевао уз усташе. Затим је неколико година провео у Бечу, Паризу и на француској Ривијери. Године 1883. преселио се на Цетиње и онде се оженио књегињом Зорком, најстаријом ћерком црно-

горског кнеза, потоњег краља, Николе I. (кнез од 1864. до 1910., краљ од 1910. до 1918.) и кнегиње Милене, родом Вукотићеве. Кнез Петар и кнегиња Зорка имали су петоро деце, две кћери и три сина. Данас живе: Њезино Височанство кнегиња Јелена (рођ. на Ријеци 4. новембра 1884.), удова руског великог кнеза Јована Константиновића; Његово Височанство краљевић Ђорђе (рођ. на Цетињу 8. септембра 1887.) и Његово Величанство наш узвишени Краљ Александар I. После смрти своје супруге Зорке († на Цетињу 16. марта 1890.) преселио се кнез Петар у Женеву, где се бавио једино науком и васпитањем своје

Краљ Петар I. Ослободилац

деце. За доба његова краљевања (1903.—1921.) дуго је била слободна само Србија, а Стара Србија и Македонија биле су под турском влашћу. Године 1912., у балканском рату, ослобођене су и те српске земље па придружене Србији. Аустрија је нерадо гледала, што се Србија дигла и проширила, ослободивши своју браћу, која су дотле била под турским јармом, а бојећи се, да ће се испод њене власти ослободити не само њени Срби него и Хрвати и Словенци, искористила је сваку прилику, да Србији што више напакости и да нађе повода, да нападне Србију. Прва прилика пружила се за то Аустрији још у току самог балканског рата. Њена дипломација је умела наговорити Бугарску, да

мучки нападне Србију иза леђа, иако је она била њена савезница, а због тога се развио братоубилачки српско-бугарски рат. Али је српска војска успела, да за времена осујети и ову опасност. Ма да су њене трупе биле разбацане по целој Јужној Србији, српској Врховној Команди пошло је за руком, да на време концентрише најнужније снаге на Брегалници и не само да одбије непријатељске нападе, већ да Бугарску потпуно потуче те тако само још увелича своју ратну славу. Овом сјајном победом освећена је Сливница из године 1887., кад су Бугари потукли српску војску. И до овог неуспеха дошло је једино због сплетакâ Аустрије у дипломатском погледу, а у великој мери и грешком краља Милана, који је из уображених унутрашњих политичких разлога извео на бојиште само једну трећину целокупне народне снаге и то још у потпуно погрешну распореду, тако, да је пораз био неизбежан и поред свег херојског држања самих војникâ. Али су Бугари на Брегалници тешко наплатили за своју победу на Сливници. Тиме су наде Аустрије поново биле уништене и она је морала тражити нову прилику, да што више омете тако брзи развој Србије. Користећи се плаћеним агентима у Северној Албанији и у новоприсаједињеним српским покрајинама и бацајући велике своте новаца, кадра је била, да у јесен 1913. изазове тако звану »Албанску побуну«, рачунајући да ће моћи да нађе барем том приликом повода за своју ингеренцију у чисто српске унутрашње прилике. Но и овај пут није успела, јер је српска војска уз помоћ веште управе, без обзира на замореност трупâ и непогодно време, још на време осујетила све веће нереде и завелâ ред и правду, а то је брзо допринело срећивању прилика у новим покрајинама. Сада је остало Аустрији још само једно средство, да обезглави Србију, наиме да ју нападне оружаном снагом. Најбољи повод нашла је она за ову намеру у убиству њена престолонаследника Франца Фердинанда на Видовдан 1914. године у Сарајеву, када се српске трупе нису још опоравиле биле од балканског рата а њене су најбоље снаге биле још размештене на југу у сврху уређења ослобођених крајева. Под изговором, да је српска влада знала за тај атентат, Аустрија огласи рат Србији, а отуда се излеже велики светски рат (1914.—1918.), у којем су Србију помагали моћни савезници.

У почетку тога светског рата запретила је судбоносна опасност највише фрушкогорским манастирима, њиховим старинама, па и опстанку њихових калуђера.

У то је доба карловачком митрополијом, као заменик патријарха, управљао пакрачки епископ Мирон Николић а горњокарловачком епархијом управљао је патријарашки мандатар и викарни епископ Иларијон Зеремски. Угарски министар председник био је гроф Стеван Тиса, хрватски бан био је барон Иван Шкрлец, а повереник угарске владе за јужно ратиште био је Бела Талијан од Визека.

Глас о именовању Беле Талијана у први мах је обрадовао Србе у Срему, у толико пре, што је његова мати била Српкиња православне вере а он био ожењен Српкињом, рођеном синовицом народнога добротвора Милоша Бајића (1822.—1897.), који је био син земунског пивара Тоше Бајића, потоњег спахије у Варадији у Банату, а мати му била је Петрија, најстарија кћи кнеза Милоша Обреновића и кнегиње Љубице.

Српски народ у те тешке дане полагао је велике наде у Белу Талијана, не само за то, што је овога и крв и женидба везивала за српски народ, него и зато,

што је као повереник угарске владе на српском народно-црквеном сабору у Ср. Карловцима године 1902. јавно исповедио своје симпатије према Србима. Али те су наде, на жалост, омануле, као што ће се видети из даљих догађаја.

Са Србијом започети рат имао је за прву последицу то, да су овострани Срби били изврнути свим страхотама војничког насиља. На првом кораку, још пре но што је почело ратно стање, Тиса је, 26. јула 1914., владици Мирону писмено изразио своје негодовање, што се православно свештенство држи нелојално. У том писму Тиса српске свештенике назива незахвалним држављанима, који у овим крајевима живе преко двеста година па не ће да буду задо-

Епископ Мирон Николић

вољни оним засебним повластицама, које имају. И црква је — вели даље Тиса — много крива, што се Срби нису умели да снађу у овим крајевима, као у свом дому. Зато позива представника цркве и одговорног поглавицу свега свештенства, да утиче на свештенство те да оно предњачи у родољубљу. То се сме — вели најзад Тиса — тражити у толико више, јер је мађарски народ својим поступањем према Србима доказао толико обзира, да му Срби могу одговорити на то као прави родољубиви синови ове земље.

Већ по овом првом службеном писму, које је епископу Мирону стигло преко Беле Талијана, могло се разабрати, каква ће судба постићи овострани

српски народ и његове представнике: православно свештенство. Није потрајало дуго па је епископ Мирон морао хрватској влади послати извештај о томе, шта је учинио, да упути своје свештенство, како да се влада у случају рата. Епископ Мирон нашао се у положају готово оптуженика. Приопћујући бану Шкрлцу своје дотадање одредбе моли га, да његове извештаје прими »на благовољну употребу«, а уз то додаје ово: »Не могу а да и овом приликом најтоплије не препоручим високој пажњи и моћној заштити Преузвишености Ваше, као главара земље, подручно ми свештенство оба реда, цркве и манастире и верне уопће, а нарочито оне, против којих се у свези са овим ванредним ратним приликама поступа обласно«.

Но при свем том су по српским кућама, црквама и манастирима обављене преметачине, светиње и старине у њима биле су оскврњиване, светитељски кивоти и гробови отварани и обесвећивани, у намери, да се пронађе оружје и бомбе; по зградама се тражило, не би ли се тобоже ушло у траг сакривеним комитама. Најтеже је том приликом страдао манастир Фенек, јер је био разорен и спаљен. Аустријска војска у Срему поступала је окрутно, жарила је и палила, узимала је за таоце не само приватна лица него и, не обештавајући надлежну црквену власт, свештенике, калуђере па и манастирске настојатеље, хапсила је, мимо грађанске власти затварала и преким судом на смрт осуђивала недужне своје поданике само зато, што су били Срби, и уопће је радила горе, него што би смела радити, да је била у непријатељској земљи. Пуни су били војни затвори у Петроварадину, Араду и Загребу и по другим местима невино интернираних Срба, а свештеници, њих 44, отпремљени су били листом у манастир Гомирје, пошто је све заузимање епископа Мирона код Беле Талијана остало глас вапијућег, јер и на интервенцију самог Тисе Бела Талијан није попустио, као што он рече, из специјалних политичких и војничких разлога.

У затвору арадске тврђаве интернирано је било, без икакве доказане конкретне кривице, њих 244 а у арадској тамници је чамило њих 150. Одмах прве ратне године власти су међу собом дописивале о том, како би ваљало поступати с тим интернирцима, и грађанским властима је донекле пошло за руком спремити све, како би се интернирци могли повратити ближе својим домовима, али је у то у арадској тврђави и тавници почео харати тифус те се и тâ ствар онда отегла. За ослобођење арадских интернираца ревно се заузео и стекао великих заслуга др Чичо Поп, Румун, адвокат и посланик на државном сабору у Будимпешти. Он је живим бојама приказао угарском министру правде и хрватском бану јаде и муке, којима су изложени били арадски интернирци, али и невоље, што их је војна сила без икаква разлога наваљивала уопће на Србе једино зато, што су били Срби. Једва се године 1916., на толико заузимање дра Чичо-Попа решило и то питање те је судбина прогоњених Срба ипак донекле постала сношљивија.

Од свију аустријских војсковођа, босански поглавица генерал Поћорек био је још највећи насилник. Као заповедник пете војске, у септембру 1914., захтевао је од домаћих грађанских власти, да из службе уклоне све Србе чиновнике и да евакујирају све манастире, једне калуђере да узму за таоце, а друге да позатварају, манастирску имовину да заплене и да ју према кривици евентуално узму као контрибуцију.

Грађанске власти имале су највеће борбе против оваквих насиља̂ и злоупотреба̂ војних заповедништава̂. Велики жупан сремске жупаније утврдио је, да се, ни уз најпомније претраживање по манастирима, није могло наћи ништа, што би доказало икакве велеиздајничке подвиге фрушкогорских калуђера. Но војне власти слабо су веровале грађанскима. Војна команда у Загребу одредила је, да код преметачина по фрушкогорским манастирима свагда мора бити заступљена војска. Али се ни тако није могло доказати ништа, што би теретило манастирске настојатеље и братства. Војна је команда својом одредбом од 27. септембра 1914. одредила, да у оним случајевима, у којима не буде могло доћи до споразума међу грађанским и војним властима, ваља да одлучи Бела Талијан, повереник угарске владе за јужно ратиште, а тиме су Срби Бели Талијану били предани на милост и немилост.

Заман се патријарашки заменик епископ Мирон Николић за цело време светског рата у свакој прилици ревно и савесно заузимао за свештенство и своју паству. Он је са своје стране, колико је год могао, учинио све и сва, да олакша горку судбину потиштеног свештенства и народа, али у те бурне дане, кад је одлучивала пуста самовоља и надутост аустријских војсковођа, који су мислили, да се Србија за три дана може прегазити и сав српски народ сатрти, нису успевале ни интервенције цивилних власти, које су из политичких разлога ипак донекле штитиле српски народ, а некмоли да би то пошло било за руком епископу Мирону, на кога се војне власти у опће нису ни обазирале и то тим мање, што је епископа Мирона овострани српски народ уважавао као ретко савесна и свом узвишеном позиву самопрегорно одана црквена поглавицу те је с тога војним властима морао бити подозрив.

Епископ Мирон Николић родио се 15. фебруара 1846. у Капелни у Славонији. Свршивши гимназијске науке и положивши испит зрелости у новосадској српској гимназији, похађао је богословију те је 28. октобра 1870. рукоположен био за ђакона, за презвитера на Божић 1874., а за архимандрита 16. априла 1878. За пакрачког епископа изабран је 10. октобра 1888. и потврђен исте године 7. новембра а посвећен 3. маја 1890. После трагичне смрти патријарха Лукијана Богдановића године 1913. и пошто је године 1914. ненадно преминуо администратор патријаршије горњокарловачки епископ Михајило Грујић, буде епископу Мирону Николићу поверено, да заступа патријарашко место, на којем је остао све до ослобођења и уједињења нашег троименог народа.

Споменули смо, да су у манастиру Гомирју интернирана била 44 свештеника. Били су то ови: Јанко Кравић из Удбине, Милојко Дошен из Широке Куле, Милан Крајновић из Смиљана, Милан Грбић из Мекињара, др Никола Марковић из Оточца, Мита Рајковић из Бољеваца, Огњан Мангуловић из Вуковара, Светозар Зорић из Брувна, Лаза Сабовљевић из Ср. Карловаца, Петар Бронзић из Платичева, Мирко Булић из Борова, Паја Зековић из Карловчића, Антоније Апостоловић из Кленка, Мита Коплић из Ср. Карловаца, Мане Оклобџија из Врела, Гена Вурдеља из Петровасела личког, Петар Рашета из Крбавице, Љуба Бабић из Бјелопоља, Раде Корај из Дебелог Брда, Стева Пејић из Штикаде, др Рођа Стојаковић из Митровице, Андрија Дојић из Болча, Мита Дамјановић из Угреноваца, Евгеније Дамјанов из Прогара, Јован Гомирац из Јакова, Игњатије Брајић из Винковаца, Никола Пујаковић из Ст. Бановаца, Богољуб Бошњаковић из Митровице, Ђура Живковић из Грка, Коста Мија-

чевић из Клокочевика, Милан Умљеновић из Кобаша, Јован Маринковић из Ашање, Доситеј Теодоровић из Свилоша, Иса Пејновић из Хрв. Дубице, Милан Докмановић из Плашког, Живко Тедић из Буковца, Драгутин Шарац из Машвице, Ђока Станојевић, свршени богослов из Св. Карловаца, и фенечки калуђери: игуман Данило Брзаковић, Атанасије Вујичић, Корнелије Будић, Пантелејмон Лазић, искушеник Коста Галић и ђак Сима Бабић. Гига Јовић, парох из Сремских Карловаца, који је био интерниран у Араду а одатле требао бити отпремљен у Гомирје, није доспео онамо, него је, изнурен патњама у арадским казематама, испустио душу у Огулину, на домаку Гомирја.

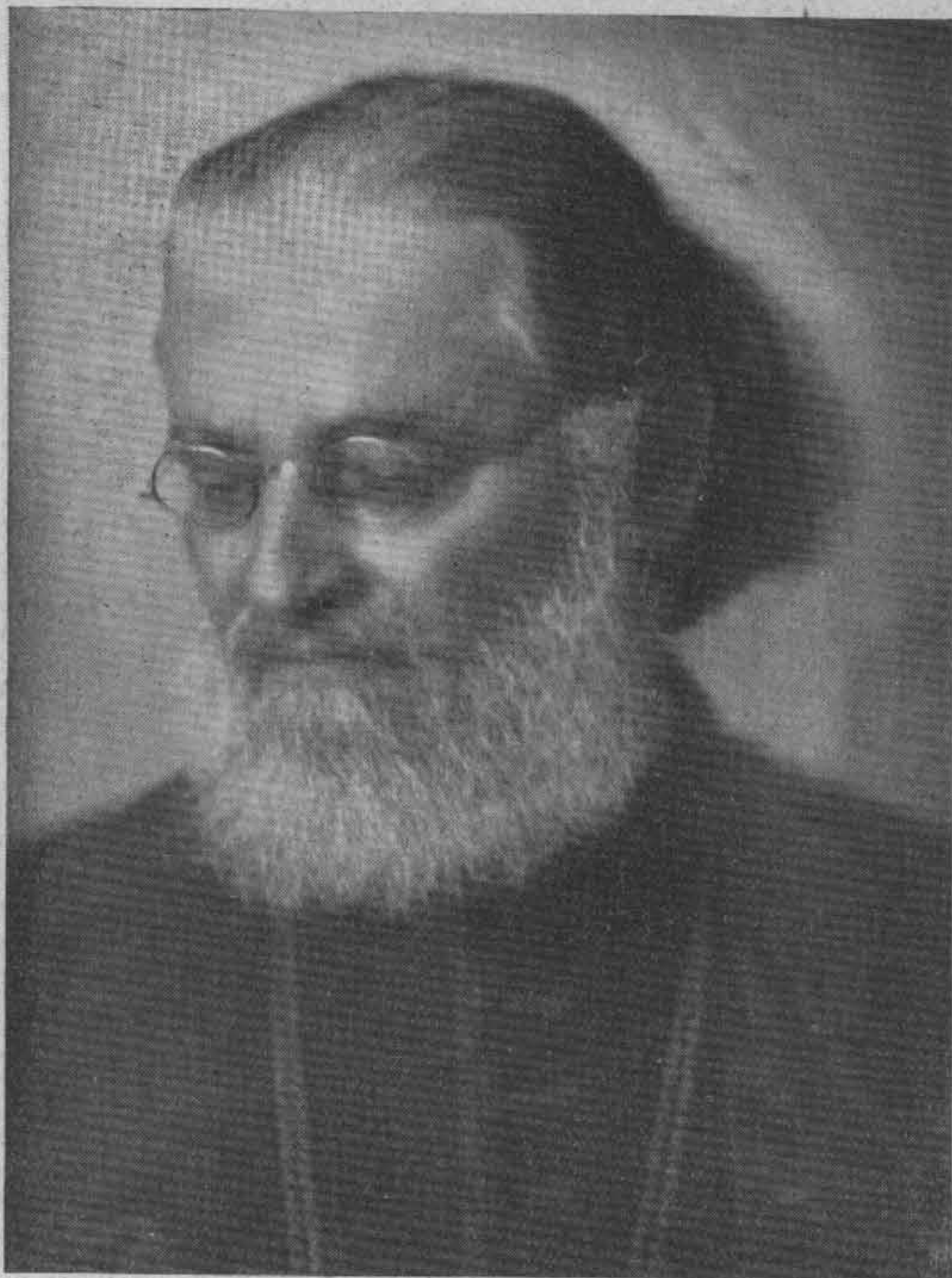
Власти су изабрале манастир Гомирје за место интернације свештеника̂ с тога, што тај манастир лежи ван домака ратних операција, те тако су одредиле, да се сви за таоце узети и позатварани свештеници од Земуна до Зр-

Манастир Гомирје

мање интернирају у Гомирје. Но Гомирје не само да је један од најстаријих манастира у нашим крајевима, него је уједно и најсиромашнији. Има, истина, доста шуме, али оранице мало; па и то мало је кршевито, тако, да се у обичним приликама и само братство једва прехрањује, а некмоли да би у њему довољно могли наћи склоништа толики интернирци. Те тако су јадни интернирци провели чемерне дане у Гомирју. Морали су становати у нездравим и влажним приземним просторијама, које су иначе служиле за дрва, живину, жито и економске справе. На писмене обвезнице добивали су дневно по две круне за прехрану. Ишло се чак тако далеко, да им се давао хлеб од покварена румунског кукуруза. Ти гомирски интернирци нису се смели слободно кретати, јер је уз њих непрекидно било шеснаест жандарма̂ и исто толико војника̂, који су чак и у цркви за време богослужења стражарили, да свештеници не би долазили у додир са гомирским народом и с њиме разговарали. Дозвољено је било, додуше, да из својих ћелија изађу на свеж зрак, али су и тада били под

најстрожијом паском. Но најбоље се види, колико је био строг надзор над интернираним свештеницима, отуда, што је у гомирској опћини постављен био још и посебан владин повереник, који је интернирцима достављао наредбе а с друге стране извештавао власти о њихову владању. Цензура дописке била је ванредно строга; њу је обављао засебан жандарм. Писма се могла одаслати тек онда, кад тај жандарм на њих стави клаузулу: »може се одаслати« а исто тако се дописка могла доставити интернирцима, ако је тај жандарм ставио клаузулу: »може се уручити«.

Епископ Иларијон Зеремски

Пре свега се дакле види, да ти свештеници нису били само интернирани него и затворени те се манастир Гомирје претворио био у тамницу.

За интерниране свештенике ревно се заузимао епископ Иларијон Зеремски и био им је прави утешитељ и отац. Он је више с њима био у Гомирју него у својој резиденцији у Плашком. Епископ Иларијон бринуо се уз то и за прехрану тих свештеника, као и за њихову сирочад код куће. Непрекидно се код власти у Огулину и у Загребу заузимао за то, да се свештеници пусте у своје парохије или барем они, који су у Гомирју оронули здрављем, да се пусте својим кућама. Епископ Иларијон доживео је том приликом многа понижења, али није клонуо. Пошло му је, додуше, за руком израдити, да су не-

количина пуштени све два по два месечно. Па ипак их је неколико остало у Гомирју до пред свршетак рата.

Епископ Иларијон Зеремски родио се у Турији у Бачкој 27. фебруара 1865. Матурирао је у српској гимназији у Новом Саду године 1885. а московску духовну академију свршио је у Сергијеву Посаду године 1890. Онда је професоровао у сремско-карловачкој богословији. Замонашио се 14. октобра 1893.

Њ. Вел. Александар I.
Краљ Срба, Хрвата и Словенаца

у манастиру Ковиљу, за ђакона је рукоположен 26. октобра а за презвитера 27. октобра 1893. Синђелом је постао 6. децембра 1898. а протосинђелом на Митров дан 1899. Био је настојатељ манастира Хопова и Раковца. Године 1904. произведен је за архимандрита и као такав вршио је дужности дворскога архимандрита. За епископа викара био је изабран 26. новембра 1911., за таква је био потврђен 5. новембра 1912. а посвећен 18. децембра 1912. Светски рат га је затекао као мандатара горњокарловачке епархије; за епископа исте епархије био је изабран у новембру 1920. а краљевским указом од 6. марта 1921. био је потврђен као такав.

*

Скоро годину и по дана одбијали су наша браћа Србијанци бесне и непрекидне нападе Аустро-Мађарâ, а два пута, и то на Цер-планини и на реци Колубари, потпуно су уништили аустријску војску и пребацили ју преко Дрине и Саве, заробивши преко 60.000 аустријских војника и огромне количине војног материјала, а овај је материјал од балканског рата исцрпеној српској војсци баш и омогућио, да продужи свој херојски отпор против знатно

Њ. Вел. Краљица Марија

надмоћнијег непријатеља. Али, кад су, уз Аустријанце, Немци а и Бугари с леђа ударили на Србију, српска се војска, не могући одолети толикој навали, почела повлачити према Скопљу и Призрену све до Албаније; подносећи силне непогоде допре до мора а онде ју морнарица савезних власти у јануару 1916. превезе на острво Крф. Ту се српска војска одморила и реорганизовала и већ у априлу 1916. буде пребачена у Солун, а одатле заузме свој сектор према Бугарима, да продужи своју гигантску борбу за ослобођење своје заробљене браће. Ова поновна појава српске војске изазвала је не малу запрепашћеност код непријатеља, Немаца, Аустријанаца и Бугара, јер су они били убеђени, да је

српска војска неповратно сатрвена и уништена. Остале секторе заузму француска и енглеска војска те тако постане солунски фронт. У исто време Српска Врховна Команда пошаље из Солуна и са Крфа већи број виших команданата са извесним бројем млађих официра у Русију, да прикупе и организују добровољачке дивизије, састављене од аустријских Срба, Хрвата и Словенаца, заробљених у Русији. Ове дивизије, одлично наоружане, уређене и дисциплиноване, буду упућене у Добруџу према удруженој бугарској, немачкој и аустријској војсци, које су биле ту избачене ради одбране. Тако је постао »добруџски фронт«, где се наш наоружани народ, под вођством искусних српских команданата и официра, јуначки борио за своје ослобођење. Оваква два фронта стезала су као гвозден обруч војску централних власти на Балкану све више и више, док најзад српска војска не учини пробој на солунском фронту према Бугарима у септембру 1918., надбије удружену бугарско-немачко-аустријску војску и са својим великим савезницима примора прво Бугаре, а затим Аустријанце и Немце, да затраже мир. Тиме је не само Србији сачувала своју слободу и независност, него су и аустријски Срби, а и Хрвати и Словенци, са себе скинули окове вековног ропства.

*

Краљ Петар I. Велики Ослободилац умр'о је 16. аугуста 1921. и сарањен је у својој задужбини на Опленцу више Тополе.

Краља Петра I. наследио је на престолу Срба, Хрвата и Словенаца његов син, Његово Величанство наш узвишени владар Краљ Александар I., који је, примајући краљевску власт у Своје руке, манифестом од 17. августа 1921. објавио свом народу, да ће, веран идеалима Свог Оца чувати уставне слободе и права грађанâ, штитити државно јединство и бдити над народним тековинама, које су Му предане у аманет.

Краљ Александар I. родио се на Цетињу 4. (17.) децембра 1888. Као дечак ступио је код последњег руског цара Николаја II. у кор дворских пажева. Доцније је са Својим Оцем живео у Женеви, где се посветио наукама. Кад је, године 1903., вољом народа Његов Отац постао краљем Србије, Александар је са Својим Оцем дошао у земљу својих прадедова, а кад се старији Му брат Ђорђе године 1909. одрекао права на престо, Александар је постао наследник српског престола. Као заповедник прве српске армије у балканском рату 1912. показао је своје ратничке способности те је Његова армија победила Турке код Куманова и Битоља. Он Сâм, на челу Своје храбре војске, 13. октобра 1912., победоносно је ушао у Скопље, у некадању престоницу цара Душана Силног. Исто је тако у бугарском рату 1913. војевао са сјајним успехом. Године 1914., пред светски рат, краљ Петар је свога сина Александра именовао регентом те је регент Александар, као врховни заповедник целокупне српске војске, у светском рату вазда био међу Својим војницима и братски с њима делио добро и зло. Пуне три године боравио је ван своје отаџбине, прво на Крфу, спремајући Своју војску, да што сигурније пође на непријатеља, а затим на солунском фронту уза Своју војску. Био је вазда на најистакнутијим местима, где се решавали најважнији ратни и државни послови. Кад је непријатељ потпуно био сломљен, регент Александар се вратио у Београд, где је био дочекан неописивим славељем. Чврста и непоколебива воља покрајинских народа Словеније, Далмације, Црне Горе, Босне и Херцеговин, Хрватске и Славоније, Вој-

водине са Србијом ујединила је те земље у једну независну државу: Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца под жезлом сјајне династије Карађорђевића а то је уједињење регент Александар свечано прогласио 1. децембра 1918.

По видовданском уставу од године 1921. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца раздељена је на 33 области, у којима има 386 срезова а 6576 општина, које су састављене из 27.506 насељених места, у којима има 2,533.183 кућанстава и око 13,000.000 становника, од којих су по народности десет и пô мили-

Њ. Вис. Петар
Престолонаследник Краљевине С. Х. С.

јона Срби, Хрвати и Словенци, пола милијона Немци, преко пô милијона Турци и Арнаути, нешто мање од пола милијона Мађари, двеста хиљада Румуни и Цинцари, десет хиљада Талијани и преко сто хиљада остали народи. По вери пак има православних готово шест милијона, католика до пет милијона, муслимана преко један милијон, протестаната преко двеста хиљада а мојсијеваца преко седамдесет хиљада. Наша краљевина простире се на 248.848 квадратних километара, а заузима пространо земљиште са севера на југ од Крањске Горе до Ђевђелије а од запада на исток од Сушака до Кладова. Пуна је природних красота и обилна благослова. По њој теку велике пловне реке, начичкана је

богатим градовима, селима и засеоцима, исто тако планинама и шумама, у којима живи сваковрсна дивљач, као и плодним пољанама и пашњацима, по којима пасе стока најбоље пасмине. Нарочито се у њој истичу големе оранице, на којима роди пшеница белица, кукуруз и сваковрсна храна, а силни су у њој и родни виногради и воћњаци.

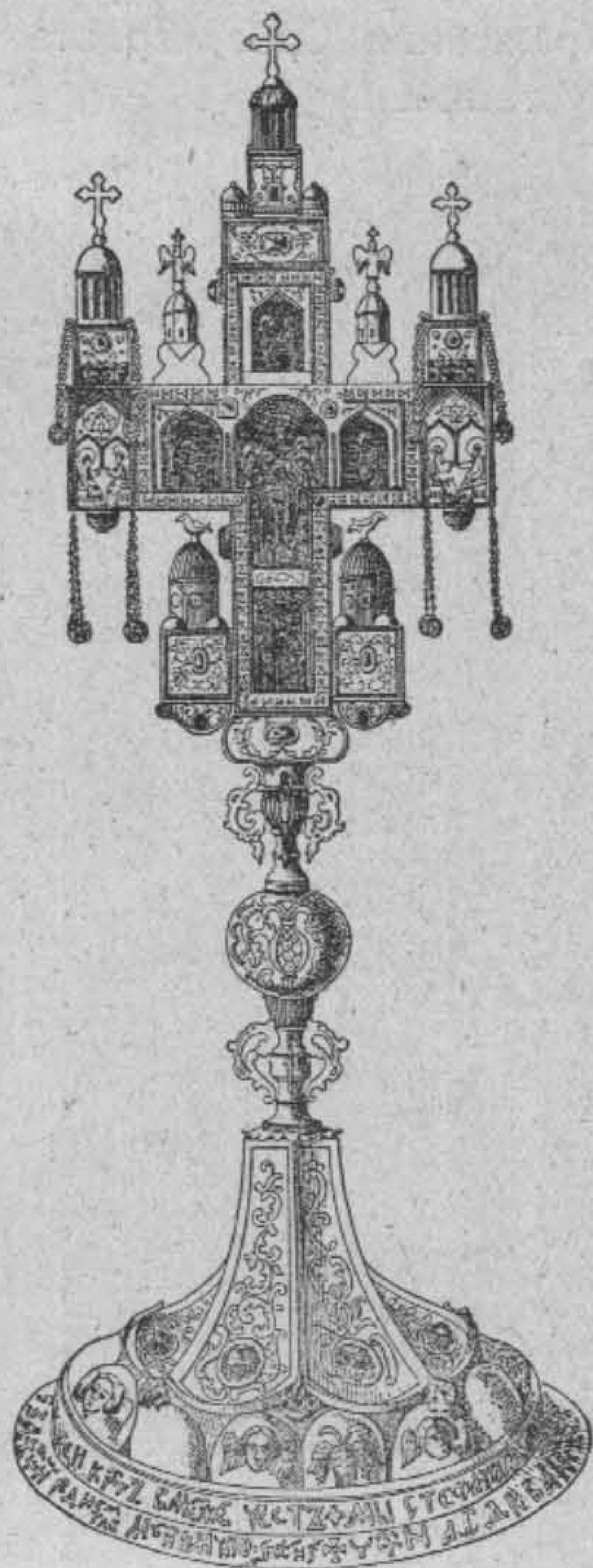
Његово Величанство наш краљ Александар I. оженио се 8. јуна 1922. румунском краљевном Маријом (рођ. 8. јануара 1899.), милом кћерком румунског краља Фердинанда I. и краљице Марије.

Њ. Св. патријарх Димитрије

Године 1923., 6. септембра, родио се првенац Њихових Величанстава престолонаследник Петар, дика и узданица нашег троименог народа, у кога су са најлепшим надама упрте очи свију Срба, Хрвата и Словенаца. Његови дични родитељи, а особито његова узвишена мајка, одгајају га у демократском духу, будећи у његовој детињој души све најплеменитије осећаје; настављају га, да се угледа у витешки дух свог великог претка Карађорђа, у племениту душу свога прадеда кнеза Александра, у јуначки дух свог славног деда краља Петра Ослободиоца а и у јунаштво и државничку мудрост свог узвишеног родитеља Њ. В. краља Александра I.

Пошто је 1. децембра 1918. проглашено било политичко уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну самосталну државу, изведено је затим (26. маја 1919.) и уједињење свих православних епископија у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Онда је свечано успостављена српска патријаршија, која је била основана године 1346. под царем Душаном Силним у Скопљу а 13. септембра 1766. ферманом ју укинуо турски султан Мустафа III. Чин успоставе патријаршије обављен је био у Ср. Карловцима 12. септембра 1920. Исте године 1920., на дан Св. Краља Милутина, састао се у Београду црквени изборни сабор, који

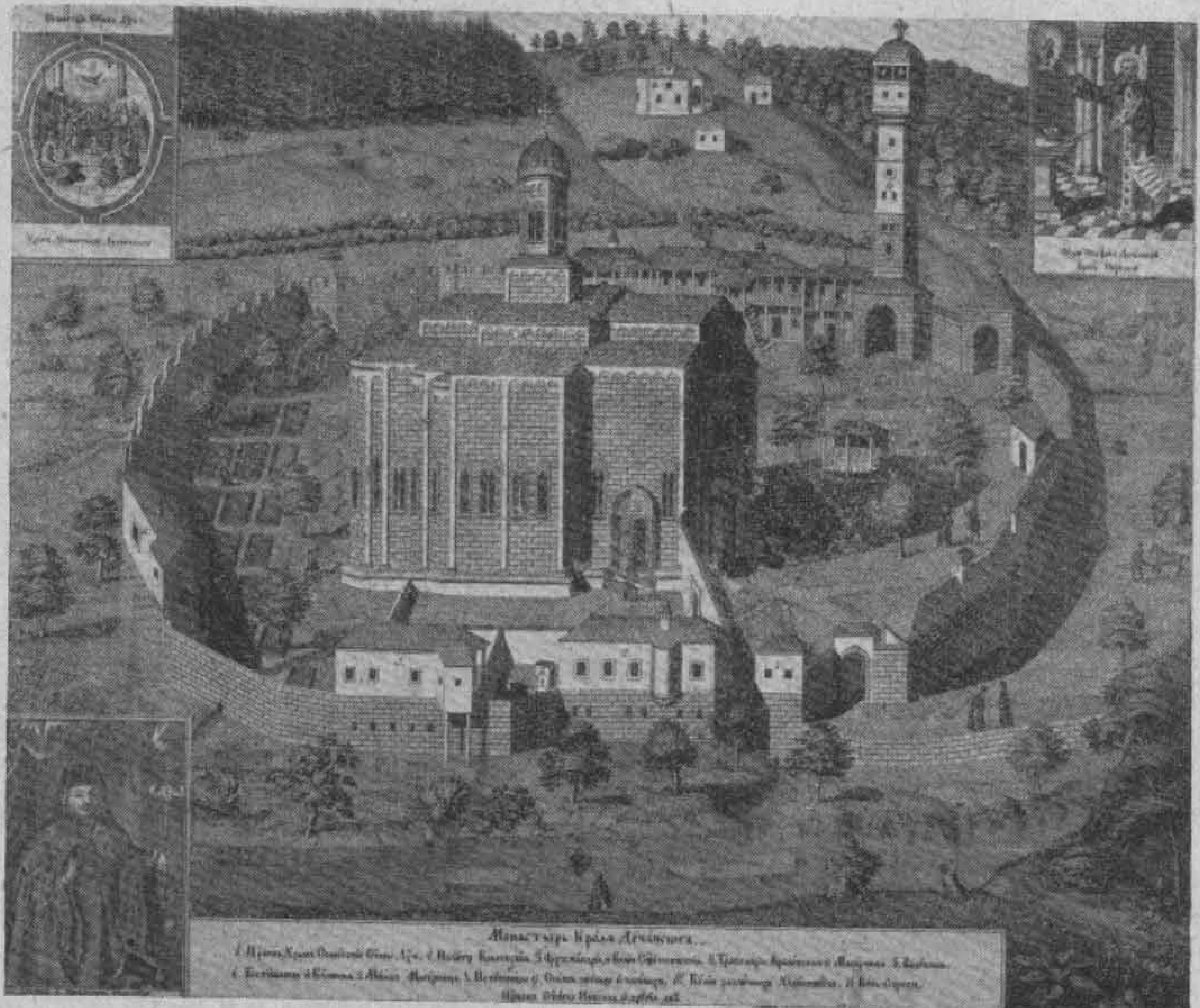

Крст цара Душана

је београдског архиепископа и митрополита Србије високопреосвећеног господина Димитрија изабрао за српског патријарха.

Његова Светост патријарх Димитрије родио се месеца октобра године 1846. у Пожаревцу. Богословске науке свршио је године 1868. па је затим две године учитељевао у Ратковићу и у Брзану. Године 1870. постао је свештеник у Лапову и као такав био је капелан свом тасту. После четири године обудови па се онда, школске године 1874.—1875., упише на филолошки одсек београдске Велике Школе, где је слушао знамените српске научењаке Ђуру Даничића и Стојана Новаковића. Од године 1878. до 1884. професоровао је у

београдској богословији а 8. новембра 1884. буде посвећен за нишког епископа, али након пет година поднесе оставку, оде у Париз и онде проведе шест година на Сорбони, изучавајући филозофију и агрономију. Вративши се у отаџбину, године 1894., постане државни саветник а године 1898. поновно уђе у црквену јерархију и постане шабачки владика. Након смрти београдског митрополита Инокентија, године 1905., буде изабран за митрополита краљевине Србије и као такав је управљао београдском митрополијом до године 1920., кад је на дан Св. Краља Милутина исте године од изборног сабора у београдској саборној цркви био изабран за првог српског патријарха успостављене српске патријаршије у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца а сутрадан у истој цркви био свечано устоличен.

Лавра Високи Дечани

Године 1924., у очи Усековања, увео га је наш узвишени владар краљ Александар I. у Пећи у патријарашкој цркви на престо древних српских патријарахâ и са тога је престола Његова Светост патријарх Димитрије крстом Цара Душана благословио Њихова Величанства и народ.

Његова Светост патријарх Димитрије у сваком је погледу узор савесна архипастира. Он неуморно, пожртвовно и залажући сву своју велику умну и душевну снагу, ради на бољитку српске православне цркве и поверене му пастве. За његово дично име везана је сјајна епоха успоставе старог српског патријарашког достојанства те нови процват нашег црквеног живота. Његова Светост патријарх Димитрије управља српском патријаршијом, у којој има двадесет и седам епископија, деведесет осам протопрезвитерата, две хиљаде

тристатридесет и једна парохија, двеста девет манастира и до шест милијона верних.

Пре самог устоличења Његове Светости патријарха Димитрија у Пећи походила су Њихова Величанства Краљ и Краљица, са својом сјајном свитом, монументалну Лавру Високе Дечане„ која је Лавра кроз векове остала живи сведок наше старе славе и величине и која је Лавра преко пет векова ишчекивала, да уђе у њу онај дични јунак, који буде осветио Косово, и да запали заветне свеће кнегиње Милице.

Арх. Леонтије Нинковић

Лавру Високе Дечане подигао је српски краљ Стеван Дечански испод планине Кожњера на обали реке Бистрице према Киселом Извору у данашњем срезу ђаковичком области зетске у пећској епархији. Место за зидање у том крају одабрао је и благословио још Св. Сава па се, као што каже сâм краљ Дечански у својој хрисовуљи, после сто година јавио краљу Дечанском у молитви и рекао му: »Зидај храм у Дечанима на месту, које сам ја одабрао и благословио!«. Манастир је грађен пуних осам година. Започет је године 1327. а потпуно је довршен године 1335. Градњу Високих Дечана руководио је Вита Мали из Котора, који је у тој градњи гледао да споји романски стил са визан-

тијским. Црква манастира Дечанâ сагрaђена је у облику крста с једним округлим високим кубетом. Сва је од мрамора, који је усађен у правилним водоравним редовима. Најнижи ред је од белог мрамора, над њим је ред од ружичастог, над овим од белога а четврти је ред од загаситог мрамора и тако се понављају редом боје. Кров је од олова а кубе је такођер покривено оловом и то тако масивно, да се од постанка цркве, од године 1335., до данас није морало мењати. У манастирској цркви, десно од царских двери, стоји кивот а у њему је крст, што га је из Јерусалима од Часног Древа, према предању, донео сâм Св. Сава. Оковао га је и манастиру поклонио крал Дечански. На левој страни крај царских двери има такођер кивот, у којем почивају моћи краља Дечанског а манастиру је тај кивôт даровао дед нашега краља српски кнез Александар Карађорђевић.

У манастиру Високим Дечанима чува се, између осталих знаменитих старина, и једна од најдрагоценијих светиња, што их има у српским задужбинама, а то је крст цара Душана, сав од сребра и злата, висок 55 cm, са тринаест иконица и седам златних кубетића. На подножју се види двоглави орао, грб цара Душана, а око целог подножја, у два реда, има натпис, који казује, да је тај крст манастиру Дечанима приложио Стеван Душан, по Божјој милости цар свих српских и поморских и грчких земаља.

Осим тога налазе се у манастирској цркви две велике свеће по једна лево и десно на улазу у царске двери, на обема лик краља Дечанског и грб Немањића. Те свеће приложила је манастиру кнегиња Милица, кад је после косовске битке, као монахиња Евгенија, походила Дечане и том приликом, постављајући свеће на њихова места, оставила у аманет, да први запали свеће онај, који освети Косово и ослободи Српство. Тако се одиста и збило. Након пуних пет векова осветио је Косово те запалио заветне свеће кнегиње Милице, дне 28. августа 1924., праунук Великог Карађорђа, наш узвишени владар Њ. В. краљ Александар I.

Данас Лавром Високих Дечана савесно и ревно управља њен старешина и верни чувар њезиних старина родољубиви архимандрит Леонтије Нинковић. Родио се у селу Доњем Врбну у Херцеговини на Благовести 1873.; замонашен је у очи Мале Госпође 1896. у манастиру Добричеву; зађакоњен је лицем на Малу Госпођу 1896. у вароши Билећи, кад се освећивала варошка црква, а за јеромонаха га је рукоположио у селу Засади код Требиња, на јесењи Крстовдан 1896., мостарски митрополит Серафим Перовић (1889.—1904.) и доделио га братству манастира Добрићева, у којем је пробавио до 9. фебруара 1909., кад је, због анексије Босне и Херцеговине, пребегао у Црну Гору, где му је поверена била управа манастира Острога. У истом манастиру био је на Цвети 1910. произведен у чин игумана. Кад је Аустрија у светском рату окупирала Црну Гору, морао је игуман Леонтије напустити манастир Острог па се са српском војском преко Албаније повукао на Крф а оданде је отишао у Француску, где је од јула 1916. до Св. Николе 1918. био дворски свештеник црногорскога краља Николе I. Након ослобођења вратио се у отаџбину и постао је, 16. септембра 1919., старешином Лавре Високих Дечана а на нову годину 1921. произведен је у чин архимандрита.

За његов родољубиви рад и за савесно му старање око Лавре Високих Дечана одликовало га је Његово Величанство високим одличјима.

ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ

Већ у првим вековима хришћанства људи се почели одавати пустињачком животу, одилазећи у самоћу и проводећи своје дане у посту и молитви. Но како је тих пустињака бивало све то више, они се стали уједињавати у заједнице, из којих су после постали манастири.

Мисирски монах Пахомије Велики († 348.) написао је први монашки устав а наскоро за њим саставио је Св. Василије Велики (329.—379.) правила за монашки живот. По њему су зато православне монахе прозвали и Василијевцима.

Четврти васеленски сабор у Халкидону (451.) подвргао је монахе епископској власти а цар Јустинијан (527.—565.) установио је, да монаси морају живети у заједници по манастирима а пустињаштво да се има сматрати да је нешто изузетно.

Пошто су Срби примили хришћанску веру, настао је и код њих покрет, да се одају монашком животу. Тај је покрет хватао све веће и веће размере те су српски владаоци за монахе градили манастире, да ови у њима живе, а себи су тиме подизали задужбине. Од знаменитијих владалачких задужбина подигли су: Немања са својим сином Св. Савом манастир Хилендар у Светој Гори, краљ Стеван Првовенчани Жичу, краљ Владислав Милешево, краљ Урош I. Сопоћане, краљ Драгутин Троношу, краљ Милутин Грачаницу на Косову, као и Студеницу или Краљеву Цркву, Стеван Дечански Високе Дечане, кнез Лазар Раваницу, кнегиња Милица Љубостињу, деспот Стеван Високи Манасију. Угледајући се на српске владаре дизали су себи задужбине и ини имућни Срби. У тим се манастирима калуђери уз молитве бавили и просветним радом: писали су и преписивали, сликали, увезивали и оકивали књиге, држали су школе, где се учило читати и писати. Многи калуђери, путујући од манастира до манастира, одржавали су не само духовну него и просветну везу у српском народу. Нашим старим калуђерима припада највећа хвала, што су у најстрашније дане српског народа вредно и самопрегорно гледали да очувају православну веру у српском народу и да га поведу путем просветног напретка. Они су, наиме, код нас први, који се одмах после изумeтка вештине штампања (око половине XV. века), куд и камо пре осталих слободних и просвећених народа, бавили и штампањем књига. Први српски штампар био је јеромонах Макарије, који је радио у првој српској штампарији зетскога господара Ђурђа Црнојевића (1490.—1496.) на Ободу, где је године 1493. штампао црквену књигу Октоих (Осмогласник).

Услед турске најезде калуђери су у свом корисном просветном раду били ометани. Турци су немилостиво обарали сваку тековину а највећма српске манастире, који су били не само расадници српске просвете него и једина стецишта српског народа. Тако се онда калуђери, у бујици турских навалâ, морали склањати а собом су односили све, што је било од неоцењиве вредности, у нади, да ће се кад тад вратити у разорене своје манастире. Многи од тих калуђера, склањајући се испред непријатељске навале, прешли су и у Фрушку Гору и онде су — уз народну помоћ — основали данашње фрушкогорске манастире, осим Крушедола и Хопова, за које се поуздано зна, да их је основао владика Максим. У новооснованим фрушкогорским манастирима калуђери су одмах живели у заједници (општежитије). Али се мало по мало тај заједнички живот

почео укидати јер су калуђери по појединим фрушкогорским манастирима, угледајући се у светогорске калуђере, почели живети сваки за себе у осопштинама. Већ у почетку XVIII. века имали су поједини фрушкогорски калуђери сваки своје властите винограде, подруме, своје коње, своја кола, своја седла и своју служинчад а живели су у пољу изван манастира по узору на светогорске калуђере, који су становали по својим скитовима, насеобинама изван манастира, где је владала већа слобода него по манастирима. Против тога особеног стања а због тога, што се поједини калуђери више бавили својом прћијом него што су водили бригу о манастирском иметку, већ је митрополит Вићентије Јовановић, године 1733., издао монашка правила, у којима је наредио, да се сав калуђерски иметак, и покретни и непокретни, преда дотичном манастиру и да само болесни калуђери могу ручавати и вечаравати изван манастирске трапезарије. Али се калуђери нису освртали на та правила, него су и надаље живели сваки за себе. Тако је то било и за Вићентијева наследника патријарха Арсенија IV. па и за митрополита Исајија Антоновића. Тек је енергичном митрополиту Павлу Ненадовићу пошло за руком да скрши калуђерски отпор па да потпуно отклони осопштине и да калуђере примора, да живе у заједници општежитијем.

У фрушкогорским је манастирима успешно настављен био просветни рад, који су калуђери вршили по старим српским задужбинама. Фрушкогорским манастирима може се захвалити, да се и у најтежим приликама сачувале наше старине, драгоцени споменици наше славне прошлости. Манастир Јазак чува мођи Св. цара Уроша, Раваница мођи Св. кнеза Лазара, косовског мученика, Шишатовац мођи деспота Св. Стевана Штиљановића, а Крушедол остатке мођију Св. деспота Стевана, Св. Мајке Ангелине, Св. деспота Јована и Св. владике Максима, свих четворих из лозе Бранковића.

На огранцима Фрушке Горе, тог српског Атоса, постоје данас ових четрнаест манастира: Крушедол, Велика Ремета, Гргетег, Хопово, Раваница, Јазак, Мала Ремета, Бешеново, Раковац, Беочин, Шишатовац, Кувеждин, Ђипша и Привина Глава. Петнаести манастир, Фенек, не лежи баш у Фрушкој Гори, али недалеко од ње.

Сви фрушкогорски манастири имали су, све до ослобођења и провађања аграрне реформе, 21.581 јутро и 1.424 четворних хвати земље, а обрађивали су ју сами. Но данас је аграрном реформом одузет фрушкогорским, као и свима манастирима, велик део земље и раздељена је на уживање аграрним интересентима и добровољцима. Над иметком фрушкогорских манастирâ, као и свију манастирâ, који су пре ослобођења потпадали под карловачку митрополију, управља управни одбор српских православних манастирâ карловачке митрополије, који бира збор настојатеља свију манастира на шест година. Данашњи управни одбор сачињавају: председник др Јоаким Чупић, беочински архимандрит, и редовни чланови: Гедеон Критовац, ковиљски архимандрит; Доситеј Поповић, раковачки игуман; Мелентије Бабић, великореметски игуман, и њихов заменик Методије Суботин, привиноглавски игуман. Седиште управе је у Ср. Карловцима, где се држе управне седнице, а званичне послове води посебна канцеларија, којој је тајник патријарашки архиђакон Викентије Проданов, ревизор је манастирских рачунâ гргетешки јеромонах Исајије Стратимировић а канцелиста је Живко Станимировић.

У фрушкогорским манастирима живе четрдесет и четири калуђера а осим њих сваки манастир има по двојицу тројицу ђака̂. У манастиру Хопову живе тридесет и седам руских а у манастиру Кувеждину тридесет и шест, које српских које руских, калуђерица.

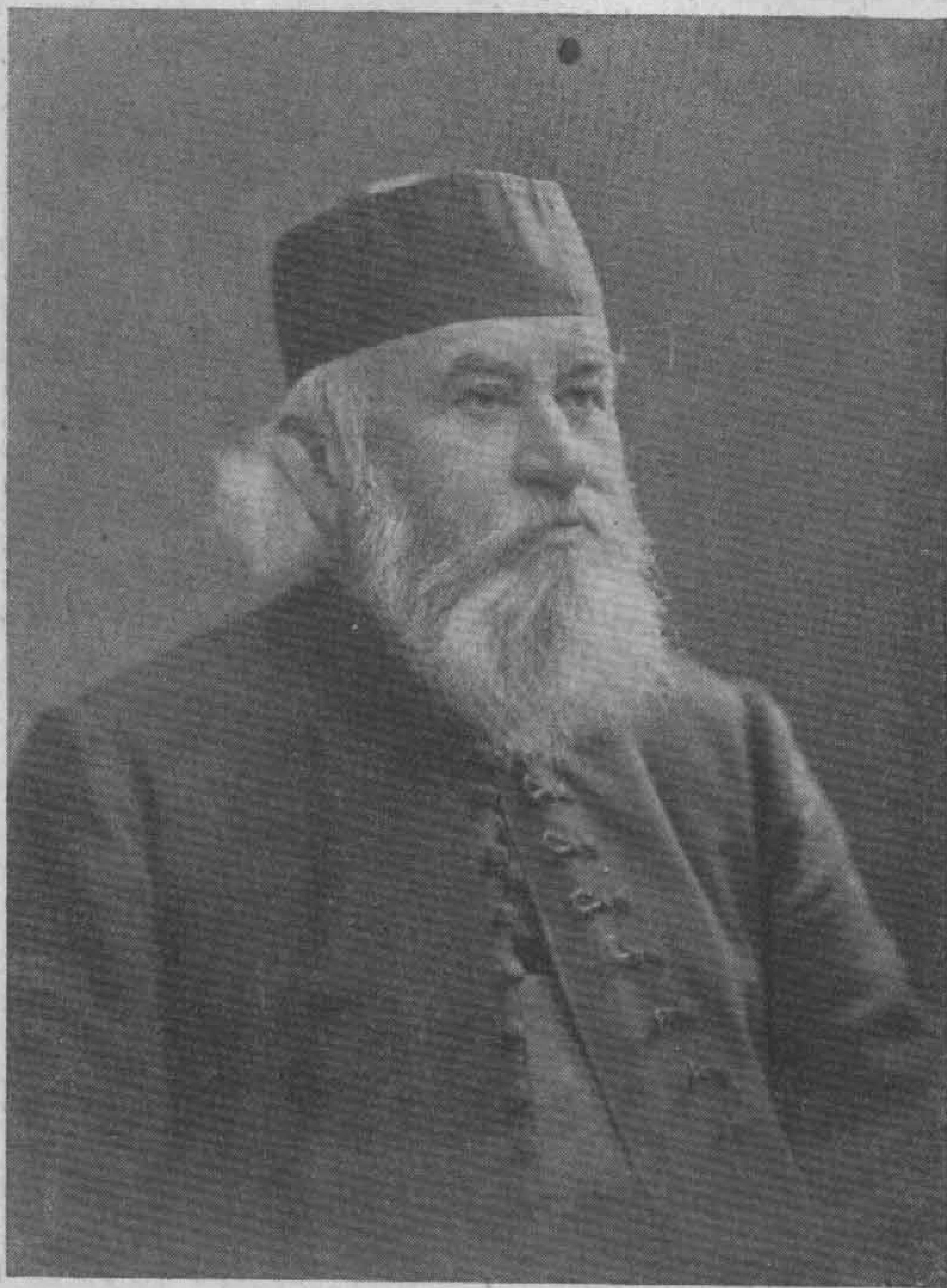
Фрушкогорски манастири потпадају под духовну управу сремско-карловачке епархије, којом данас управља сремско-митровачки епископ и викар сремско-карловачке епархије др Максимилијан Хајдин.

Епископ др Максимилијан Хајдин

Др Максимилијан Хајдин родио се у Новом Саду 21. августа 1879. Крштено му је име било Милан. Гимназију је свршио у Ср. Карловцима а права у Загребу, где је, године 1906., промовисан за доктора права. Исте године уписао се у сремско-карловачку богословију а и у исти мах се и покалуђерио у манастиру Гргетегу и добио име Максимилијан. Године 1920. произведен је за архимандрита. Исте га је године архијерејски сабор српске патријаршије изабрао за епископа Сремске Митровице. За епископа је посвећен у Сремским Карловцима 20. децембра 1920. (2. јануара 1921.). Краљевским Указом од 10. јануара 1921. потврђен је за епископа Сремске Митровице и постављен за викара сремско-карловачке епархије. Као што је у својој првој беседи, при-

ликом свог посвећења за епископа, изјавио, да ће, веран учењу свете православне цркве, своје верне упућивати на љубав према Владаоцу; да ће, као веран син свог народа, подгревати и одржавати у њему осећање највеће благодарности према Владалачком Дому и да ће се трудити свом својом снагом, да Св. Патријарху свим својим делима и у свему буде на помоћи: у радости ревнитељ, у жалости утеха, у невољи помагач, у раду сатрудник: тако то најсавесније и испуњава.

Прота Димитрије Руварац

За историју фрушкогорских манастира великих и неоспорних заслуга има признати наш научењак и истраживач народних старина, вредни и неуморни прота Димитрије Руварац. Родио се 25. октобра 1842. у Старим Бановцима међу четворицом синова свештеника Васе. Сва три његова старија брата били су ретко ваљани просветни и умни радници. Најстарији, Лаза (1829.—1922.), дотерао је до највишег достојанства у правосуђу; други, Иларијон (1832. до 1905.), био је неуморан повеснички испитивач и оставио је за собом дела неоцењиве вредности, а трећи, Коста (1837.—1864.), већ се у младости истакао и стекао имена као необично вредан радник на књижевном пољу, као духовит естетичар и непристран и праведан критичар. Прота Димитрије Руварац, свр-

шивши гимназију и богословију у Ср. Карловцима, рукоположен је био од горњокарловачког епископа Лукијана Николајевића за свештеника 23. октобра 1866. Онда је био парох у Земуну и као такав произведен је за проту 23. октобра 1893. Тежећи, да својим умним силама што већма послужи просвети свог народа, напустио је парохијске дужности па се, на позив патријарха Георгија Бранковића, 23. септембра 1899., преселио у Ср. Карловце, седиште нашег црквеног и аутономног живота. Ту се примио да буде управитељ Српске Манастирске Штампарије а уједно и библиотекар Патријарашке Библиотеке. Ту је, у Патријарашкој Библиотеци, необичним маром, па и са необичним успехом, почео истраживати народне старине а плодове свога одиста мрављег труда изнео је у безбројним књигама, расправама и чланцима. И данас још, крај све своје дубоке старости, свеж и вољан на рад истражује и испитује повесницу српске цркве.

КРУШЕДОЛ

Од свију фрушкогорских манастира, бесумње, на првом месту стоји манастир Крушедол не само што се тиче имућственог стања, него и погледом на то, што је његов живот, од постанка до данас, најтешње скопчан са историјом нашег народа а и са повесницом данашње наше славне династије Карађорђевића. У том су манастиру сарањени многи знаменити Срби те се с правом тај манастир може назвати Српским Пантеоном. У њему се, међу осталим, чувају честице моћију последњих српских деспота из лозе Бранковића.

Српски деспот Ђурађ Бранковић Смедеревац (1427.—1456.) био је млађи син Вука Бранковића те по матери унук кнеза Лазара. После смрти свог ујака, деспота Стевана Високог (1389.—1427.), владао је као деспот од 1427. па све до своје смрти. Одмах у почетку свог деспотовања сазидао је, за обрану од Турака, на Дунаву нов град Смедерево, пошто је, у смислу ранијег уговора са Мађарима, морао истима предати Мачву са Београдом. Смедерево му је била престоница и отуд је добио надимак Смедеревац. Имао је са својом супругом Јерином, по роду Кантакузеновом, три сина: Гргура, Стевана и Лазара и две кћери: Катарину и Мару.

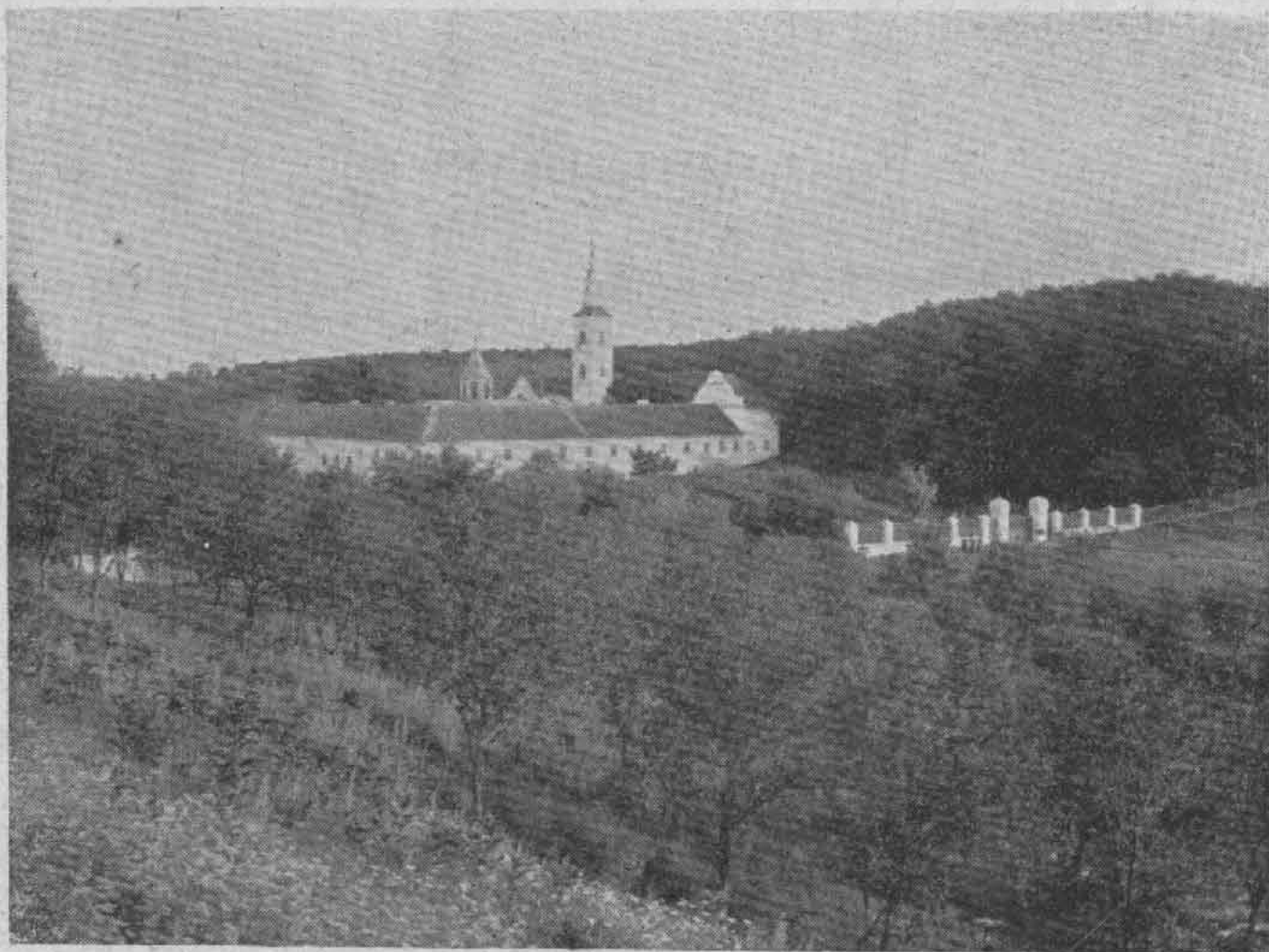
Два Ђурђева старија сина: Гргур и Стеван, као младићи, отпратили су у лето године 1436. своју млађу, четрнаестгодишњу, сестру Мару у Једрене, камо је морала отићи, да се уда за султана Мурата II. (1421.—1451.), који је изреком тражио: или Мару за жену или целу деспотовину. Но ни Марина удаја није кадра била спасти Ђурђеву Србију, јер султанија Мара (1436.—1451.) код свог мужа султана Мурата није имала ни издалека толико утецаја, колико је имала султанија Оливера (Милева, 1391.—1402.), тетка Ђурђа Смедеревца, на свог мужа султана Бајазита (1389.—1402.).

Године 1439. била је Ђурђева деспотовина од Турака прегажена. Деспот Ђурађ склони се најпре у Зету, затим у Дубровник а оданде оде у Угарску, да од Мађара тражи помоћи. Старији његови синови Гргур и Стеван настојали су са своје стране, да у свог шурака султана Мурата II. издејствују милост за свог оца Ђурђа и за српски народ. Но султан, у својој јарости због Ђурђевих

веза са Мађарима, баци њих двојицу у тамницу, затим их отправи у Малу Азију, у град Токат, где их даде усијаним гвожђем лишити очњег вида. Било је то 8. маја 1441.

Сегединским миром године 1444. буде Ђурђу враћена деспотовина, али уз погодбу, да плаћа Турцима данак. Том су приликом враћени били Ђурђеви ослепљени синови Гргур и Стеван свом оцу, који се, кад их је угледао слепе, онесвешћен срушио на земљу.

После смрти деспота Ђурђа Смедеревца († на Бадњи дан 1456.) наследи деспотовину најмлађи му син Лазар, који је пре тога десет година био сувладар свом оцу. Али Лазар умре већ почетком године 1458. Како није имао мушког порода, то се његов старији брат слепи Стеван прими намесништва.

Крушедол

Но одмах након Лазареве смрти настану у породици Бранковићâ задевице о право наследства, као и страначке распре о том, да ли ће се помоћу Мађарâ наставити рат с Турцима или ће се остати у пријатељству с њима. У току тих распра умре Ђурђева Јерина а Гргур након њене смрти оде са сестром Маром, удовом султаницом, у Цариград; после се покалуђери, добије име Герман и умре 16. октобра 1458. Његови земни остатци леже у манастиру Боговађи у шабачкој епархији. Његов син Вук, који је са свога јунаштва стекао име Змај Огњени, добије од угарског краља Матије Корвина (1458.—1490.) деспотско достојанство и велике поседе, који су некад били својина његова деда Ђурђа Смедеревца, међу осталима и градове: Сланкамен, Беркасово и Купиново. Ожењен је био Варваром Франкопановом, с којом није имао порода.

Борба међу члановима дома Бранковићâ завршила се тиме, што је за српског деспота проглашен био босански краљевић Стеван Томашевић, који

се 1. априла 1459. оженио Лазаревом јединицом Маром. Том женидбом ишло се за тим, да се босанска краљевина и српска деспотовина уједине. Тада је, помоћу Мађарâ, Лазаревој удовици Јелени пошло за руком, да слепог Стевана баци са наместништва те је 8. априла исте године слепи Стеван напустио своју отаџбину.

Тај раздор у породици Бранковића, као и страначку борбу међу Србима, употреби султан Мехмед II. (1451.—1481.), син и наследник Мурата II. и освајач Цариграда (29. марта 1453.), те помоћу српске туркофилске странке заузме,

Арх. Анатолије Јанковић

20. јуна 1459., Смедерево и коначно претвори српску деспотовину у турски пашалук.

Слепи Стеван оде у Дубровник и склони се код своје старије сестре Катарине, удове грофа Улриха Цељског, убијеног у Београду 9. новембра 1456. Тамо се Стеван ожени године 1460. Ангелином, кћерју елбасанског господара Аријанита. С њоме је до своје смрти живео у Фурланској у граду Београду, где је умр'о године 1476. Са Ангелином је имао два сина: Ђорђа (потоњег владику Максима) и Јована (потоњег сремског деспота) и једну кћер Марију. Стеван је оставио своју породицу неопскрбљену.

После смрти свог мужа Ангелина оде са својом децом у Беч до немачког цара Фридриха III. (1440.—1493.) а овај јој одмах друге године уступи двор Вајтенфелд да га ужива.

Године 1485., 16. априла, умре деспот Змај Огњени Вук те онда се Ангелина са својом децом пресели у Срем, у Купиново, које јој је угарски краљ Матија Корвин, син Сибињанина Јанка, даровао заједно са селима Крушедолом, Иригом и Јарком. У Купинову је Ангелина са својим старијим сином Ђорђем, потоњим владиком Максимом, сазидала деспотску цркву Св. Луке. У тој цркви похрањене су биле многе драгоцене старине из времена последњих српских деспота из дома Бранковићâ. Кад је године 1803. саграђена била данашња парохијска духовска црква, пренесене су биле доцније онамо те драгоцености, између којих ваља споменути: појас Св. Мајке Ангелине од плаве свиле, извезен златном жицом; епитрахиљ владике Максима са златним гранама, извезен руком, и икону на платну са малог барјака, на једној страни лик деспота Стевана и Мајке Ангелине а на другој ликови њихових синова: владике Максима и деспота Јована, овог у деспотском орнату. У олтару деспотске цркве Св. Луке с десне стране, где се ложи ватра за кадионице, узидана је у удубини спомен-плоча од белог мрамора са латинским записом, на којем се спомињу чланови породице неког Нонија Марцела, из које је породице један члан био општински заступник града Басијане. У самој пак цркви има доста узиданих римских споменика.

Мајка Ангелина са својом децом боравила је у граду Купинику, који лежи на острву Обедске Баре. Из Купиника је свагда о ускршњем посту одилазила у своју задужбину и тамо проводила, живећи испоснички и молећи се Богу. Ту цркву је, по народном предању, Мајка Ангелина, са ону страну Обедске Баре, саградила од грађе оног брода, којим је допловила у Купиново.

Град Купиник подигао је деспот Ђурађ Бранковић Смедеревац и то на развалинама римскога града Басијане код данашњег села Петроваца. Тај град је лежао на римском друму, што је водио из Рима у Цариград. Развалине тога града употребио је деспот Ђурађ Смедеревац и за градњу своје престонице Смедерева. Град Купиник Турци су палили године 1521., а што је преостало од турске најезде, то се у најновије време, године 1898., употребило за градњу друма. Данас се од града Купиника виде, до четири метра над земљом, четири куле, од којих је једна округла а три имају осам углова. Град је био дугачак и широк око четрдесет метара. Саграђен је био од ломљена камена и цигле. У доњем се граду могу још распознати собе, врата и прозори. Град је опкољен Обедском Баром, у којој има силних барских птица, које овамо привлаче многе ловце. Поред црквице, коју је саградила Св. Мајка Ангелина, има зидан бунар са водом, коју народ сматра лековитом те долази онамо сваке године о црквеној слави, на дан Св. Мајке Ангелине, на збор и молитву.

Као што смо споменули, након смрти деспота Змај-Огњеног Вука угарски краљ Матија је Ангелинине синове Ђорђа и Јована поставио за српске деспоте, као угарске стегоноше. Ђорђе се оженио Исабелом, сестричином угарске краљице Беатриче, жене краља Матије. Као деспот владао је у Срему од 1486. до 1496. Но како у браку није био сретан, растави се па се у цркви Св. Луке у Купинову покалуђери и добије име Максим, а у исто време позове софијског митрополита Каливита, да га произведе за јеромонаха и да у Срему постави

свештенике и ђаконе. Максимов млађи брат Јован, који је живео у Беркасову а био ожењен Јеленом, кћерком српског војводе Стевана Јакшића, властелина у Нађлаку у Банату, умре 10. децембра 1502. те како није имао мушког порода а Максим као калуђер није имао право на иметак, то сва добра Бранковића пређу, даровницом угарског краља Владислава (1490.—1516.), на хрватског племића Ивана Бериславића, који је узео Јелену, удову деспота Јована.

Намесник Пантелејмон Живић

Мајка Ангелина, оставши без иметка, оде са својим сином, калуђером Максимом, у Влашку и понесе онамо мођи свог супруга Стевана и свог млађег сина Јована. У Влашкој их је пријатељски прихватио војвода Радул (1493. до 1508.) и ту Максим буде од цариградског изгнаног патријарха Нифона произведен за владику око године 1506. У то умре војвода Радул а наследи га војвода Михна, те се онда Максим са својом матером врати у Срем и понесу натраг мођи деспотâ Стевана и Јована. Уједно реше, да у Срему подигну себи задужбину, у коју ће положити мођи својих. У ту сврху Ангелина, која се дотле била покалуђерила, пошље свог исповедника светогорца калуђера Евге-

нија са писмом у Москву руском великом кнезу Василију Јовановићу (1505. до 1533.), да у њено име замоли помоћ за градњу цркве, коју она мисли посветити Св. Јовану Златоустом а у коју жељаше положити моћи свог супруга деспота Стевана и свог млађег сина деспота Јована и за коју је већ била купила место за сто дуката. У том се писму јада, како су им Мађари после смрти деспота Јована одузели цело имање те им није ништа остало. Молби њеној одазове се кнез Василије те по истом калуђеру Евгенију пошље четири дењка самурских кожа и четири хиљаде бјелки.

Деспот Стеван Бранковић

Владика Максим, повративши се године 1508. са својом мајком, монахињом Ангелином, из Влашке у Срем, почне градити данашњи манастир Крушедол. У тој градњи помогао га је новчано влашки војвода Јован Басараба (1512.—1521.), чија је жена Деспина била од лозе Бранковића. Лако може бити, да га је у градњи манастира Крушедола помогла и мати му монахиња Ангелина оним новцем, који јој је донео светогорац Евгеније од руског кнеза Василија. Но није искључено ни то, да је монахиња Ангелина новцем из Русије подигла и женски манастир, у којем је живела она и њене монахиње, а то ће бити данашња сеоска сретенска црква у Крушедолу.

Манастир Крушедол, као што рекосмо, подигао је, почетком друге десетине XVI. века, владика Максим, посветио га је Св. Благовестима и положио у њ моћи свог оца деспота Слепог Стевана († 1477.) и свог брата деспота Јована († 1502.). После смрти мајке Ангелине († око 1510.) и владике Максима († јануара 1516.) буду и њихове моћи положене у цркву манастира Крушедола.

Српска црква је како слепог деспота Стевана, владику Максима и деспота Јована, тако и Мајку Ангелину, због њихових заслуга за српство и православну веру, уврстила међу Србе Светитеље и слави успомену Св. архиепи-

Мајка Ангелина

скопа Максима 18. јануара, Св. Преподобне Мајке Ангелине 30. јула, Св. Стевана деспота 9. октобра и Св. Јована деспота 10. децембра сваке године.

О животу манастира Крушедола од постанка му па до године 1716. зна се врло мало. Проверено је једино то, да је године 1545. живописана била манастирска црква под игуманима Јоакимом и Панкратијем. Пре ове двојице спомиње се само још игуман Силвестар, за чијег је настојатељства, године 1543., оковано било јеванђеље Св. владике Максима а и живописана била паперта у манастирској цркви. После њих пак зна се за три архимандрита, који су управљали манастиром Крушедолом, а то су били: Захарија (1627.), Фи-

лотеј (1642.) и Амфилохије (1651.). Сва тројица ишли су у Русију и онде за манастир Крушедол купили милостињу па је Амфилохије из Русије донео седам црквених књига. Још су из XVII. века као настојатељи манастира Крушедола познати и игумани: Михаило, под којим је, године 1628., живописана била сретенска црква Св. Мајке Ангелине у селу Крушедолу; Хаџи Теодосије, за чијег је игумановања, године 1662., у Крушедолу написана била »Служба и акатист свецима«; Јоаким, који је, године 1653., дао живописати крст на иконостасу у манастирској цркви; Исак, који је, године 1684., по Русији купио

Владика Максим

милодаре за манастир Крушедол; Гаврило и Пајсије, који су игумановали пред годину 1690. — не зна се тачно које године — и најзад је, такођер пред велику сеобу из године 1690., као игуман управљао манастиром Крушедолом и потоњи крушедолски архимандрит и сечујски владика Никанор Мелентијевић. Као проигумани манастира Крушедола из друге половине XVII. века спомињу се Лонгин и Михаило, али се не знају тачне године њихова проигумановања.

Приликом велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III. отишли су, године 1690., и крушедолски калуђери са патријархом у Сентандрију. Тада је

крушедолски игуман био Силвестар, који је, као такав, потписан на повељи, што је издана била у Београду 18. јуна 1690., а који се као крушедолски игуман спомиње и године 1713., кад су крушедолски калуђери против њега митрополиту Вићентију Поповићу Хаџилавићу поднели опширну писмену тужбу, која је сачувана. Последњи крушедолски игуман из XVII. века био је Исајије, који је управљао манастиром, пошто се крушедолски калуђери, годинâ 1697. и 1698., вратили из Сентандрије.

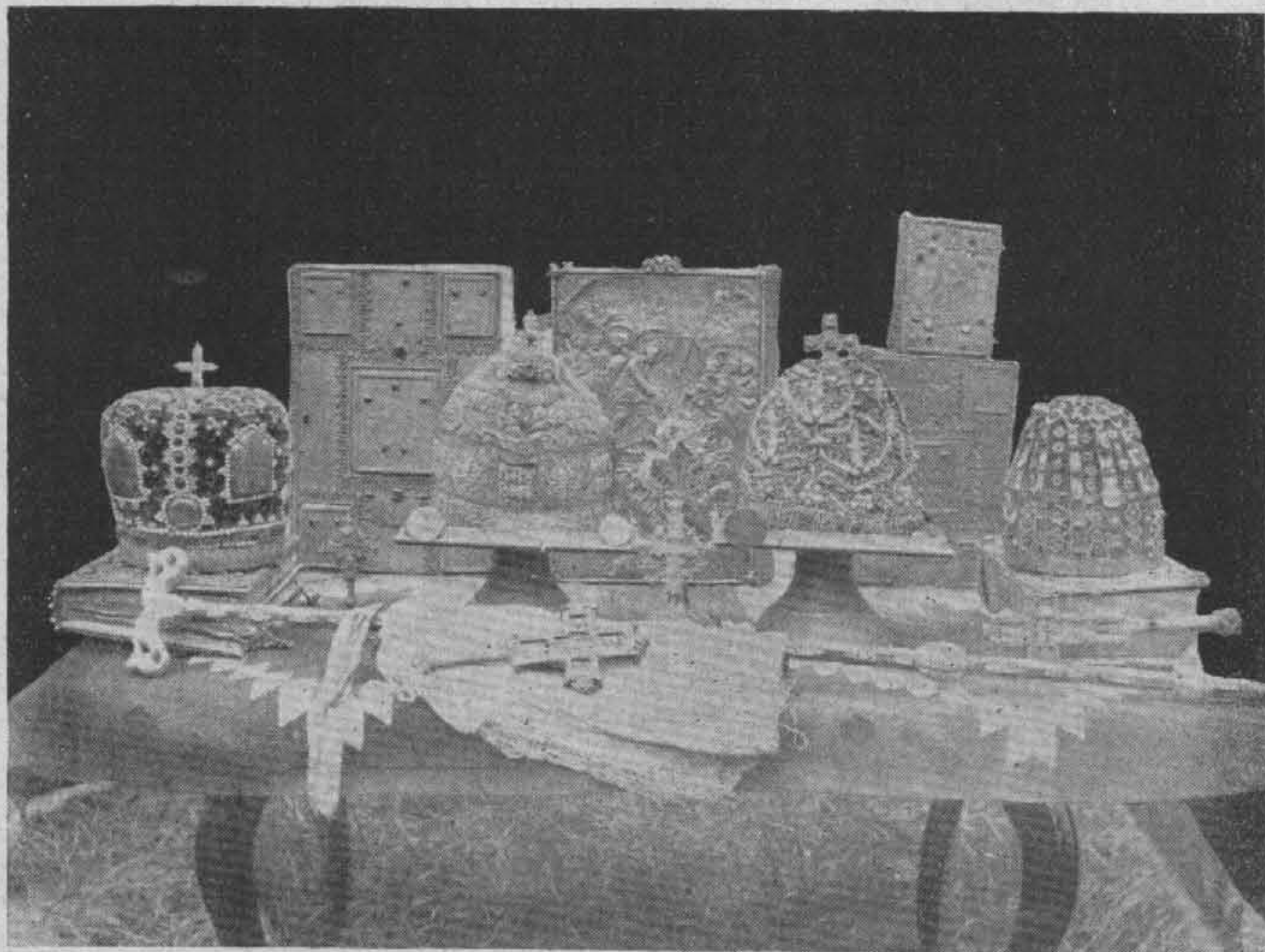

Деспот Јован Бранковић

У почетку XVIII. века до године 1716. управљали су манастиром Крушедолом: архимандрит Никанор Мелентијевић, који је, године 1708., мртво тело митрополита Исајија Ђаковића из Беча допратио у манастир Крушедол; затим игумани Авакум, који је, године 1707., дао саковати сребрн ковчег, да се у њему чувају свете честице за причешћивање болесникâ, и Пајсије, за чијег је настојатељства, по налогу митрополита Софронија Подгоричанина, у манастиру Крушедолу подигнут био надгробни споменик митрополиту Исајију Ђаковићу.

Година 1716. била је судбоносна по манастир Крушедол. Те године је турски цар Ахмед III. (1703.—1730.) огласио рат немачком цару Карлу VI. (1711.—1740.). Огромну турску војску предводио је сам велики везир Али-паша. Аустријској пак војсци на челу стојао је донде већ бојном славом овенчани принц Еуген Савојски, који на Везирцу код Петроварадина потуче турску силу. Турци на узмаку попале манастир Крушедол а светитељске мођи сасеку и сажегу те су тако данас од истих остале само честице, и то од по једне руке Стевана, Ангелине и Максима и од по једне ноге Стевана и Јована.

Сечујски владика Никанор Мелентијевић, који је некад био крушедолско ђаче, у Крушедолу примио калуђерски чин и тамо, као што већ споменусмо, био игуман и архимандрит, чувши, да је манастир Крушедол попаљен, на-

Крушедолске старине

пусти своју епархију, поврати се у Крушедол и обнови га; осим тога подигне на источној страни манастирских ћелијâ капелу, коју посвети Св. владици Максиму.

Осим владике Никанора ваља као обновитеље манастира Крушедола, уз некоје крушедолске калуђере, истаћи још и: митрополита Вићентија Поповића-Хаџилавића, Новосађанина Недељка Богдановића и његову браћу Стојића и Васиља, бачког владику Висарijона Павловића и темишварског владику Георгија Поповића.

Године 1753., по наредби митрополита Ненадовића, пописали су визитатори стање и имање свију фрушкогорских манастира. У оно је време црква манастира Крушедола била, као што је и данас, дуга 11½ хвати, у певницама широка 6 а у паперти 4 хвата, висока пак била је 4 хвата. Певнице су биле у облику круга а над њима је било труло на четири стуба са осам повеликих

прозора. Иначе у цркви има шест прозора, у олтару три. Црква, олтар и труло били су живописани а фреске су и данас сачуване.

После визитације од године 1753. бринули су се савесно за напредак манастира сви његови потоњи настојатељи, између којих навластито треба споменути архимандрите: Стевана Стратимировића, Димитрија Крестића, Прокопија Ивачковића и Никанора Грујића (Срб-Милутина). Сви су они, као и њихови предходници, својим радом припомогли, да се манастир Крушедол подигао до данашњег свога гласа и да се између фрушкогорских манастира

Крушедолске старине

истиче и својим спољашњим изгледом, јер је манастирска црква опкољена са све четири стране темељним и угледним једнокатним зградама.

У духу својих предшаственика радио је и досад преко двадесет и пет година па ради и данас заслужни данашњи настојатељ архимандрит Анатолије Јанковић.

Он се савесно бринуо и брине за манастирски иметак, бдије над манастирском ризницом и библиотеком а стара се и за то, да се очувају старине манастира Крушедола. Архимандрит Анатолије Јанковић, знајући и ценећи неоцењиву вредност црквених крушедолских старина, одупирао се са успехом

захтеву патријарха Георгија Бранковића (1890.—1907.), који је хтео да се крушедолска црква обнови, и тако је архимандрит Анатолије очувао то знаменито благо манастирске цркве, које има особену, како уметничку тако и историјску, вредност. Архимандриту Анатолију Јанковићу припада заслуга а и хвала свега народа, што се за манастир Крушедол и данас са правом сме рећи, да је одиста оно, чиме га називају стари записи, а то је: царска света обитељ.

Архимандрит Анатолије (Александар) родио се године 1857., у Крижевцима на дан Велике Госпојине. Основну школу свршио је у свом родном месту а гимназију и правни факултет у Загребу, где је положио први државни испит. Богословију је свршио у Ср. Карловцима па је онда био примљен у двор пакрачког епископа Никанора Грујића и тамо се вежбао у конзисторијалној канцеларији до 1. новембра 1885. Затим је у манастиру Лепавини примио монашки чин. Рукоположен је био исте године на божићне покладе за јерођакона а за протођакона је био рукоположен на Св. цара Константина и царицу Јелену године 1886. Године 1890. рукоположио га је у Пожези данашњи пакрачки епископ Мирон Николић за синђела, 1891. за протосинђела а 1893. на Никољ дан за архимандрита. Од 1. јануара 1886. па све до 1. септембра 1895. обављао је дужности бележника пакрачке епархије а тада је постављен био за настојатеља манастира Ковиља у Бачкој и остао је тамо до 1. августа 1899. Од тога времена па до данас управља манастиром Крушедолом. Као ковиљски архимандрит био је и патријарашки мандатар бачке епархије годину дана а исто је тако, као крушедолски архимандрит, годину дана управљао горњо-карловачком епархијом као администратор. За своје заслуге у служби цркве и народа одликован је од Њ. В. Краља високим одличјима

Уза заслужног настојатеља архимандрита Анатолија Јанковића ваља споменути и ревнога крушедолског намесника јеромонаха Пантелејмона Живића. Пантелејмон, на крштењу Прокопије, Живић родио се у Добрици у Банату 8. јула 1872. Замонашио га је у манастиру Ковиљу 28. марта 1898. тадашњи ковиљски настојатељ архимандрит Анатолије Јанковић, а исте године, 5. априла, рукоположио га је бачки владика Герман Опачић у манастиру Ковиљу за ђакона; на први дан Божића исте године рукоположио га је у Ср. Карловцима патријарх Георгије Бранковић за јеромонаха. У манастиру Ковиљу остао је до године 1905. а од исте године па до 1913. био је намесник манастира Крушедола. Онда је отишао у манастир Војловицу за намесника и остао је онде до краја године 1919. а од то доба па до данас поновно је намесник манастира Крушедола. За његов дугогодишњи савесни и истрајни рад око унапређења манастирских интереса одликовао га је, 24. октобра 1921., Њ. Св. српски патријарх Димитрије црвеним појасом и камилавком од кадифе.

Као што већ споменусмо, црква манастира Крушедола сва је живописана фрескама а пуна је старина, међу које спада, у проскомидији, и икона Св. Мајке Ангелине са мужем јој деспотом Стеваном и синовима владиком Максимом и деспотом Јованом, из године 1753. Сликана је на дрвету а сликао ју је, по налогу вршачког епископа Јована Ђорђевића (1749.—1769.), Никола Нешковић и то по узору једне древне иконе, која се чувала у манастиру Шемљугу у вршачкој епархији, све док тај манастир по заповести царице Марије Терезије, као и многи други манастири, није био укинут.

Нешковић је родом био из Пожаревца а живео је у Вршцу, где се бавио о црквеном сликарству и познат био под именом Никола Молер. Умр'о је у Вршцу године 1786. Српски песник Јован Стерија Поповић, родом Вршчанин, прича за њега, да је у Пожуну учио сликарство код неког Немца, али се морао издати за католика, јер га иначе у оно време Немац не би био подучавао у сликарству. Нешковић је свакако један од најбољих сликара XVIII. века.

У олтару, на часној трапези, налази се кивот. Има три кубета, која стоје у једном реду од запада на исток. Средње је кубе веће од два крајња. Сва три кубета имају узане прозоре. На северном и јужном платну има по два лика, који сви стоје у оквиру. Остала је површина покривена лишћем и цветовима од филиграна. Оквир је горе савијен у полукруг а начињен је од упредене жице. С јужне стране су ликови Св. Стевана и Св. Јована (деспотâ) а са северне стране су ликови Св. Мајке Ангелине и владике Максима. Мајка Ангелина у десној руци држи крст. Максим је у архијерејском орнату а Стеван и Јован су у деспотској одори. Стеван је брадат а Јован је без браде. Обојица држе по крст. Ковчег је израдио мајстор Никола Недељковић године 1707. Висок је 21½ cm а дугачак 18 cm.

У кивотима од чамовине са обе стране пред олтаром похрањене су, и то у десном кивоту рука Св. Мајке Ангелине а у кивоту с леве стране честице Св. деспота Стевана, Св. владике Максима и Св. деспота Јована.

Као што такођер наведосмо, црква манастира Крушедола сматра се као Српски Пантеон, а то стога, што у њој, осим честица моћију последњих српских владара из лозе Бранковића, почивају и многа знаменита лица од велике сеобе Срба 1690. амо па до најновијих времена.

Ту су сарањени:

Патријарх Арсеније III. Чарнојевић. Он је био пећски патријарх од године 1676. до године 1690. У то су време под пећску патријаршију потпадала 44 владичанства а пећски патријарх био је у турско доба српском народу све и сва. Немачки цар Леополд I. (1658.—1705.) ратовао је готово четрдесет година с Турцима. Ратна се срећа мењала. Турци су године 1683. под великим везиром Кара- Мустафом са војском од 200.000 момака продрли били до Беча, али их је оданде сузбио Карло Лотриншки (1643.—1690.) и пољски краљ Јован Собјески (1674.—1696.) па је онда аустријска војска победоносно гонила Турке све до пред крај године 1689. и продрла била до Велеса. Напредовање Аустријанаца помагао је патријарх Арсеније III. са народним првацима, који се у добровољачким четама борили заједно са Аустријанцима против Турака. Али тада Турци под новим великим везиром Мустафом Ћуприлићем почну сузбијати Аустријанце тако силно, да патријарху Арсенију III., народним првацима и имућним српским породицама, којих је било до четрдесет хиљада, не преоста друго него да оставе своја огњишта. Они се са аустријском војском на узмаку преко Новог Пазара и Студенице упуте и допру у пролеће 1690. до Београда, где остану, у нади, да ће се ратна срећа променити те се они опет вратити на своја огњишта. Чим су Срби напустили своје домове, Турци су онамо населили Арнауте, који и данас тамо живе. Аустријски цар Леополд I., уздајући се у Србе у оним крајевима, које је имала још запоседнуте аустријска војска, као и у Србе у оним крајевима, до којих је била допрла, али које је услед јаке турске навале морала била напустити,

изда 6. априла 1690. на све народе по Албанији, по Србији, по Мезији, по Бугарској и по Маћедонији проглас, којим их позива на устанак против Турака »ради свог спасења«, дајући им разне повластице и обричући им, да ће моћи слободно исповедати своју веру и себи изабрати војводу, не морати плаћати данак, али за то захтевајући од њих, да буду верни поданици његови. Истога дана упути цар Леополд I. својеручно писмо патријарху Арсенију III., у којем га позива, да, као уважен народни старешина, поради и код Арбанаса и код Срба на томе, да се придруже аустријској војсци и да јој помогну сузбити

Мирослављево Јеванђеље

кивног непријатеља хришћанства. Патријарх је царево писмо примио 16. јуна 1690., а тада се већ на сигурно могло рачунати, да ће Турци наново заузети Београд. Патријарх сазове онда народни збор а овај повери јенопољском владици Исајију Ђаковићу, да оде у Беч и да лично поднесе цару Леополду жеље и захтеве српског народа. Цар је владику Исајија саслушао и обрекао му, да ће испунити народне жеље. Онда је владика Исајије, уз помоћ и савет грофа Ђорђа Бранковића, који је у оно време боравио у Бечу, писмено саставио народне жеље па их лично предао цару а цар је на основу тих народних жеља издао путем дворске канцеларије привилегију од 21. августа 1690. Вла-

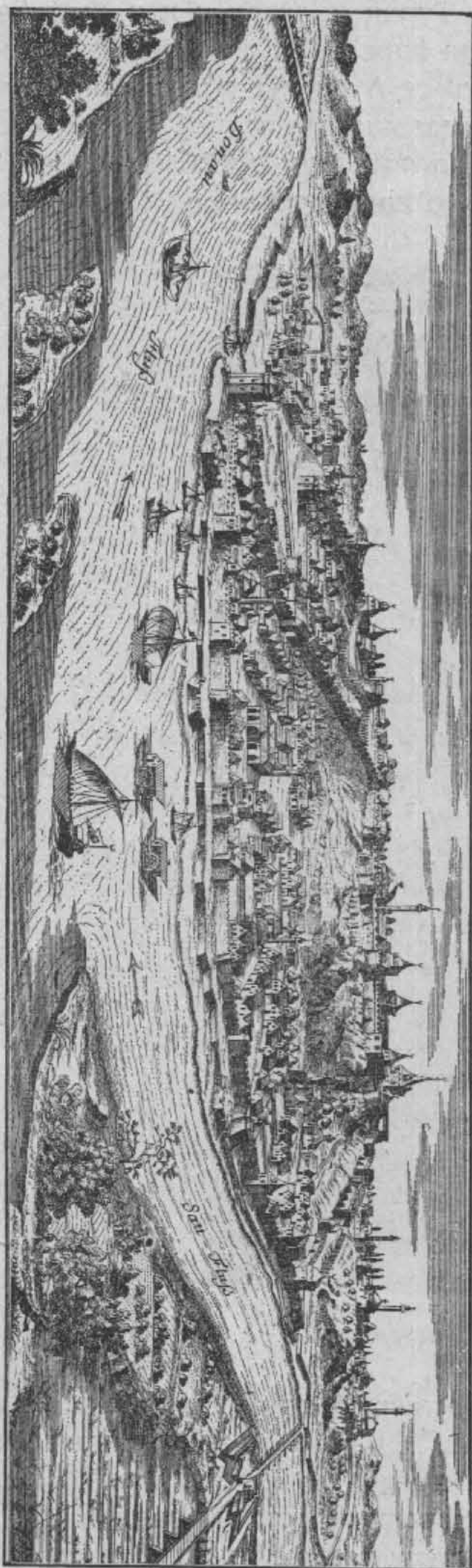
дика Исајије пошао је тада из Беча са царском привилегијом, али га патријарх Арсеније није више дочекао у Београду, јер је већ пред крај августа с народом био прешао у Угарску па, бојећи се, да ће Турци провалити и у Угарску, он се с народом упутио десном обалом Дунава горе те га је владика Исајије у новембру 1690. затекао у Коморану. Па како се Аустрија у то време озбиљно спремала, да свом снагом пође на Турке, а имала на уму, да јој у том подхвату српска помоћ не ће бити на одмет, то је цар патентом од 16. децембра 1690. поновно, преко дворске канцеларије, потврдио привилегију од 21. августа исте

Плаштаница Краља Милутина

године. Патријарх Арсеније III. штитио је свој народ, који је у сваком погледу био у неком изнимном положају. У јануару 1694. сазвао је народни збор у Бају и тамо је било решено, да се од цара затражи за Србе крај међу Савом и Дунавом т. ј. Срем и Славонија. После карловачког мира од године 1699. патријарх Арсеније III. отишао је у Беч, да спречи стављање великог дела Срба под власт мађарских и хрватских великаша, који су владали по жупанијама, а уједно и да уложи протест због честе повреде српских повластица. Цар је том приликом патријарху Арсенију дао, у јуну 1699., заштитни патент, којим српском народу зајемчава, да ће испуњавати повластице. У новој постојбини

патријарх Арсеније III. није имао своје сталне столице, него је боравио које у Сентандрији, које у Ораховици, које у Сечују, а до своје смрти обилазио је своју паству и утврђивао ју је у православној вери. Умр'о је 27. октобра 1706 у Бечу а тело му је било пренесено у манастир Крушедол. Надгробна плоча Арсенија III. узидана је с леве стране западних црквених врата.

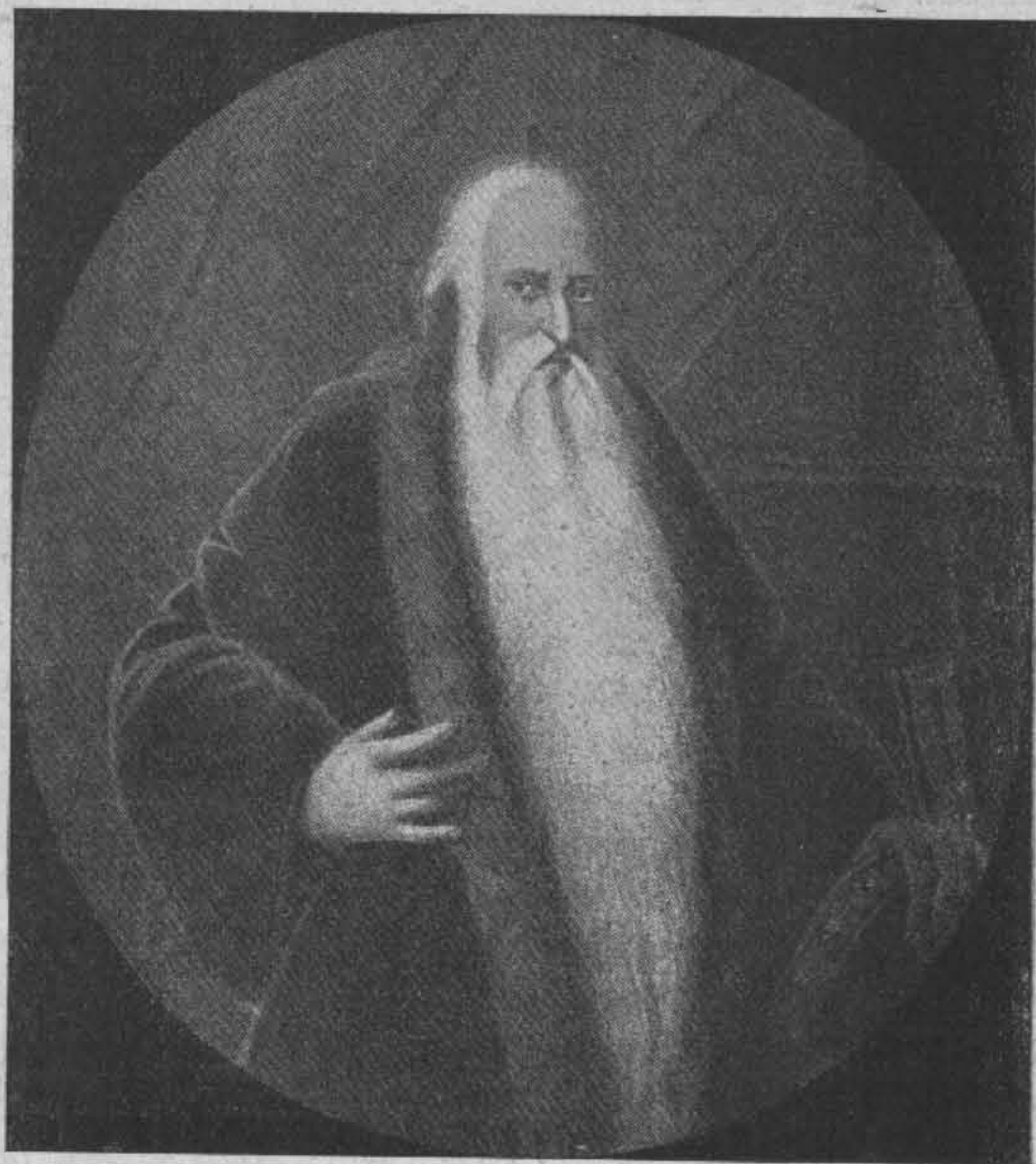

Београд крајем XVIII. века

Митрополит Исајије Ђаковић. Био је најпре јенопољски владика и као такав је приликом велике сеобе са сремским првацима и са настојатељима фрушкогорских манастира дочекао у Београду патријарха Арсенија III. Владика Исајије Ђаковић ревносно се заузимао за Србе досељенике а цар Леополд I. му је, у признање заслуга и за немачко царство у рату са Турцима, даровао године 1692. на доживотно уживање манастир Гргетег са селом Нерадином и пустаром Банковцима. По смрти патријарха Арсенија III. буде Исајије на крушедолском сабору, на Јовањ дан 1708., изабран »за првог врховног митрополита крушедолске митрополије«, која је на том сабору била установљена за Србе у Аустрији, али се на сабору морао заклети, да ће пећског патријарха признавати за свог старешину. Опрезно је код аустријског двора бранио српском народу подарене привилегије и с тога је био назван: мудри Исајије. У обрани тих привилегија умр'о је и он у Бечу 20. јула 1708. а тело му је такођер пренесено у манастир Крушедол. Надгробна плоча митрополита Исајија узидана је с леве стране западних врата манастирске цркве до спомен-плоче патријарха Арсенија III.

Гроф Ђорђе Бранковић. Родом је био из Јенопоља. Родио се године 1645. из породице, која је из Херцеговине дошла била у Угарску пре велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III. Један од његове браће, Сава, био је православни владика ердељски и код њега се Ђорђе васпитао и ушао у друштво ердељских, молдавских и румунских великаша. Као осамнаестого-

дишњи младић, године 1663., био је тајник у посланству ердељског кнеза Абафија и ишао је са тим посланством у Једрене. У то се време пећски патријарх Максим (1655.—1676.) враћао из Јерусалима са хаџилука те је, по причању самога грофа Бранковића, у Једренима, са знањем бечког посланика и уз пристанак неких старих бољара, миропомазао истога за српског деспота, пошто је у њему познао законитог потомка деспоту Ђурђу Смедеревцу. У Румунији је Ђорђе Бранковић чинио великих услуга Аустрији и бунио је Србе против Турака и зато му је године 1683. немачки цар и угарски краљ Леополд I. дао титулу барона а године 1688. и титулу угарског грофа. У исто време је у Бечу био признат и за наследника још по Аустрији неосвојених крајева: Херцего-

Гроф Ђорђе Бранковић

вине, Срема, Јенопоља, Баната и Бачке, а кад је године 1688. аустријска војска освојила Београд, Ђорђе се прогласи деспотом »Илирије и Мезије« а на годину дана после тога, године 1689., изда из Оршаве проглас на српски народ као наследни деспот »Георгије втори«, и истим позива »воинство рода нашего« и цео народ на оружје против »врага крсту господњем«. Чим је Аустрија освојила Београд и победоносно стала продирати у Србију, не само да јој гроф Бранковић није био више потребан, него јој је штa више постао опасан у тим новоосвојеним крајевима, те га зато аустријски војсковођа војвода Лудвиг Баденски домами у Кладово, ту га ухапси и преко Сибиња спроведе у Беч. Међутим је марта 1691. у Будиму извикан био за народног старешину и деспота од стране народа, који се онамо био искупио по наредби из Беча, да

уреди »рацку милицију«. При свем томе Аустрија га након дванаест година, 13. децембра 1703., из Беча отправи у Чешку, у град Хеб (Егер), где је остао у заточењу а становао је у Минетијевој кући, у којој је данас кавана Писторијус, све до своје смрти († 13. децембра 1711.), која га је снашла у највећој беди и сиротињи, те по ранијој наредби цара Јосифа I. (1705.—1711.) сарањено је било тело грофа Бранковића као »шизматика« у Хебу ван гробља а погребни трошкови износили су свега 6 форинти 42½ крајцара. У време аустријског наследног рата (1741.—1748.), у којем су и Срби гинули за престо Марије Терезије (1740.—1780.), доспео је петроварадински заповедник пуковник Танасије Рашковић у Чешку у Хеб и његовим настојањем су земни остатци грофа Бранковића, године 1743., пренесени били преко Аустрије и Угарске у Сремске Карловце, где их је дочекао патријарх Арсеније IV. са свештенством и народом па их свечано отпратио до манастира Крушедола и саранио у манастирској цркви у дну паперте с леве стране од западних вратâ. Гроф Ђорђе Бранковић је у Хебу, у заточењу, написао Хронику, у којој настоји да докаже своје право на српски престо и право српског народа на самостални државни живот. Његова Хроника износи пет дебелих књига а рукопис се чува у Патријарашкој Библиотеци у Сремским Карловцима. Има још неколико преписâ Хронике грофа Бранковића.

Митрополит Вићентије Поповић Хаџилавић. Био је будимски владика. Године 1713., после смрти Исаијева наследника митрополита Софронија Подгоричанина, изабран је био за митрополита на трећем крушедолском сабору 25. априла 1713. Он је митрополијску резиденцију, која је дотле била делом у Крушедолу делом у Гргетегу, преместио у Ср. Карловце и од то се доба митрополија аустријских Срба све до ослобођења и уједињења називала карловачком митрополијом. Умр'о је у Ср. Карлвцима 23. октобра 1725. а тело му је пренесено у цркву манастира Крушедола и саранено у паперти у куту с десне стране западних врата.

Владика Никанор Мелентијевић. Био је на првом крушедолском сабору године 1708. предложен за великоварадског, јенопољског и беленешког владику, али није био потврђен. Затим је на другом крушедолском сабору године 1710. изабран био за мохачко-сечујског владику. Кад су Турци, године 1716., попалили Крушедол, он се, као што већ рекосмо, вратио у свој постриг и потписивао се крушедолски владика. Као такав учествовао је у синодским седницама а и иначе је био употребљаван за црквене мисије. Међу осталим је утврђивао Румуне у православној вери и одвраћао их од уније са римокатоличком црквом. Умр'о је у Крушедолу 6. октобра 1739. а сарањен је у црквеној паперти према средини са десне стране од западних врата. Гроб му покрива каменита плоча, на којој стоји записано, да је поживео 82 године, али да је умр'о године 1731., пошто је манастир Крушедол пс одласку Турака »украсио дрветом, каменом, сребром и златом« и био »велики ктитор крушедолски«.

Патријарх Арсеније IV. Јовановић Шакабента Родио се око године 1699. у Рашкој Области. Најпре је био архимандрит манастира Лавре Високих Дечана, затим рашки митрополит па онда помоћник пећског патријарха Мојсија Рајовића (1712.—1725.), кога је наследио на патријарашком престолу. У Пећи се задржао до у јесен 1737., кад је у рату Аустрије са Турском

(1737.—1739.), пристајући са народом уз Аустријанце, морао, као и његов предходник патријарх Арсеније III., бојећи се освете турске, испред продирања Турака са једним делом Срба и католичких Арнаута прећи у Срем, пошто је на узмицању испред Турака међу Ваљевом и Ужицама силан српски народ изгинуо. Одмах затим га немачки цар Карло VI. у јесен исте године привремено постави за београдско-карловачког митрополита. Београдским миром године 1739. Сава и Дунав постану границе међу Аустријом и Турском те тада патријарх Арсеније IV. пређе у Ср. Карловце, где године 1741. од царице Марије Терезије буде потврђен за митрополита а уједно му буде признато и остављено патријарашко достојанство. Патријарх Арсеније IV. гледао је по што по то да српском народу у Аустрији очува стечене повластице, те му је пошло за руком израдити, да је царица Марија Терезија године 1743. потврдила привилегије, које је српски народ био добио од цара Леополда I. приликом велике сеобе под патријархом Арсенијем III. Потврда народних повластица била је проглашена на народно-црквеном сабору у Ср. Карловцима године 1744. Патријарх Арсеније IV. умр'о је лицем на Богојављење године 1748. Тело му је било пренесено у манастир Крушедол и у манастирској цркви сарањено у црквеној паперти с десне стране одмах ниже мушке цркве више гроба владике Никанора Мелентијевића. Има леп саркофаг од мрамора са дугим натписом, на којем, међу осталим, стоји, да је он као пећски архиепископ и као патријарх Угарске, Србије, Бугарске, Босне, Грчке, Далмације, Хрватске-Славоније и целог Илирика имао непоколебиву веру и да је у свом срцу хранио жарку ревност према хришћанима и према владалачком дому; да је са многобројним српским свештеничким и мирским народом године 1737. изишао из турске државе и дошао у угарско-аустријску државу те био додељен архиепископату београдске и карловачке митрополије, проширене крајевима Аустро-Угарске, у којима живе Срби источне православне вере грчкога закона. Саркофаг му је, као што стоји на запису, »љубезно и са жалостију поставио Јоан, син и брат во Христје, церкве восточнија православнија греческаго закона епископ карансебешки, вершачки и логошки«, а то је био владика вршачки Јован Ђорђевић, потоњи митрополит.

Т а н а с и ј е Р а ш к о в и ћ, пуковник и заповедник петроварадинске пуковније, који је, као што рекосмо, године 1743. пренео земне остатке грофа Ђорђа Бранковића из Хеба у Крушедол. Умр'о је у Митровици 19. маја 1753., поживевши 56 година. Рашковић је, као што се види са надгробног му споменика, родом био из Рашке а прешао је у Аустрију са патријархом Арсенијем IV. Земни му остатци леже при дну црквене паперте с леве стране западних врата.

К н е г и њ а Љ у б и ц а (1788.—1843.), жена српскога кнеза Милоша Обреновића. Родила се у селу Срезојевцима, у данашњем срезу таковском области шумадијске, од оца Радосава Вукомановића и матере Марије. Умрла је у Новом Саду 14. маја 1843. а сарањена је 17. маја исте године у крушедолској манастирској цркви у средини паперте. Опојао ју је, са многим свештенством, гргетешки архимандрит Јеротеј Мутибарић, потоњи далматински епископ (1844.—1853.).

В о ј в о д а С т е в а н Ш у п љ и к а ц. Родио се године 1786. у Петрињи, где му је отац служио као аустријски официр. Гимназију је свршио у Ср. Кар-

ловцима а философију у Шопроњу. Године 1805. ступи у војску. Кад је Горња Крајина од 1809. до 1813. била под француском владавином, Шупљикац је, као млад часник, међу осталима, одаслан био у Француску у војнички завод La Flèche а после био је ађутанат француског маршала Мармона те је уз Французе у »војсци дванаест народа« учествовао, године 1812., у походу на Русију. По паду Наполеонову служио је у аустријској војсци. Мајска скупштина у Ср. Карловцима 1. маја 1848. изабрала га је за српскога војводу. Он се у то време налазио као огулински пуковник са аустријском војском у Италији. Исте године у првој половини децембра буде од аустријског цара Фрање Јосифа I. потврђен за војводу. Баш кад му је, 15. децембра, царски гласник донео потврду, њему позли те истог дана умре напрасно у Панчеву. Патријарх Јосиф Рајачић изишао је 17. децембра са свештенством и народом до Земуна у сусрет његову телу, које је онда преко Батајнице, Старе Пазове, Инђије и Марадика било пренесено у манастир Крушедол, камо је приспело 19. децембра у вече а допратили су га земунски прота Лазар Савић, Земунци Георгије Мартиновић и Теодор Томић и повећи број земунске грађанске војске. Још истог дана отворена је била гробница »Србског деспота Георгија II. Бранковића«, у којој су нађене и кости пуковника Танасија Рашковића, те су кости обојице биле умивене и по свршеној молитви у нове сандуке положене. Сутрадан, 20. децембра, после св. литургије мртво тело војводе Стевана опојали су архимандрити: гргетешки Арсеније Стојковић, раковачки Лаврентије Гершић, крушедолски Прокопије Ивачковић и кувеждински Никанор Грујић и још многи свештеници и ђакони мирског и монашког реда. После опела опростили су се са покојним војводом Стеваном Шупљикцем чланови главног одбора: др Петар Јоановић, професор новосадске гимназије, Светозар Милетић, велики српски родољуб, др Јован Суботић, српски песник и књижевник, и кувеждински архимандрит Никанор Грујић. После опела положене су у дну паперте с леве стране западних врата кости пуковника Танасија Рашковића (гроб му означује плоча); мало даље десно кости грофа Ђорђа Бранковића а међу њих је у средину сарањено тело војводе Стевана Шупљикца. Војвода Стеван Шупљикац, између других одликовања, био је одликован и колајном француске Почасне Легије и саксонским редом од године 1815.

М и т р о п о л и т П е т а р Ј о в а н о в и ћ. Родио се у Илоку 10. фебруара 1800. Крштено име било му је Павле. У Ср. Карловцима свршио је гимназију и богословију и био тамо десет година гимназијски професор. Године 1830. пређе у Србију и постане лични секретар кнеза Милоша. На препоруку митрополита Стратимировића понуди му кнез Милош, године 1833., да се прими упражњеног места београдског митрополита. На то се он закалуђери, добије име Петар и још исте године буде у Цариграду посвећен за митрополита. У Србији остане до почетка године 1859., пошто је стекао великих заслуга за уређење православне цркве у Србији, особито под владом кнеза Александра Карађорђевића, који је својски подупирао родољубиви рад митрополита Петра. Онда је митрополит Петар пред повратак кнеза Милоша, као велик приврженик кнеза Александра Карађорђевића, морао напустити Србију те прећи у Ср. Карловце до патријарха Јосифа Рајачића, који га, ценећи велике заслуге кнеза Александра Карађорђевића, учињене овостраном српском народу у бурној години 1848., изабере са Синодом године 1859. за горњокарловачког

владику. Владика Петар Јовановић, као горњокарловачки епископ (1859.—1864.), у свакој прилици и пред свештенством и пред мирјанима вазда је уздизао династију Карађорђевића и увек је говорио, како је Србија била и биће Карађорђевићâ и да су за српство велике наде у дом Карађорђевићâ. Тој својој нади давао је непрестано израза све до своје смрти, која га је снашла у Ср. Карловцима 22. септембра 1864. Сарањен је у паперти крушедолске цркве с десне стране западних врата ниже гроба владике Никанора Мелентијевића а гроб му покрива мраморна плоча. Љубав, коју је владика Петар усађивао у срца

Надгробна плоча Арсенија III.

свештенства и народа у Горњој Крајини према славној династији Карађорђевићâ, најасније се посведочила, кад је унук Великог Карађорђа војвода Петар Мркоњић, потоњи краљ Петар I. Велики Ослободилац, на једанаест година после смрти владике Петра почео дизати, године 1875., босански устанак те долазио у дотицај са свештенством и народом горњокарловачке епархије на хрватско-босанској међи те од истог, у пркос најбуднијој пажњи аустријских власти, свагда био најусрдније дочекиван и подупиран у великим својим подвизима.

К р а љ М и л а н О б р е н о в и ћ IV., унук кнеза Јеврема Обреновића, брата кнезу Милошу. Родио се 10. августа 1854. у Јашу у Румунији. Школовао се у Паризу. Године 1868., након смрти кнеза Михајила, наследио је српски престо. За време његова малолетства, до 7. августа 1872., владало је у Србији намесништво, а онда је он као кнез примио владу. 22. фебруара 1882. био је проглашен за краља. Као краљ владао је тачно седам година, онда се године 1889. одрекао престола у корист свога сина Александра. Затим је отишао из Србије, најпре је путовао по Палестини а после се настанио у Паризу. Пред крај године 1897. врати се у Србију и остане тамо до половине 1900., учествујући у управи над војним пословима. Умр'о је у Бечу 22. јануара 1901. Тело му је било опојано и у Бечу и у Ср. Карловцима а затим сарањено у манастирској цркви у Крушедолу у гробници кнегиње Љубице.

Ризница и библиотека манастира Крушедола налазе се на источној страни манастирске зграде у спрату. Једна и друга смештене су лепо и смишљено а уредио их је данашњи заслужни настојатељ архимандрит Анатолије.

Ризница има неоцењиву вредност, смештена је у соби уз капелу Св. Максима а са свију страна ју је архимандрит Анатолије осигурао против пожара и штете. У њој се налази најстарији од свију споменика, што се чувају у ризницама фрушкогорских манастира, а то је плаштаница од црвене, доста танке свиле, на којој је врло вешто иглом извезено наго мртво тело Христово, преко средине покривено малим везеним застором од златних конаца и свиле. На средини застора извезен је велик крст, који је сав опкољен маленим крстићима у колутовима. Над Христовом главом стоје две звездице, њима с лева натпис Исус а с десна Христос. Мало ниже од тих натписа извезен је са обе стране по један серафим а дуж Христова тела извезена су с обе стране по три анђела. Пред сваким од тих анђела извезено је грчки: агиос а то значи: свети. Сасвим у дну, под Христовим ногама, пружа се преко целе ширине плаштанице натпис, чија су слова висока 5 cm а који гласи: Помјани боже душја раба своего Милутина Уреши. Плаштаница, која је дугачка 1·45 m а широка 0·82 m, пришивена је за тканину од црвене кадифе са зеленим шарама и златним утканим цветовима. Тканина је дуга 2·07 m а широка 1·37 m. На трима њеним угловима одржала се по једна кита од црвене и зелене свиле. Сама плаштаница биће да је везена ван границâ српске државе. То се може закључити отуд, што су лозе и украси на первазу застора изведени по строго византијским облицима орнаментике, а ти се облици јасно опажају и у целом распореду ликовâ и шарâ на плаштаници. Постанак плаштанице у туђини доказују и у натпису употребљена слова, која српски правопис не познаје. Као што се види из натписа, плаштаница потиче из првих десетина XIV. века, јамачно брзо након смрти краља Милутина.

Српски краљ Милутин Немањић био је млађи син краља Уроша I. а отац краља Стевана Дечанског. Примио је краљевство од свог старијег брата Драгутина на сабору у Дежеву године 1282. За цело време свога краљевања од готово 40 година дизао је задужбине и оставио за собом сјајан спомен као изванредно побожан владалац. Од његових задужбина истичу се: Грачаница на Косову, Црква у Студеници Краљева Црква а најсјајнија му грађевина била је Бањска Црква, коју је сазидао године 1315. а која је била од белог, црвеног и плавог мрамора и по свом изгледу сматрана је била за једну од најлепших старих српских грађевина, што су их подигли Немањићи. Милутин је умр'о

29. октобра 1321. у свом двору Неродимљу. Тело му било је најпре сарањено у његовој задужбини Бањској, после, услед турских навала, пренесено је било у Трепчу а оданде, године 1469., након пада деспотовине, пренео их је софијски митрополит Силоан у Софију и положио онде у цркву Св. Краља, коју данас Бугари називају Св. Недељом. Српска црква уврстила је краља Милутина међу Србе Светитеље и слави његову успомену 30. октобра сваке године.

Надаље се чувају у тој ризници три митре. Једна је дар београдској митрополији. На њој стоји бисером извезено, да је дар госпође Кантакузене из XV. века. Скројена је од угасито плаве свиле у четири кришке, под којима има поширок појас а под појасем је перваз, који дође на главу а на њему је бисером извезен крупан натпис. Та је митра висока 24 cm а на первазу је широка 27 cm. Натпис на первазу још се није могао прочитати а натпис на колутима, који су извезени на кришкама, гласи: »Сије Митро сотвори гопожа Кантакузена митропо београдској«.

Друга митра окићена је само бисером, ситним трепетљикама и шљокама од позлаћеног сребра. Скројена је само од две поле. Нема појаса, него одмах перваз с натписом. Висока је 23 cm а на первазу широка 28 cm. Ту митру је за митрополита Лонгина начинила деспотица Екатарина. Биће да је из XV. века.

За трећу митру казује предање да је из Пећи. Висока је 20 cm а доле јој је пречник 17 cm. Сама капа је од црвене кадифе а по њој су извезене шаре од бисера и утврђене су звездице од позлаћеног сребра. И ова митра биће да је из XV. века.

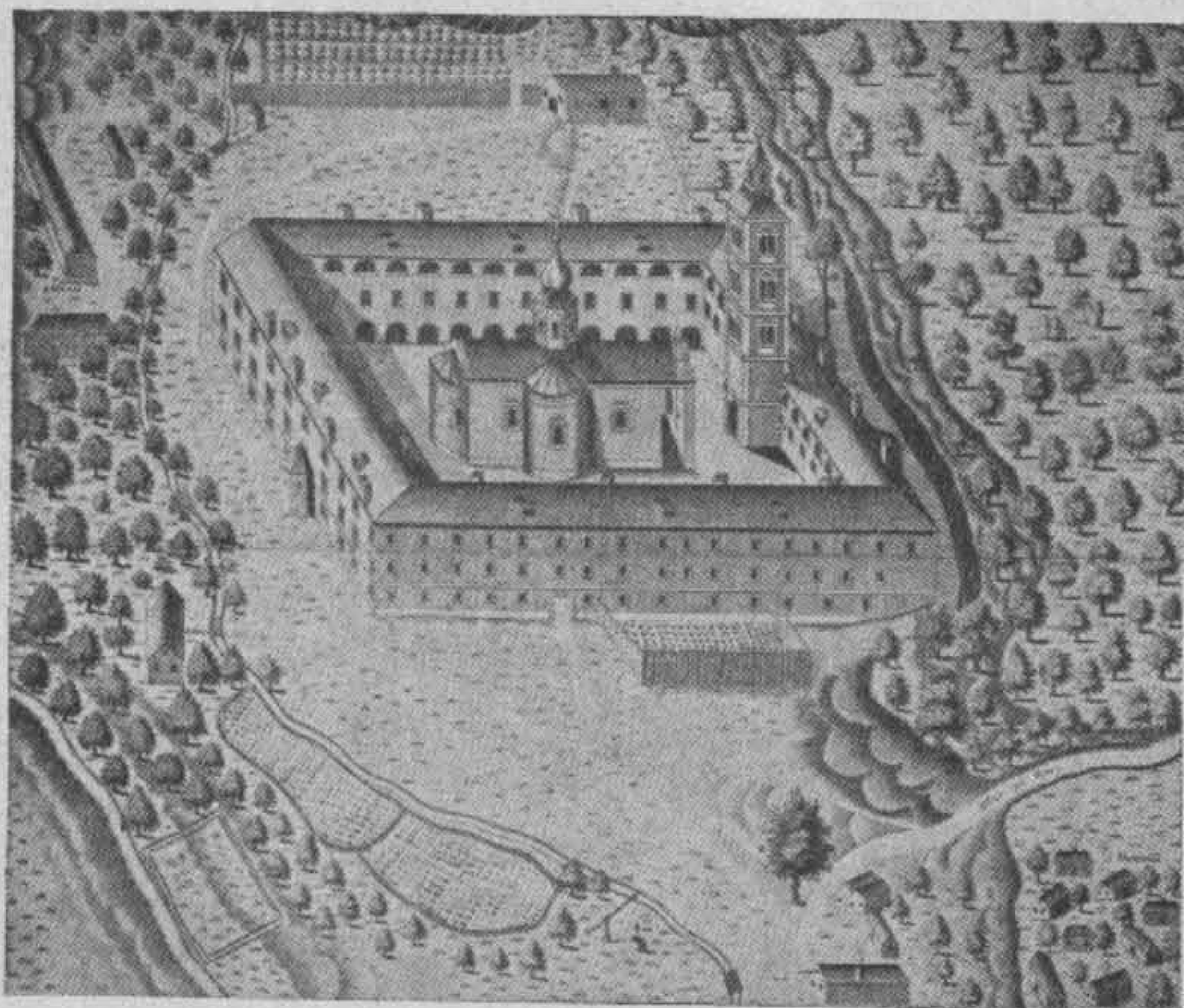
Има затим у ризници манастира Крушедола један епитрахиљ, грчки посао из XIII. или XIV. века. Скројен је као од две поле, које се скопчавају дугметима од бисера. На оном делу, који свештеник меће око врата, извезено је Христово попрсје у кругу од бисера. Низ епитрахиљ нижу се слике из живота Богородице и Христа а тако су поређане, да је једна половина на једној а друга на другој поли епитрахиља а половине су смештене тако, да заједно сачињавају целу слику. Сасвим доле су слике светитеља: Атанасија, Јована Златоустог, Николаја и Василија. Свака пола епитрахиља широка је преко 14 cm.

Из истог времена, из којег је тај епитрахиљ, биће да су и везене наруквице, које су доста добро одржане. На једној је извезено, како Христос дели апостолима хлеб, а на другој, како им из путира даје вино.

Још су у ризници и четири стара јеванђеља, од којих је на првом знаменита старина сам оков од сребра па позлаћен. Тај оков покрива обе корице јеванђеља а на њему су ливени и куцани ликови светитељски и слике из Христова живота. Ово је јеванђеље писао јероманах Панкратије године 1514. На корицама у сваком делу има лик по једног јеванђелисте: горе с лева Матеј, десно Марко, доле лево Лука, десно Јован, а на средини је слика Христова Распећа, око које се лево и десно ређају ликови дванаест апостолâ један под другим. Над Распећем стоји Св. владика Максим, који у левој руци држи јеванђеље а десницом благосиља. Под Распећем има натпис: »сије свјатоје евангелије владике Максима, бившаго деспота царскије и свешченије обитељи манастира глаголемаго Крушедол храма Благовјешченија пресвјатија богородици«. Као што се види, оков је рађен после смрти Св. владике Максима, дакле касније, него што је јеванђеље писано.

Друго јеванђеље написао је године 1579. у манастиру Ремети калуђер Никанор. На средини предњих окова на корицама тог јеванђеља види се Благовештење, у левом куту горе је лик Св. владике Максима, десно према њему лик Св. Мајке Ангелине, доле је десно у куту лик Св. деспота Стевана а лево лик Св. деспота Јована. Из натписа, који се пружа дуж десне ивице тих корица, види се, да је то јеванђеље манастиру Крушедолу поклонио београдски митрополит Хаџи Иларијон године 1656.

Треће јеванђеље штампано је у Москви године 1651. за време цара Алексија Михајловића (1645.—1676.) и патријарха Јосифа. Оковао га је године 1656. београдски митрополит Хаџи Иларијон. Корице су дугачке 31 cm а широке 20 cm. На горњим корицама средину заузима Распеће а средину доњих корица запрема Благовештење. Над Распећем и под њим су по два јеванђелисте а над

Крушедол
бакрорез из године 1775.

Благовештењем су ликови Св. Јована Претече и Св. Николе, под њима пак ликови Св. Архангела Михаила и Св. Архиђакона Стефана.

Спомена је вредно и једно четврто јеванђеље, на којем се налази име београдског митрополита Хаџи-Иларијона а које је нешто мање од осталих трију. Дужина му је 18 cm а ширина 12½ cm. То је јеванђеље писано а из натписа на горњим корицама око лика Св. Арханђела Гаврила види се, да је било саковано по владици Хаџи-Иларијону.

Има ту и тамјаница, рађена године 1523. Грађена је од сребра у облику лађице на ниској ножици. На дну у средини утврђен је кратком чивијицом мален голуб као символ Св. Духа. Из натписа на оплати види се, да ју је дао сковати игуман Дионисије у месту Раваници у славу Св. Вазнесења, а на натпису на нози стоји: »У Смедереву граду године 1523.« Тамјаница је дугачка 30 cm а широка на средини $9^{8}/_{10}$ cm.

Ту је и ручка са кадионицом, сложена од ливених и кованих делова а украшена позлаћеним филиграном, емајем и камењем. Из натписа, урезаног у доњем делу чаше, види се, да је ту ручку приложио неки господар Рацко, а запис на доњој страни ноге казује, да је ручка грађена године 1736. за игумана Хаџи-Кир-Исаијија.

У ризници манастира Крушедола има и један калуђерски рукотвор, уметничко дело неоцењиве вредности, које по целом свом склопу дичи име свог творца и којим се може поносити крушедолска ризница, а то је дрворезбарија, коју је, године 1784., изрезао јеромонах Хаџи Рувим. Та је резбарија

Квита

За двѣ Стотинѣ и пятдесятъ форинти, коихъ я долу подписатый отъ Господина Архимандрита и Братства Монастыра Крушедола за удѣланную мною тогожъ Монастыра [illegible] Штампу исправно по учиненной между нами погодби примихъ. Съ таковимъ моимъ чрезъ сие обвезанiемъ, когда у Вѣнны [illegible] пробатруитъ, и отъ таможнихъ Сего Художества Академистовъ како и овде отъ таковыхъ людей, кои у семъ Гридоровалномъ Художеству довольное искусство имаду, показалабисе неисправность каква у овой Штампи работѣ, то я, аколи сирѣчь са всимъ и у свему была негодна, должанъ буду предупомянутые примлѣнные новцѣ Монастыру повратити, а Штампу за себе задержати; аколи бы не у свему, но токмо нѣкоимъ участкомъ неисправна была, да поправити должанъ есамъ и буду Силою сего моего собственручнаго подписованiя. Дано въ Карловцѣ 8го Маiя 1775го года

Захарiа Орфелинъ
Обоихъ Цесаро-Кралевскихъ
Вѣнскихъ Академiй Художествъ
Членъ

250

Квита Захарије Орфелина

у дрвету дугачка $25^{7}/_{10}$ cm, широка $16^{8}/_{10}$ cm а дебела пола сантиметра. Састављена је од двадесет већих и осам мањих медајона. који су испуњени сликама или светитељским ликовима. Слике приказују догађаје из Христова, Богородичина и из живота Св. Великомученика Стефана. У најдоњем медајону, у средини те дрворезбарије, изрезан је изглед манастира Крушедола.

Осим свега наведенога има у крушедолској ризници још врло скупоцених предмета, сребром и драгим камењем окованих старих јеванђељâ, златних путирâ, златом извезених свилених архијерејских одеждâ, крстовâ са рубинима и аметистима, чиракâ од чистог сребра. Ту је чаршав руског цара Петра Великог, плаштаница руске царице Катарине II., митра београдског митрополита Петра Јовановића, сребрна кадионица, круна и штаka Св. Максима владике, као

деспота, две рипиде, једна из године 1664. а друга из 1724., обе колутасте; одело кнегиње Љубице; калпак и сабља војводе Стевана Шупљикца. Ту је и препис знаменитог споменика Миросављева Јеванђеља. Мирослављево Јеванђеље јесте један од најважнијих споменика српско-словенског језика. Писао га је »грешни Глигорије дијак« у XII. веку за време Мирослава, сина Завидина те брата Немањина. Писано је на пергаменту са многим лепим сликама и крупним словима. Издано је у Београду године 1897. о трошку краља Александра Обреновића, коме га је поклонило братство манастира Хилендара, кад је он походио Хилендар.

Има затим и ручни крст, којем су на укршћу изрезане две велике слике, и то: Христово Крштење и Распеће. Лево и десно од тих слика стоји лик по једног јеванђелисте. На горњем делу стабла изрезано је Благовештење а на доњем Сретеније. Над Распећем стоји Лазарево Васкресење а под Распећем је Преображење. Из записа на окову види се, да је крст окован године 1650. за време београдског митрополита Хаџи-Иларијона. Крст је висок 16½ cm а са држаљем $29^3/_{10}$ cm. Даље има појас од црвене кадифе, постављен црвеном свилом. На кадифи су златом извезени крупни цветови, нешто размакнути, тако, да се од једног до другог савија крупан лист, са којег на више и ниже избијају коврче и цветићи. Копча на појасу изведена је лепо и укусно. Појас је дугачак 1·11 m, широк 4½ cm. Приложили су га манастиру Крушедолу године 1681. монах Софроније и син му Јован.

Има ту и пет панађијара, по две мале резане иконе, које су оковане и везане тако, да се могу расклопити као књига. Отварају се на шарке а затварају кукицом и шепутом. Панађијари су удешени тако, да се носе на ланцу или на узици око врата. Има их из XVII. и XVIII. века.

Долазе затим два пара дикира и трикира истог облика. Један пар је рађен године 1721. а од другог је трикир из године 1708. а дикир из 1710. Грађени су од позлаћене бронзе а окићени су плавим, зеленим и црвеним емајем у јамицама. Крушедолски дикири и трикири високи су преко 34 cm.

У ризници има и пет печата, четири за отискивање сликâ и натписâ на њима а један за отискивање у воску. У овога је рез дубљен а у она четири је испупчен. Сви су котурасти и имају покретну плочасту дршку, која се креће око чивије. На једном печату има запис, из којег се види, да је из године 1703. На осталима нема никаква записа. Биће да су грађени крајем XVII. века или у XVIII. веку.

У манастирској се ризници, међу осталим, чува и бакрорез манастира Крушедола из године 1775. Бакрорез је висок 88 cm а широк 62 cm. На њему је горе с леве стране лик Св. владике Максима а с десне лик Св. деспота Стевана ,доле с леве стране лик Св. деспота Јована а с десне лик Преподобне Св. Мајке Ангелине. Између ликова Св. владике Максима и Св. деспота Стевана приказана је икона, на којој је горе у средини Бог Отац у облацима, под њим Дух Свети у облику голуба, испод овог клечи Богородица а десно клечи анђео са љиљаном у десној руци. У средини под том иконом стоји манастирска црква, са све четири стране опкољена зградама. Око тих зграда унаоколо оцртана је шума, у којој се налазе и некоје споредне манастирске зграде, као качара, ракиџиница, коњушница и амбар. Лево према дну оцртан је пут у Ириг а са друге стране тог пута означен је неколиким кућама манастирски прњавор.

Доле међу ликовима Св. деспота Јована и Преподобне Св. Мајке Ангелине изнесен је нацрт манастирског грунта а испод њега има запис, из кога се види, да је тај бакрорез израдио познати српски уметник бакрорезац Захарија Орфелин. За израду тога бакрореза платио је манастир Крушедол Орфелину 250 форината а он је са своје стране издао квиту, датирану у Карловцима 8. маја 1775., на којој се потписао »обојих цесаро-краљевских вијенских академеј художеств член« и у којој се обвезује, да ће вратити манастиру доби-

Митрополит Петар Јовановић

вени новац а бакрорез задржати за себе, ако се судом струковњакâ докаже неисправност посла.

Захарија Стефановић Орфелин родио се године 1726. у Вуковару. У младости је био учитељ а после је био у чиновничкој служби код митрополита Павла Ненадовића. Неко је време провео као благајник темишварског владике Вићентија Јовановића Видака (1759.—1774.). Затим је неколико година проборавио по фрушкогорским манастирима а после се бавио у Млецима, где је изучио сликарство и резање у бакру. Последње године свог живота провео је у Новом Саду у двору владике Мојсија Путника (1757.—1774.) и у Пакрацу код

владике Јосифа Шакабенте (1781.—1783.). Пред крај свог живота запао је у велику беду и сиротињу. Најзад је добио уточишта на Исајилову близу Новог Сада и ту је умр'о 19. јануара 1785. Од њега је остало много бакрореза, којих неколико има у фрушкогорским манастирима а који показују вешта цртача и резача, и то тако, да бољих послова те врсте у нас није било до данас. Орфелин је био први Србин бакрорезац. Гравирање цртежа у бакрену плочу, утирање штампарског црнила у удубљене линије и притискивање од најфинијих ланених влаканаца начињеног и помоћу два покретна ваљка нешто овлаженог подебелог папира вршили су, због скупоће материјала и стројева, само странци и то већином у Бечу и Млецима а Срби бакроресци давали су само своје резове.

Резање у бакру, т. зв. халкографија, почело је, у првој половини XV. века, у Италији и у југозападној Немачкој. Спомињу се, додуше, још из древних времена код Мисирацâ (Египћанâ) неке врсте бакрорезâ. Немци међутим доказују, да је резање у бакру пронашао један Немац, чије је име непознато а који је живео око половине XV. века у југозападној Немачкој и на кога се угледао Мартин Шонгауер (1445.—1488.), највећи бакрорезац XV. века. Бакрорезачка се уметност у току даљих векова развијала све већма. У Холандији ју је усавршио славни Рембрант (1607.—1699.). У нас Срба уметност резања у бакру јавља се сразмерно врло рано, већ почетком XVIII. века, а први наши бакрорези изазвани су били потребама наше православне цркве. Први наши уметници резачи у бакру, који се називали »зографима«, »иконописцима« или »молерима«, радили су у први мах у чисто практичне сврхе, репродуковали су антиминсе. Први је у нас Срба бакрорез, као средство за умножавање српских светитељских и владалачких ликова и црквених текстова, употребљавао Бугарин Христофор Жефаровић, који се потписивао: илирико-расијански обшчи зограф. Жефаровић је, године 1741., у Бечу издао своју «Стематографију«, која је сва резана у бакру а у којој, уз ликове српских царева, краљева, архиепископа, кнеза Лазара и патријарха Арсенија IV., неких бугарских царева, и светитеља а и грбова од свију земаља, у којима су живели и живе Словени, има и песма од 110 стихова, резана у бакру а спевана у славу потврде патријарха Арсенија IV. Жефаровићева »Стематографија« прва је српска књига, која је након велике сеобе Срба (1690.) бакрорезом штампана у Аустрији. Уза Жефаровића истицао се у XVIII. веку и први Србин бакрорезац Захарија Орфелин. После Захарије Орфелина није се у XVIII. веку истакао више нијндан Србин бакрорезац. Има из тог века још доста српских бакрореза, али су их резали Немци.

Није у томе погледу било боље ни у XIX. веку. Истина било је у Срба више покушаја, али ти нису довели до иоле већих резултата. Тек се при крају друге десетине XX. века тој уметности сасма посветио млади српски уметник Земунац Миленко Ђурић, који је бакрорез, а особито дрворез, довео на европски степен, издајући, при том, алманах за графичку уметност у току годинâ 1919. до 1921.

Осим Миленка Ђурића најпознатији су још Срби бакроресци Душан Кокотовић и Љуба Ивановић, који обрађују крајолике из Старе Србије и Маћедоније.

У ризници манастира Крушедола су и многе колајне и силно скупоцено посуђе краља Милана. По одајама, па и у манастирској дворници, има богат на-

мештај краља Милана, осим тога: ликови кнеза Милоша и кнегиње Љубице и њихових синовâ Милана и Михајила, краља Милана у младости, краља Александра Обреновића и краљице Драге. Све ово последње манастиру Крушедолу поклонила је после смрти краља Милана његова удовица краљица Наталија.

У манастирској библиотеци наишао је велики слависта Павле Јосиф Шафарик (1795.—1861.) на један од најстаријих споменика српске књижевности а то је т. зв. Копорински Летопис, што га је године 1453., по налогу зетског митрополита Јосифа, написао ђакон Дамјан у Копорину.

Осим тога та библиотека, која је смештена у зимској трапезарији, у чистој видној одаји, има данас преко 1400 књига разне садржине а држи се сада у реду и нарочито се пази на то, да се књиге не развлаче. Нажалост није досад свагда било тако те је и нестало из манастирске библиотеке многих ретких књига и рукописа. Тако нема тамо данас и неких књига, на којима има записâ и потписâ владике Максима и мајке Ангелине. Од делâ, која су изашла у више свезака, ретко је које потпуно. Међу књигама, које су данас још сачуване, врло их има много, које су заостале након смрти архимандрита Саве Павишевића (1866.—1882.). Има и много рукописних књига и србуља, и то важних и ретких.

Рекли смо одмах у почетку, да манастир Крушедол свакако стоји на првом месту међу фрушкогорским манастирима, и том смо приликом нагласили, да је живот тога манастира најтешње скопчан не само уопће са историјом нашега народа, него и навластито са повесницом Дома Карађорђевићâ.

Манастир Крушедол, осим тога, што је једна од најстаријих овостраних српских задужбина те му опстанак стоји у вези са животом знаменитих лица у српској историји, а и осим тога, што му је црква очувана у свом пређашњем недирнутом облику и крије гробове наших великих људи а ризница му је пуна веома драгоцених споменика и старина, може се поносити и тиме, што је у њему највећи човек свог времена, Велики Карађорђе, живео баш пред почетак свог благословног рада те онде, као млад човек, заснивао свој велики идеал: ослобођење српског народа испод турског ига.

ВЕЛИКА РЕМЕТА

О манастиру Великој Ремети држало се да је најстарији манастир у Фрушкој Гори. То се мишљење оснива на неспоразуму. У панегирику (похвали) Св. великомученику Димитрију, коме је посвећена и црква манастира Велике Ремете, спомиње се храм Св. Димитрија из врло раних хришћанских времена. Али тај храм није могао бити у Великој Ремети, јер се фрушкогорски манастири почели дизати куд и камо касније; него је у споменутом панегирику мишљен био хришћански храм у граду Сирмиуму, посвећен такођер Св. великомученику Димитрију, а по том се храму град Сирмиум и прозвао Митровицом.

Најстарији извори за доказ о постанку и првом битствовању манастира Велике Ремете јесу исправе, које се налазе у манастиру а које доказују, да је манастир Велика Ремета постао у XVI. веку. Међу тим исправама налази се један стари ферман султана Сулејмана II., писан у Једрену године 1534. У томе се ферману, на молбу и представку великореметских калуђерâ, наређује, да »спахије и земаљски капетани за четири комада винограда и три комада ливадâ

тих калуђера, осим условљених дажбина од 150 аспри, не смеју искати више те не смеју бити са те стране сувише на терет истим калуђерима«. Исто се то види како и из минеја, што га је написао монах Василије за време игумана Зосима у Великој Ремети године 1568., тако и из јеванђеља, које се, додуше, чува у Крушедолу, али је писано руком монаха Никанора у Великој Ремети године 1579. још за игумана Зосима.

О живовању манастира Велике Ремете до године 1716. има врло мало података, али се поуздано зна, да је онда, кад су Турци године 1716. попалили манастир Крушедол, попаљена била и Велика Ремета, али је и она, као и Крушедол, била обновљена. Обновио ју је године 1722. митрополит Вићентије Поповић Хаџилавић, подигавши са северне стране у једном реду три ћелије, две кухиње и под њима подрум на свод.

Велика Ремета

Велики ктитори манастира Велике Ремете били су међу осталима: браћа Андрија и Јаков Андријевићи. Андрија је био администратор у Ср. Карловцима и »постфервалтер« у Петроварадину а за своје заслуге у државној служби био је, заједно са својом супругом Станом, по роду Новалићевом, и са својом децом, Иваном, Петром и Катарином, од царице Марије Терезије године 1763. узвишен у племство. Његов брат Јаков био је поштар у Бешки. Обојица су подигли, године 1735., пред папертом манастирске цркве звоник од цигле, висок 20 хвати, и у њему црквицу, којој је храм Ивањ дан. У народу постоји предање, да су браћа Андријевићи дигли тај звоник у намери, да се са банстолског друма према Крушедолу може видети манастир Велика Ремета, који је донде заклоњен био брегом те се манастир, пошто лежи уували, није могао видети.

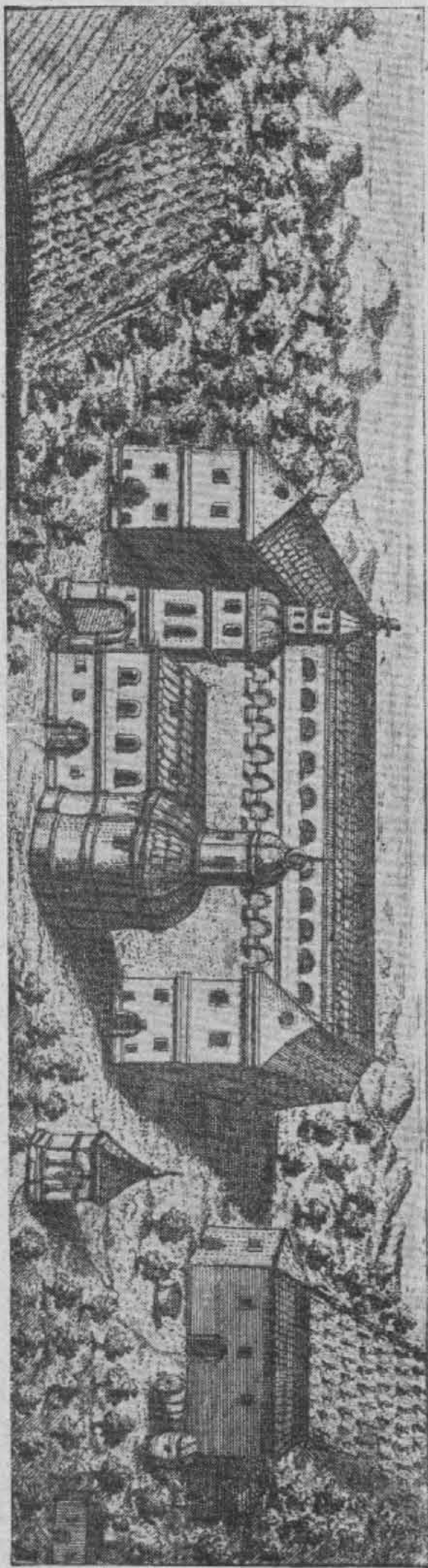
Ктитори Велике Ремете били су још: Лазар, Михајило, Ђорђе и Маријан Вукадиновићи, који су оправили кубе на манастирској цркви; Новосађани Димитрије Ползовић и Стеван Марковић, који су манастиру даровали часну трапезу; карловачки лечник др Максим Николић Мишковић, који је дао начинити иконостас; Никола Кесић из Сасâ (Нових Карловаца), који је даровао трон Богоматере; Марко Прокопљевић из села Петровчића, који је, у захвалу за то, што се, као слеп, умивао водицом на Убавцу па прогледао, дао на истом

Игуман Мелентије Бабић

извору саградити црквицу. Иначе су сви досадашњи настојатељи, почевши од игумана Григорија, под којима се годинâ 1723. и 1724., након турске најезде, манастир Велика Ремета почео обнављати, потпомогнути од црквених поглавицâ, настојали и припомогли, да се манастир Велика Ремета до данас одржао и подигао до данашњег узорног стања толико, да је црква са све четири стране опкољена угледним зградама, у којима има много ћелијâ. У најновије је време данашњи заслужни настојатељ игуман Мелентије Бабић не само цркву него и манастирске зграде оправио тако, да се манастир Велика Ремета приказује као лепо очувана и савесно одржавана народна светиња.

Мелентије, на крштењу Милан, Бабић родио се у Јарку у Срему 4. септембра 1874.; замонашио се 14. септембра 1899.; за ђакона га је, на Аранђелово исте године, у дворској капели у Ср. Карловцима рукоположио патријарх Георгије Бранковић а за јеромонаха га је исти патријарх 6. децембра 1901. рукоположио у саборној цркви у Ср. Карловцима. Пре но што је дошао у Велику Ремету, припадао је братству манастира Беочина. Манастиром Великом Реметом управља од 11. фебруара 1919. а за игумана га је на Ивањ дан исте године у самој цркви манастира Велике Ремете произвео данашњи патријарх Њ. Св. патријарх Димитрије.

Велика Ремета бакрорез из године 1764.

Црква манастира Велике Ремете сва је сазидана од цигле, како зидови и сводови, тако и труло; дуга је 8½ хвати, у певницама широка $4^2/_3$ а у притвору $2^2/_4$ хвата. Над певницама има пошироко труло са осам прозора.

При цркви манастира Велике Ремете сарањен је Стеван Метохијац. Метохијац је још пре велике сеобе од 1690. био београдско-сремски митрополит, кога је још Арсеније III. био поставио. Но после сеобе, на крушедолском сабору 1707., буде Метохијац премештен у бачку епархију за епископа а Срем потпадне под управу митрополита. По смрти Исаија Ђаковића па до митрополита Софронија Подгоричанина управљао је крушедолском митрополијом. Метохијац је патријарха Арсенија III. помагао код организације српске цркве у Аустрији. Умр'о је 27. априла 1709. у Сремским Карловцима.

У манастирској ризници чува се јединствен споменик: бакрорез, дугачак 39 а широк 27 cm. На бакрорезу је приказано Св. Богојављење, наиме крштење Христа Спаситеља по Св. Јовану Крститељу. И с леве и с десне стране и са дна опкољена је икона са десет округлих медајона̂, на којима су приказани догађаји из живота Св. Јована Крститеља. Као подлога целом бакрорезу над натписом приказано је пет анђеоских глава, којима из уста потичу винове лозе

са лишћем и гроздовима. Натпис казује, да је тај бакрорез о свом трошку, године 1746., у Бечу дао израдити тадашњи патријарашки протођакон Василије Бркић и даровао га братству манастира Велике Ремете а уједно га је дао и умножити, хотећи — као што каже у запису — да буде раздат благочестивим хришћанима, да спомињу његово име и да за његову душу шаљу молитве Св. Јовану.

Василије Бркић Јовановић родио се око године 1719. у Ср. Карловцима. До године 1749. био је патријарашки ђакон у Ср. Карловцима а касније, од

Богојављење
бакрорез из године 1746.

године 1763. до године 1765., био је пећски патријарх, последњи Србин на патријарашкој столици у Пећи. Онда су га Грци оклеветали код Турака те је био прогнан и заточен на острву Кипру, али му је после, године 1767., успело да умакне у Црну Гору. У то је време над Црном Гором господарио митрополит Сава Његош († 1782.). У исто се време у Црној Гори појавио пустолов, који се издавао за донде већ убијеног руског цара Петра III. († 1762.), мужа руске царице Катарине II. (1762.—1796.). Тај пустолов, т. зв. Лажни Цар Шћепан Мали, тако рећи отме сву власт митрополиту Сави и владао је од године 1767.

до 1773. а војевао је с Црногорцима против Турака па их и победио у крвавом боју код Чева. Кад је године 1769. избио поново рат међу Русијом и Турском, дође руски кнез Долгоруки у Црну Гору, не би ли склонио Црногорце, да помогну Русима. При свом одласку из Црне Горе поведе кнез Долгоруки патријарха Василија у Русију, где је патријарх Василије умр'о године 1771. Патријарх Василије Бркић написао је дело: »Опис турских области и у њима хришћанских народа а нарочито српског народа«.

Лажни Цар Шћепан Мали задржао се у Црној Гори до своје смрти († 1774.). Пред смрт ослепи те се морао повући у манастир, где га је, приликом бријања, заклао његов слуга Станко, пореклом Грк.

У великореметској ризници чува се још један мањи бакрорез, дугачак 30 а широк 19 cm. Приказује лик Св. великомученика Димитрија у опреми римског војводе, заогрнута плаштом, у десници му копље а у левој руци крст и палмова гранчица. Поред њега лево на земљи штит а на овом мач и шлем. Под његовим ликом има слика манастира Велике Ремете са зградама, воћњацима и виноградима онако, како је све то изгледало године 1764., кад је тај бакрорез манастиру Великој Ремети даровао Јован Веселиновић у покој души своје супруге Марте, родом Стефанове. Бакрорез је израђен у Бечу.

У архиви манастира Велике Ремете има врло лепа икона Богоматере, рађена пером у акварел-бојама на пергаменту, окружена врло лепим арабескама, дар митрополита Вићентија Поповића.

У књижници има много црквених књига а међу овима и србуљâ, које су писали великореметски калуђери.

Манастир Велика Ремета знаменит је стога, што је у њему написан био први путопис у српској књижевности. Написао га је јеромонах Јеротеј Рачанин. Јеротеј Рачанин био је, као и остали »Рачани« (Кипријан, Христифор, Симеон и други), јеромонах, који је такођер са патријархом Арсенијем III. прешао из манастира Раче у Аустрију и овде, као духовник, преписивао црквене књиге. Но осим тога описао је и свој пут од године 1704. у Јерусалим, камо се кренуо из Београда, путовао преко Гроцке, Параћина, Ниша, Лесковца, Врањâ, па Македонијом преко Велеса и Солуна и морем покрај острва Рода и Крита, и свој повратак из Јерусалима преко Цариграда, Пловдива, Софије, Баточине, Смедерева до Београда. Његов путопис нема, додуше, књижевне вредности. Из њега се види, да је Јеротеј био сасвим једноставан човек са врло скученим и уским хоризонтом. Прича н. пр. за реку Нил да истиче из раја; за пирамиде у Мисиру вели да су Јосифови амбари; вели да у Мисиру постоји греда од Нојеве лађе; казује даље, како је у врањској клисури срео једног старца од 120 година, коме су зуби испали и поново израсли трипут. Иначе тај путопис има свог значаја као први српски путопис и једино забавно дело тога доба у нас Србâ.

Од Ср. Карловаца идући долином према манастиру Вел. Ремети долази се до брда, које је прославио наш велики омладински песник Бранко Радичевић. То брдо је Стражилово а на његов врх свечано су биле пренесене, јула 1883., из Беча са гробља Санкт-Марксова кости тог српског песника, који се родио у Броду у Славонији 15. марта 1824. а умр'о у Бечу 18. јуна 1853. Над песниковим гробом подигнут је леп споменик од камења из свију крајева, у којима живе Срби.

ГРГЕТЕГ

Усмено предање казује, да је манастир Гргетег, године 1471., подигао Змај Огњени деспот Вук Бранковић, син слепог деспота Гргура. Деспот Гргур био је тада монах у Хилендару па је, услед честих турских навала на тај манастир, гледао да нађе склоништа, те је позвао свог сина, да у Фрушкој Гори оснује манастир. Змај Огњени Вук одазвао се свом оцу, подигао је манастир и по очеву имену прозвао га Гргетег, али слепом деспоту Гргуру не би суђено, да последње године свог живота проведе у миру у задужбини свог сина. Умр'о је пре него што је манастир био подигнут.

Турске исправе из годинâ 1619., 1646. и 1653. сведоче, да је манастир Гргетег постојао за време турског господства у Срему. Али за доба ратова

Гргетег

Аустрије са Турском, пре велике сеобе Срба у Аустрију, манастир Гргетег био је од Турака опустошен, калуђери су били растерани те онда нема више спомена манастиру Гргетегу све до те велике сеобе. Тада је, године 1691., цар Леополд I. даровао својом дипломом од 21. августа 1691. јенопољском владици Исајију Ђаковићу, обзиром на његову непоколебиву верност и ревну му службу, манастир Гргетег заједно са свима његовим поседима, наиме селом Нерадином, пустаром Банковцима и Воденицама. Кад је владика Исајије Ђаковић на крушедолском сабору године 1707. изабран био за митрополита крушедолске митрополије, израдио је на бечком двору дозволу за то, да се дваред годишње, о манастирској слави на летног Св. Николу и на Ивањ дан, украј манастира одржавају сајмови. Осим тога испословао је код бечког двора повељу, којом се наређује, да се манастир Гргетег не сматра више као добро

јенопољских владика него као добро свагдашњег митрополита. Све до митрополита Павла Ненадовића уживали су митрополити дохотке манастира Гргетега а Ненадовић је те дохотке сасма препустио манастиру, да се из њих оправе манастирска црква и манастирска зграда, које су обе од времена митрополита Ђаковића амо биле оронуле, па чак је и сâм из својих средстава приложио у ту сврху.

Владика Исајије Ђаковић обновио је манастир из темеља и посветио га Св. Николи. Манастирску цркву сазидао је сву од камена. Црква је дуга за-

Арх. Иларијон Руварац

једно са олтаром 8, широка у певницама 4, у притвору $3^1/_3$ а висока два хвата. Над певницама има малено труло са шест прозора. У олтару, на средини, има прозор; певнице су на округ а црква има шест прозора.

Цркву манастира Гргетега опкољава зграда са све четири стране. Зграда је према југу и истоку на један спрат а према северу и западу има само приземље, јер се ту зграда наслања на брег па с тога излаз према западу води са првог спрата на скарпирано место, које се зове Табла. Ту под сеновитим дрвима човек у лето може уживати и хладовину и диван изглед на равницу чак до Београда. На овој Табли укопани су многи споменици још из времена римскога господства над Фрушком Гором.

Више источно има вис, са којег је красан проспект на Срем и босанска брда, која се дижу амфитеатрално. Поред манастира протиче поток а долази из горе и мора се провлачити међу камењем, које се од времена до времена откида са горе па се стропоштава доле а отуд на више места настају врло лепи мали водопади. Ниже у долини тај поток тера више воденицâ.

Наврх брега, под којим лежи манастир, има озидана чесма, до које о манастирској слави, а и иначе, одлазе гости, јер пут донде није заморан.

Иконостас гргетешке цркве

У гргетешкој ризници чува се епитрахиљ, што га је, године 1553., извезла монахиња »смирена Јелена Црнојевића«. На епитрахиљу извезен је лик Христа Спаситеља, како благосиља обема рукама. Њему с десна је лик Св. Богородице а с лева лик Св. Јована Претече. Сва три лика иду само до појаса а извезени су у оном делу епитрахиља, што га свештеник ставља око врата. Свака пола епитрахиља широка је 12 cm а обе су поле оперважене трачицом од зелене свиле и златна конца; тâ је трачица широка 8 mm. Има у манастирској ризници и једна бакрена плоча за бакротисак, која приказује Св. Николу, окружена многим минијатурним сликама.

Манастирска архива почиње од године 1691. У њој су смештене привилегије, односно донације манастира Гргетега. Ту је, у оверовљену препису из године 1705., и привилегија, коју је цар Леополд I. године 1691. даровао Исаију Ђаковићу. Манастирска библиотека богата је; има око две хиљаде књига а има и писаних србуља.

Међу настојатељима манастира Гргетега, од обновљења му до данас, заслужни су ови архимандрити: Кирил Живковић (1778.—1786.), потоњи пакрачки епископ (1786.—1807.), Арсеније Стојковић (1845.—1853.), потоњи бу-

Арх. др Августин Бошњаковић

димски епископ (1853.—1892.), Герман Анђелић (1865.—1874.), потоњи бачки епископ (1874.—1882.) и патријарх (1882.—1889.) и велики научењак архимандрит Иларијон Руварац (1874.—1905.).

Иларијон Руварац родио се у Митровици 1. септембра 1832. Крштено му је име било Јован. Гимназију је учио у Ср. Карловцима (шест разреда) и у Бечу (седми и осми разред) а у Бечу је слушао и права школских година 1851.-2. до 1855.-6. После права учио је богословију у Ср. Карловцима од школске године 1856.-7. до школске године 1858.-9. Године 1861. закалуђерио се у манастиру Крушедолу. Од 1861. до 1872. био је професор карло-

вачке богословије. Године 1874. постао је архимандрит манастира Гргетега а 1886. био је синодално изабран за вршачког епископа, али није хтео да се прими тога достојанства, него је и надаље остао гргетешки архимандрит. Већма је волео одрећи се митре него науке, којој се свом душом одао све до своје смрти, до године 1905. Сарањен је на Табли, на којој је силне године, гледајући на далеке српске крајеве, замишљао своје радове из прошлости нашег народа па зацело и сневао о срећној будућности тога народа и био уверен, да ће се вратити дивна времена српског царства, која је он описивао, али није дочекао, да види остварене те своје идеале. Архимандрит Иларијон Руварац био је научењак првог реда. Сви његови радови јесу плодови дубоке студије, великог разумевања и оштроумне критике. Између његових радова нарочито се истичу његове две велике расправе, једна о пећским патријарсима а друга о кнезу Лазару. Као ретко савестан настојатељ, архимандрит Руварац успео је, да из прихода од манастирског иметка унесе у народне фондове знатне прилоге а осим тога темељито је обновио манастир, позвавши познатог стручњака архитекта Болеа, да руководи рад око те обнове. У цркви пак манастирској дао је од признатог нашег уметника сликара Уроша Предића начинити велелепан иконостас.

Сликар Урош Предић родом је из Баната из села Орловата; родио се године 1857. од оца свештеника. Сликарство је учио у Бечу и Минхену. Важни су му црквени радови, осим споменутога иконостаса у Гргетегу, иконостаси у патријарашкој дворској капели у Ср. Карловцима и у црквама у Панчеву, Руми, Перлезу, Старом Бечеју, Србобрану и др.

Данас манастиром Гргетегом управља архимандрит др Августин Бошњаковић. Родио се у Ковину 3. фебруара 1867. Гимназијске науке свршио је у Новом Саду године 1886. а богословију у Ср. Карловцима године 1890. Затим је био уписан у богословски факултет у Черновицама до 1892. а онда је слушао филозофију у Јени. Замонашио се године 1895. у манастиру Војловици. Године 1905. произведен је у чин архимандрита. После ослобођења и уједињења нашег троименог народа засведочио је и своје племенито срце и своје искрено родољубље тим, што је, као тадашњи хоповски настојатељ, потпомагао сирочад наших ратника.

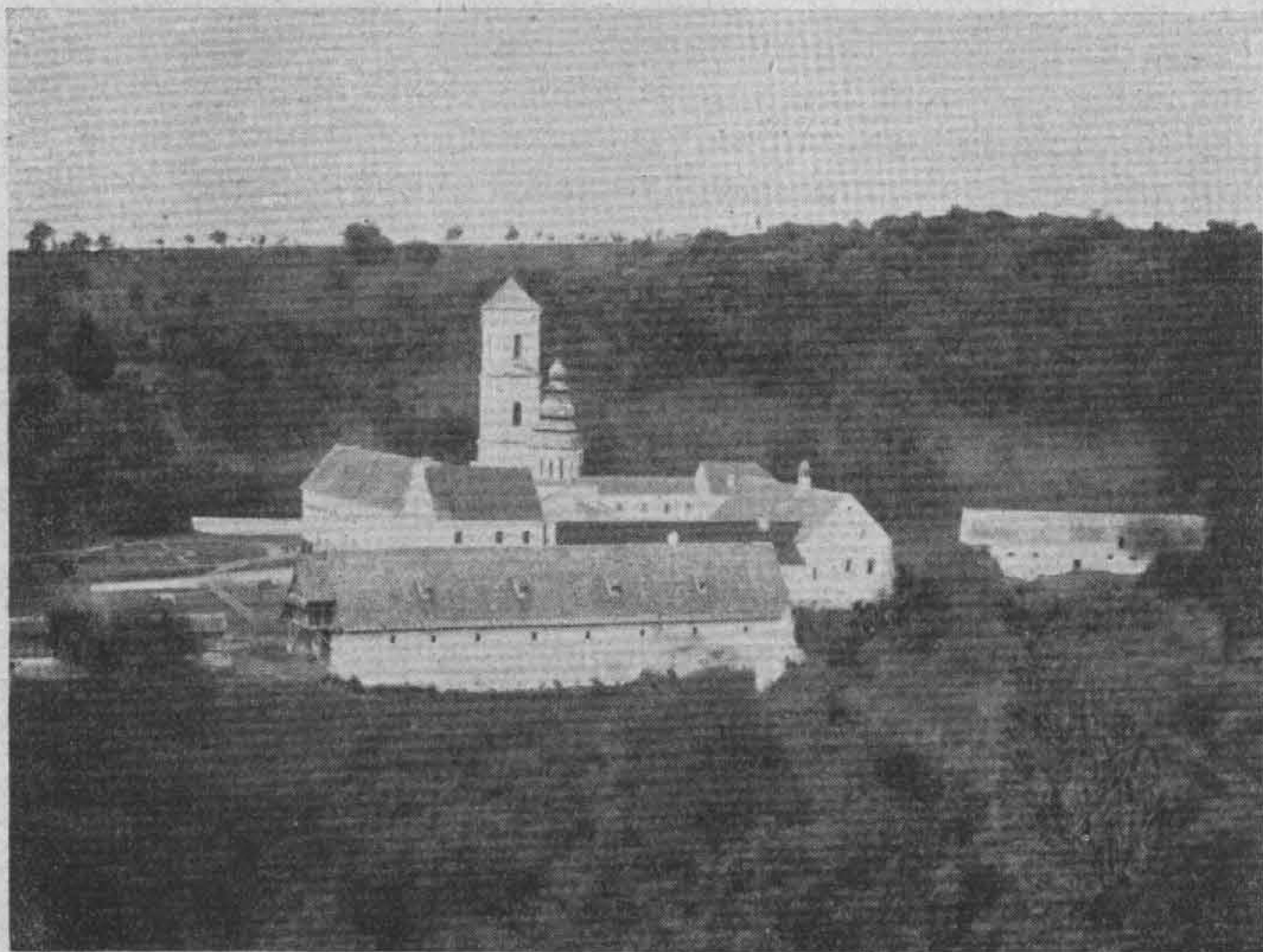
ХОПОВО

Свако наше ђаче знаде за манастир Хопово већ по томе, што је тамо, најпре као искушеник а затим као ђакон, најлепше дане сањалачке младости провео велики просветилац српског народа Доситеј Обрадовић и онде стекао прве просветне утецаје па положио темеље свом потоњем благословном и управо епохалном културном раду, што га је, осим у народној књижевности, развио па и завршио као министар просвете, у оно време: »попечитељ просвешченија народња«, у Карађорђевој Србији те тако и он имао важна удела у свестраном развитку и процвату те величанствене тековине великога Карађорђа.

Манастир Хопово основао је, између годинâ 1496. и 1502., тада јеромонах а потоњи владика Максим, старији син деспота Стевана Бранковића Слепог и Мајке Ангелине, а посветио га је Светом Оцу Николају. Но то није био да-

нашњи манастир Хопово, него је то било Старо Хопово, које лежи под брдом на пола сата хода од данашњег манастира према истоку. О том првобитном старом Хопову, задужбини владике Максима, зна се из записа у рукописним књигама само толико, да су у њему били игумани: Павле (год. 1541.), Стефан (год. 1555.), Аврамије (год. 1563.), и Никон (год. 1565.) а већ у записима од 1555. и 1563. спомиње се, да су у том Старом Хопову почивале мођи Св. великомученика Теодора Тирона.

Због незгодног природног положаја и због тескобе приморани су били старохоповски калуђери да потраже згодније место па да на њему подигну нов манастир. И одиста одабраше красно место на јужном подножју Фрушке Горе у уској долини, која се спушта с Венца према Иригу а удаљена је од

Хопово

Ирига око пола сата хода, и на томе месту, године 1576., уз припомоћ Лацка и Марка Јовшића и Јована Божанића из Горњег Ковина сградише данашњи манастир Хопово и пренесоше онамо из Старог Хопова мођи Св. Теодора Тирона, које и данас онде почивају, пошто их је приликом велике сеобе године 1690. игуман Вићентије однео у Сент-Андрију а игуман Ћирил их године 1699. донео натраг у манастир Хопово.

Црква тог новог, данашњег, манастира Хопова изведена је у византијско-српском стилу а сазидана је од камена и нешто од цигле. Дуга је 13, код певницâ широка 6½ а висока шест хвати. Има труло на четири стуба а са дванаест узаних прозора. Црква је, године 1608., о трошку јеромонаха Митрофана, била живописана а године 1654., трошком хоповских калуђерâ и Београђанке Круније Хаџи-Јањинице, живописана је била и паперта.

Црква манастира Хопова, коју су године 1688. Турци у повлачењу били спалили, али је одмах идуће године затим била оправљена, опкољена је са све четири стране манастирском зградом, у којој су са северне, јужне и источне стране ћелије а на западној страни нема ћелијâ, него су ту два ходника, један горе а други доле, а ти ходници спајају северно и јужно крило манастирске зграде. Ћелије је почео градити, године 1728., пакрачки епископ Никифор Стефановић (1722.—1743.) а довршене су биле из манастирских приходâ године 1760. Стари торањ, који је био уз цркву а на њему био сат, порушио је године

Намесник Георгије Бојанић

1751. пакрачки епископ Софроније Јовановић (1743.—1759.) а на његово је место подигао нов, тридесет хвати висок торањ, на којем су звона а има у њему и капела Св. великомученика Стевана.

У ризници манастира Хопова има два јеванђеља с прекрасним оковима. Окови једнога потичу из године 1630. На окову предње корице приказан је Христос Спаситељ, како седи на престолу, десницом благосиља а левом руком држи јеванђеље, њему с лева стоји Богородица а с десна Св. Јован Претеча. Друго јеванђеље је из године 1662. а обновљено је године 1705. Горња корица сва је окована и има дуж ивицâ оков од орнамента а на среди ливену плочу са

иконом Распећа. На петом листу тог јеванђеља, бројећи од назад, има запис, из којег се види, да је то јеванђеље било својина »свјатјешаго господина сербскаго патријарха кир-Гаврила« а то је пећски патријарх Гаврило I. (1648. до 1655.). Осим тих двају јеванђеља има у ризници манастира Хопова и један велик ручни крст из године 1654., висок 28 cm а са ногом 52 cm. Оков му је од сребра па позлаћен а покривен је филигран-лишћем и цветовима. Рез на том крсту израђен је веома вештачки. Има ту и један дикир од сребра па позлаћен, из године 1755., висок $30^2/_3$ cm. У ризници се чува и велик бакрорез, који приказује манастир Хопово из године 1756. и свечани улазак митрополита Павла Ненадовића у Хопово. Бакрорез је рађен у доба хоповског архимандрита кир-Захарија Миливојевића о трошку јеромонаха проигумана кир-Исајија Продановића а уз настојање карловачког трговца Јована Веселиновића. Надаље се у истој ризници чува катански барјак, под којим су Срби ратовали против Турака за владе цара Карла VI., оца Марије Терезије. На барјаку је насликан црни двоглави орао а у средини иницијал царева имена.

Архива манастира Хопова садржи важних докумената а књижница броји до 600 комада књигâ па има у њој петнаест рукописних србуља из XV., XVI. и XVII. века.

Манастир Хопово одмах у зачетку био је расадник српске просвете. Овамо су из Београда долазили Срби, да уче читати и писати, јер у оно време у Београду није било никаквих школа.

Кад су Турци 12. фебруара 1788., у рату са Аустријом и Русијом, попалили манастир Калинић, склонили се у манастиру Хопову калинићски игуман Јосиф и старац Спиридон са троје српске деце; исто су тако из манастира Ћелије у манастиру Хопову нашли у то доба склоништа калуђери Пајсије и Исајије и најзад исто тако се из манастира Љубостиње, задужбине кнегиње Милице, у исто време у манастир Хопово склонили игуман Јосиф и свештеник Радосав.

Рекосмо већ, да је Хопово у нашег народа на гласу и с тога, што је тамо боравио велики српски народни учитељ Доситеј Обрадовић.

Димитрије Обрадовић, у калуђерству наречени Доситеј, родио се године 1742. или 1743. у варошици Чакову у Тамишком Банату од оца Ђорђа, занатлије, и матере Круне родом Паункићеве. Рано је остао сироче без родитеља те га је онда под своје узео тетак му Никола Парчанин. Основну школу изучио је у месту свог рођења. Још као ђаче волео је читати па је одилазио у цркву и онде у олтару кришом читао црквене књиге. Како је имао живу машту, занеле су га легенде о свецима па је већ као дечко од дванаест година намислио, да и сâм почне живети животом светацâ, да наиме одбегне у пустињу па да проводи у посту и молитви. И збиља је већ био на скоку, да с једним калуђером из Високих Дечана отумари у тај манастир те да се покалуђери. На то се онда његов тетак Парчанин одлучи, да га одвоји од књигâ, па га одведе у Темишвар и даде га на занат, да буде капамаџија. Мали Димитрије покори се вољи свог тетка и почне вредно изучавати занат, но у то дође у Темишвар један калфа из Срема па му заносно стане причати о лепотама Фрушке Горе и о чудесима фрушкогорских манастира. Мали се Димитрије занесе поново, напусти занат па се са својим другом Ником Путиним, такођер Чаковљанином, упути у Фрушку Гору и тамо се 31. јула 1757., заустави у манастиру Хопову. У томе манастиру, у великој манастирској библиотеци, нађе нова подстицаја на верски

занос те се, пошто је шест и по месецâ провео као искушеник, покалуђери лицем на дан манастирске славе, на Св. великомученика Теодора Тирона, 17. фебруара 1758., и добије име Доситеј а 16. априла исте године рукоположи га у саборној цркви у Ср. Карловцима митрополит Павле Ненадовић за ђакона. Том приликом је хоповски игуман Тодор Милутиновић, родом из Ваљева, митрополиту причао, како млади монах чита дан и ноћ и како се решио да се посвети. На то је митрополит рекао: »Упамтите сви моју реч. Како је њему одвећ мило читати, не ће задуго загрејати место у Хопову«.

Глас о побожности, постовима и молитви младог хоповског ђакона Доситеја брзо се разнео не само по Фрушкој Гори него и надалеко те је са свих страна долазио народ, да види и позна тог особеног младог монаха.

Хоповске старине

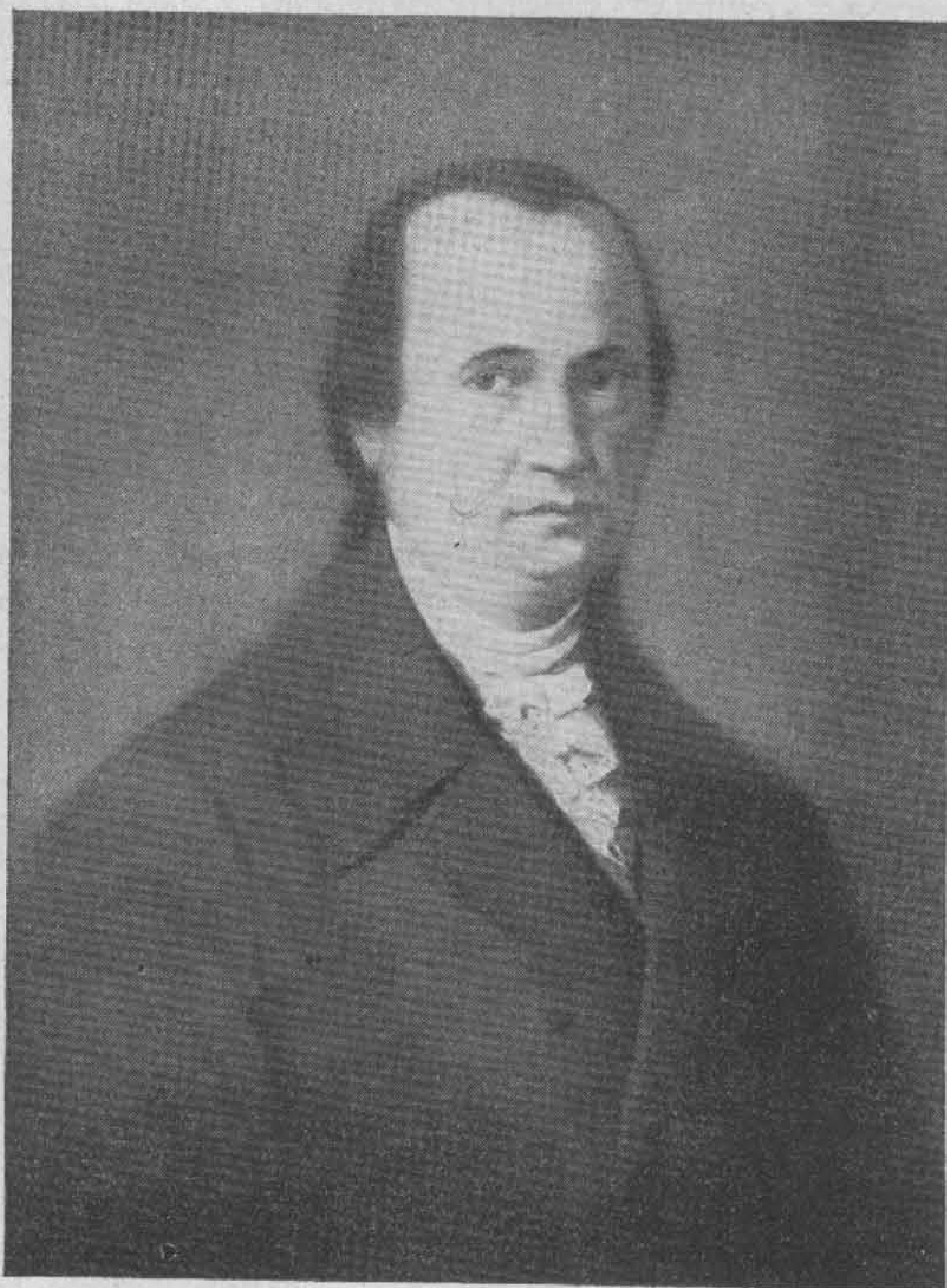
Заман му је игуман Теодор говорио, а уз њега пристало и остало братство, да се у Хопову близу Ирига досад нико није посветио па не ће ни он. Доситеј је при свем том и даље читао црквене књиге и живео побожно, али ипак није више дуго остао у Хопову, пошто је, уз црквене, стао читати и светске књиге те му се духовни хоризонат проширио. Тада му није било више опстанка у манастиру Хопову. Старији су га калуђери омрзнули, јер је био од њих просвећенији, па су ишли чак тако далеко, да су га јавно укорели, што се тобоже не понаша уљудно и не одаје част старијој својој браћи. После тог незаслуженог укора Доситеј, 2. новембра 1760., напусти Хопово, у којем је провео преко три године, па се преко Славоније упути у Загреб, где проведе зиму, усавршавајући се у латинском језику, што га је прошле зиме, уз дозволу игумана Теодора Милутиновића, приватно учио у Иригу. Из Загреба оде у Петрињу, оданде у Плашки и онде га епископ Данило Јакшић наговори, да оде

у Далмацију да онде учитељујући заштеди неколико стотина форината па да онда оде у Русију. Кроз Лику и Крбаву, пешачећи пет дана, дође у манастир Крупу, остане ту подуже па онда три године проведе у Кнежеву Пољу, а септембра 1763. пође у Св. Гору, али га у Котору ухвати грозница те остане у манастиру Св. Петке у Мајинама и ту је провео целу јесен и зиму, а на ускрс 1764. рукоположи га црногорски владика Василије Петровић у Стањевићима за јеромонаха. По рукоположењу врати се у Далмацију у село Голубиће близу Книна. Ту оздрави потпуно па онда преко далматинског Косова оде у манастир Драговић, одакле после кратка боравка сиђе у Приморје у Трогир и у Сплит а у Сплиту се укрца на брод и одвезе се на острво Крф, где остане подруг месец, учећи грчки. Са Крфа оде у Мореју а одатле се морем одвезе у Св. Гору у манастир Хилендар, где проведе јесен и зиму године 1765., а у пролеће 1766. оде у Смирну, одакле се,. после две године, одвезе у Грчку у Патру. Затим је све до краја године 1768. с једним арнаутским свештеником пешачио по Епиру. У пролеће 1769. пређе у Млетке, одатле после кратка боравка оде у Задар а јуна 1769. прими се учитељевања у Плавну у Далмацији. Из Плавна је често одилазио у манастире Крку, Крупу и Драговић па је, као већ познат црквени проповедник, био позиван, да о великим празницима проповеда у oближњим селима и градовима. Године 1771. оде у Трст а из Трста у Беч, где је провео шест година, дајући приватно часове из грчког и талијанског а сâм учећи даље латински и француски и похађајући библиотеке, музеје и позоришта. Боравећи у Бечу потпуно је научио и немачки. Тада га митрополит Вићентије Јовановић Видак позове, да његовим синовцима у Модри предаје француски и талијански па да после с њима оде на који универзитет у Француску, Енглеску или Италију. У Модри проведе годину дана, одведе затим митрополитове синовце у Ср. Карловце па оданде бахне у Чаково, да, после двадесет година, види своје родно место, да походи своје сроднике и да обиђе гробове својих родитеља. Вративши се у Ср. Карловце одведе митрополитове синовце у Пожун и остане онде с њима до јула 1779. У јесен исте године оде у Трст а оданде са богатим руским путником архимандритом Варламом, који га је узео за наставника у талијанском, оде у Италију те преко Млетака, Фераре, Болоње, Фиренце, Пистоје, Луке и Пизе приспе у Ливорно. Ту се опрости са својим сапутником, укрца се у брод па поред Корзике и Сицилије отплови на острво Хијос, где у једној приватној школи постане учитељ талијанског језика. Ту заштеди 60 дуката па пође у Цариград. Но у Цариграду се појави куга те се Доситеј одмах првим бродом навезе на Црно Море и, после велике буре, стигне у Галац а одавде оде у дом неког молдавског бољара, да поучава његову децу. Са тим својим ученицима провео је годину дана у Јашу.

У јесен 1782., пошто је заштедео до својих 300 дуката, пође у Немачку па преко Бреславе и Лајпцига стигне у Хале. Ту своје свештеничко одело замени цивилним па се упише на универзитет, где је слушао филозофију и естетику. У пролеће 1783. напусти Хале па пређе у Лајпциг на тамошњи универзитет. Ту исте године у Брајткопфовој штампарији изда први део своје аутобијографије под насловом »Живот и прикљученија Димитрија Обрадовића, у калуђерству нареченог Доситеја«. У Лајпцигу је одмах идуће, 1784., године издао и своје дело »Совјети здравога разума«. Из Лајпцига, преко Франкфурта на Мајни, пређе у Француску па преко Штрасбурга, Меца, Нансија и Линвила стигне у Париз. У Паризу остане само три недеље а оданде оде онда у Калê, пређе у

Довер и, пошто се неко време задржао у Кентербрију, стигне у Лондон, где је остао пола године, учећи енглески и крећући се у друштву просвећених Енглеза. Крајем маја 1785. оде из Лондона па се преко Хамбурга врати у Лајпциг а оданде оде поново у Беч, где остане две године, дајући часове из талијанског и француског.

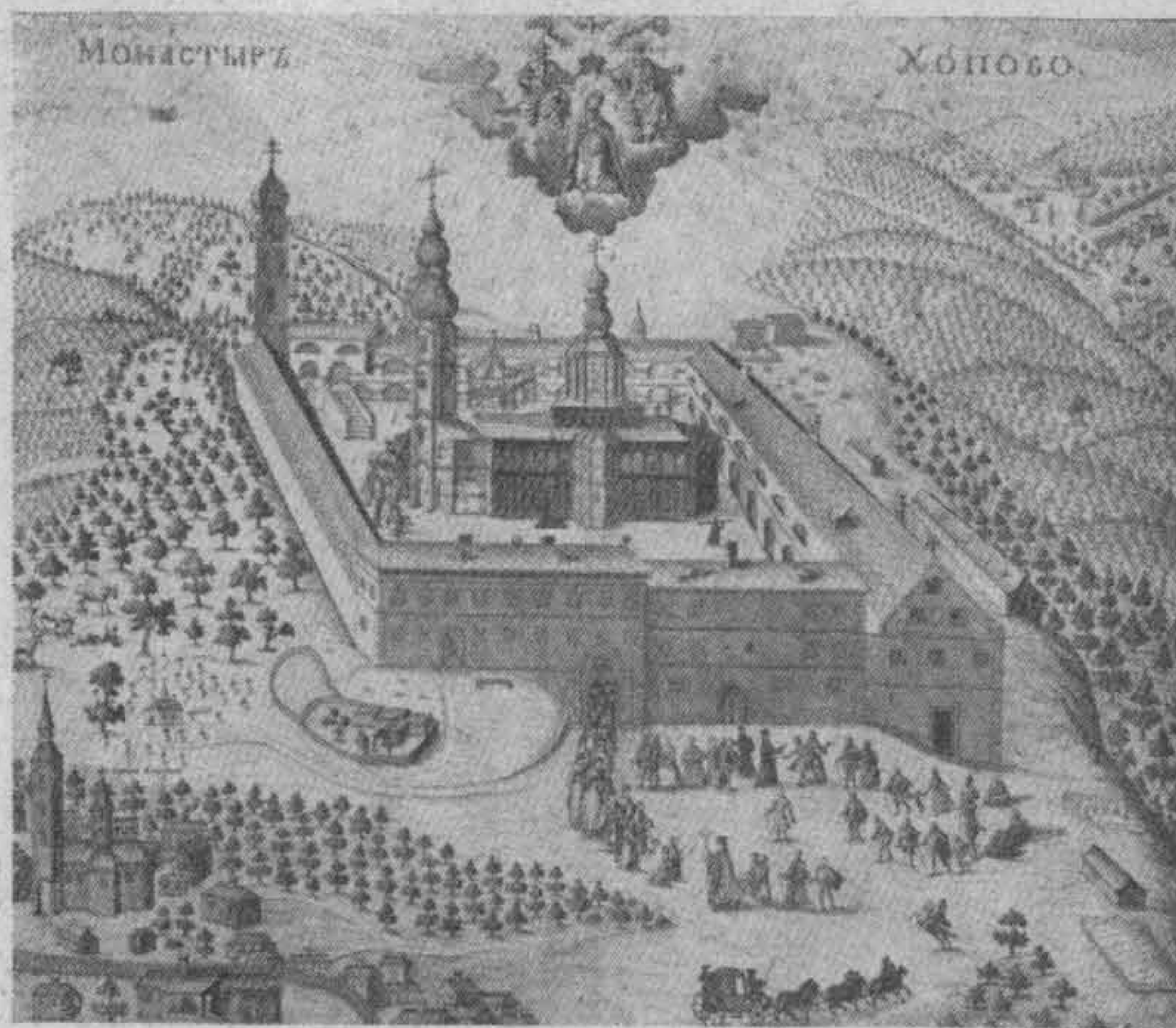
Још док је по други пут био у Лајпцигу, позвао га је руски генерал Симеун Зорић, родом Србин, да дође к њему у Белу Русију у Шклов, да буде наставник у племићској војној школи, коју је Зорић мислио основати. Доситеј се Зори-

Доситеј Обрадовић

ћеву позиву није могао одазвати, јер је у оно време остао био без новаца. У Бечу, пошто је зарадио нешто, сети се Зорића и његова позива па оде у Шклов. Зорић му обећа, да ће набавити штампарију, у којој ће Доситеј моћи штампати своја дела, али је Доситеј шест месецâ узалуд чекао на ту штампарију. Онда се, јуна 1788., крене у Лифландију и преко Сесвегена стигне у Ригу а из Риге у Касел. Ту пређе у Немачку па преко Кенигсберга, Берлина и Виртемберга по трећи пут оде у Лајпциг, где изда »Езопове и прочих разних баснотворцев басне«, уз које је додао своја »нравоученија« (поуке).

Године 1789. по трећи пут је отишао у Беч и сад је онде остао пуних тринаест година као приватан наставник. У лето 1802. пресели се у Трст а од јесени 1803. до априла 1804. проведе у Млецима, где је издао своју »Етику« и спевао родољубиву песму, посвећену Србији и њеним храбрим витезовима и деци и њихову »богопомагаемому војводи Г. Георгију Петровићу«. Вративши се у Трст остане тамо до 13. јуна 1806. Оде онда у Љубљану па у Сисак а одавде се Савом одвезе до Земуна. Ту дође у додир са Карађорђевим војводама те месеца септембра 1806. пређе у Смедерево а децембра исте године оде по други пут у Чаково, да обиђе своју родбину. Кад се вратио оданде, отишао је, као изасланик Правитељствујушчег Совјета у Букурешт у стан руске војске. Марта 1807. поново је био у Земуну и то као српски агенат. Из Земуна је једаред отишао да обиђе Хопово и Ириг. У Земуну је остао до августа те године па је

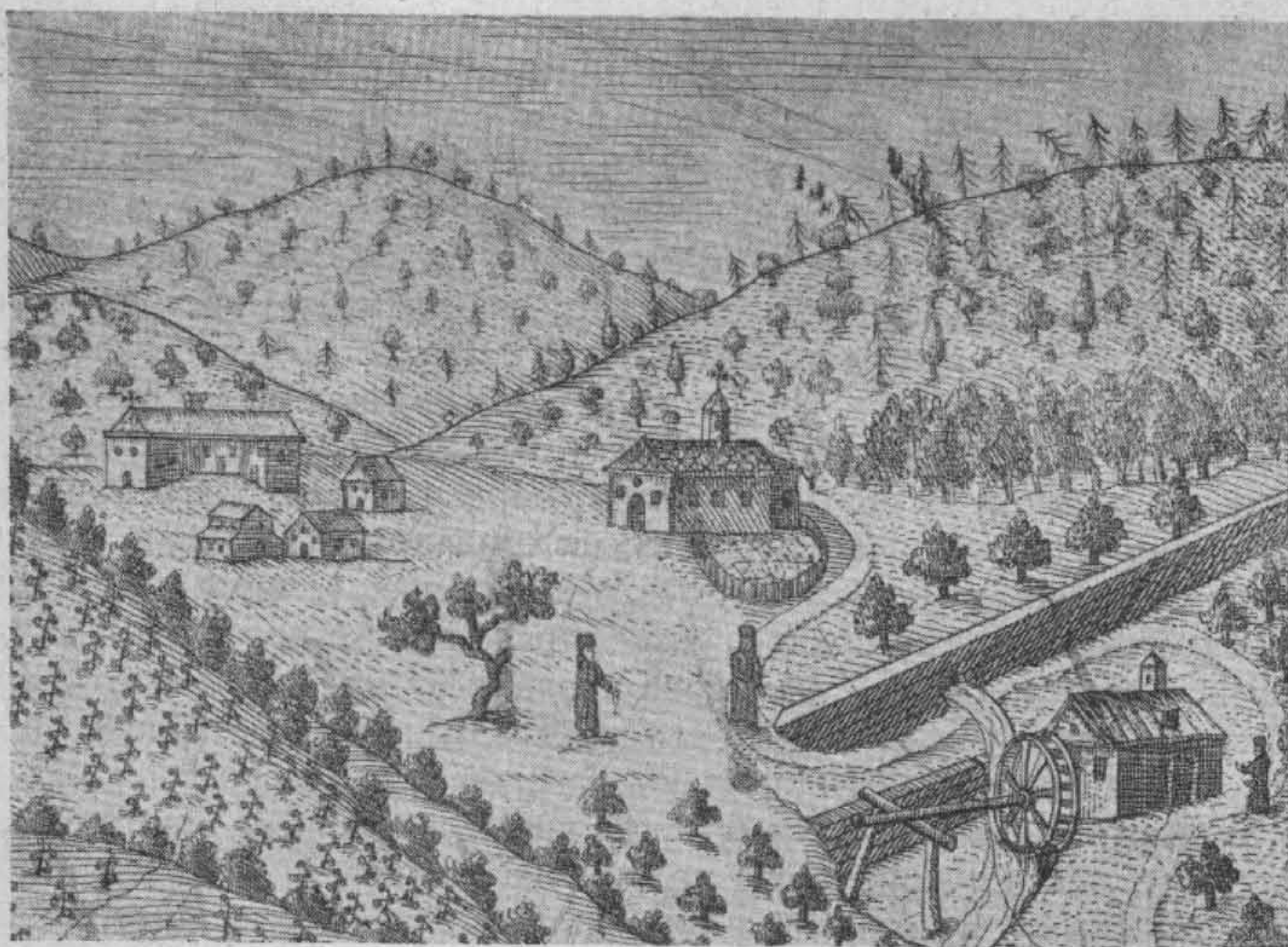
Хопово
бакрорез из године 1756.

онда коначно прешао у Србију и настанио се у Београду. Ту је — како казује његов савременик Лазар Арсенијевић Бата Лака — живео задовољно и плодно, уважен не само од Карађорђа него и од осталих народних старешинâ. У Београду је основао и септембра 1808. отворио Велику Школу, у којој су међу првим ђацима били Вук Ст. Караџић и Карађорђев син Алексије. Карађорђе му је, године 1810., даровао једну велику кућу више Видин-капије. У тој је кући Доситеј отворио богословију, у којој је уз њега наставник био и Вићентије Ракић. Исте године постао је члан Карађорђева Правитељствујушчег Совјета и министар просвете. Карађорђе му је том приликом издао ову диплому:

»Труди Ваши отечеству жертвовани, истинаја ревност, довољно нам показана, и свим познато високоученије Ваше, обратило је моје и целог Народњег Собранија вниманије на Вас: всего воспоминаније возбудило нашу признателност. В знак наше признателности и Вашег отличија и награжденија общчесогласно избирамо, именујемо и постављамо вас членом Совјета и попечитељем

Просвјешченија Народњег. Уверителну надежду имам, да ћете Ви охотно приликом овом ползовати се: с којим небројене ваше заслуге за отечество у новом важњејшем дјелу још умножити, и тако безсмертно име у вјечитим отечества књигама оставити доиста можете.«

Доситеј је са своје стране усрдно радио на томе, да се Карађорђева Србија учврсти као самостална нацијонална држава, и због тога су аустријске војне власти добиле наредбу, да га ухапсе и убију, ако би кад прешао у Аустрију. Године 1810. поново је у политичкој мисији ишао у Букурешт у главни стан руске војске а кад се оданде вратио почетком године 1811., разболи се и умре 28. марта исте године. Сарањен буде код јужних врата саборне цркве а кад су године 1897. кости Вука Стеф. Караџића пренесене биле из Беча у Београд те

Старо Хопово
са бакрореза из године 1756.

и оне сарањене код западних врата саборне цркве, буде и Доситеју подигнута спомен-плоча.

За оне три године, што их је Доситеј провео у Хопову, он је, као што већ рекосмо, положио темељ свом потоњем раду, чија се неизмерна важност не даје довољно истаћи. У хоповској манастирској библијотеци налазе се и данас књиге, на којима је записано, да их је Доситеј прочитао. С историјом манастира Хопова неразлучно је везана успомена на Доситејев боравак у њему.

Између настојатеља манастира Хопова засебна спомена заслужује: Јован Јовановић, који је од године 1776. до године 1783. био хоповски архимандрит а те је године, 2. новембра, на синоду у Темишвару изабран био за горњокарловачког епископа и тим је владичанством управљао две године (1784.—1786.) а затим је био премештен у Нови Сад за бачког епископа; умр'о је у Сомбору године 1813. У доба његова епископовања започео је Карађорђев устанак а он

је тај устанак одмах помагао са два прва гвоздена топа и једним топником; потпомагао га је даље новцем а исто је тако откупљивао од Турака робље.

Заслужан је и хоповски игуман Иринеј Радић, који је написао повест о манастиру Хопову, па и архимандрит Севастијан Илић.

Севастијан Илић родио се у Сенти у Бачкој године 1799. Замонашио се године 1828. Четрдесетих година прошлог века био је настојатељ манастира Гомирја и обновио је тај манастир, односно цели први кат, у облику слова П. Како је манастир постављен на голом камењу, Илић је огромним трудом дао навући силну земљу и засадити ју дрвећем, тако, да манастир лежи посред перивоја. Бавио се praktiкованлуком те је за своје пчеле из разних земаља уносио сваковрсне биљке, које су меду давале посебан угодан мирис. Године 1848., у значајној седници хрватског сабора, 4. јула, Илић је дао доказа ретком родољубљу. Кад је бан Јелачић од сабора затражио новаца, којима ће издржавати војску, па кад се великаши и богаташи одазваше већим свотама, Севастијан Илић, не имајући новаца, скине с врата златни ланац и крст па га преда сакупљачу уз речи: »Слатко ми је за мили род и дом лишити се овог уреса«. Сви су изасланици том пригодом до суза били ганути а бан Јелачић је онда устао, узео крст и ланац, обратио се заступницима и рекао: »Ако ико икада, то је овај пречасни господин показао, да је вредан носити овај крст. Зато Вам га, господине, враћам а место њега полажем за Вас педесет дуката, које ћете ми вратити онда, кад будете имали«. На то је Илић изјавио, да је свети свој крст досад сматрао као опомену на своју свету дужност и као подстрек на свако добро дело а одсад ће га сматрати за своје најдрагоценије благо. Илић је јула 1853. из Гомирја прешао у Хопово и том је приликом спевао врло красан стихован опроштај манастиру Гомирју. Умр'о је у Хопову 1. марта 1863. а сарањен је у гробу уз манастирску цркву с јужне стране женске препрате. Над гробом на црквеном зиду узидана је мраморна плоча, коју му је, као што је урезано на плочи, не познајући га лично, али уважавајући његове врлине, подигао његов презимењак капетан Петар Илић, кавалир реда Св. Грегорија.

Исто тако с јужне стране манастирске цркве сарањено је тело Адама плем. Монастерлије, некад оберкапетана подунавске крајине, који се храбро борио против Турака па 1. јануара 1716. са триста војника погинуо на Иришком Шанцу а главу му Турци одрубили и однели у Београд. У истом гробу лежи и син му Теодор, гренадирски капетан петроварадинске пуковније. Надгробну плочу са њиховим племићским грбом, која је узидана у црквени зид, подигла је Теодорова жена Ана рођ. Мошко.

У манастиру Хопову основана је била године 1817. монашка школа, у којој се млади ђакони спремали за јеромонахе. Сви су фрушкогорски манастири за своје ђаконе Хопову плаћали стан и храну а учитељ је био свагдашњи најспособнији јеромонах. Исто тако је у раздобљу од године 1893. до године 1900., у доба патријарховања Георгија Бранковића, постојала у манастиру Хопову монашка школа, у којој се манастирски ђаци а и они младићи, који се мислили посветити монашком животу, поучавали и спремали за монахе.

Данас у манастиру Хопову обитавају руске калуђерице, којима је настојница игуманија Нина. Уз њих је ту и сиротиште за руску сирочад. Од како се руске калуђерице настаниле у манастиру Хопову, надзор над тим манастиром води крушедолски архимандрит Анатолије Јанковић а замењујући њега непосредно управља манастиром крушедолски јеромонах, сада хоповски намесник

Георгије Бојанић. Родио се 2. октобра 1877. у Старом Стапару у Бачкој. Свршио је монашку школу у Хопову те је 11. фебруара 1901. замонашио га у манастиру Бешенову тадањи настојатељ, данашњи игуман Нестор Обшић а зађаконио га је у Карловцима 6. децембра 1901. патријарх Георгије Бранковић. За јеромонаха рукоположио га је у Карловцима у дворској капели, на Благовести 1910., патријарх Лукијан Богдановић а за ревну му службу одликовао га је црвеним појасом и камилавком од кадифе Њ. Св. патријарх Димитрије на Божић 1922. Као намесник манастиром Хоповом управља од 5. новембра 1924.

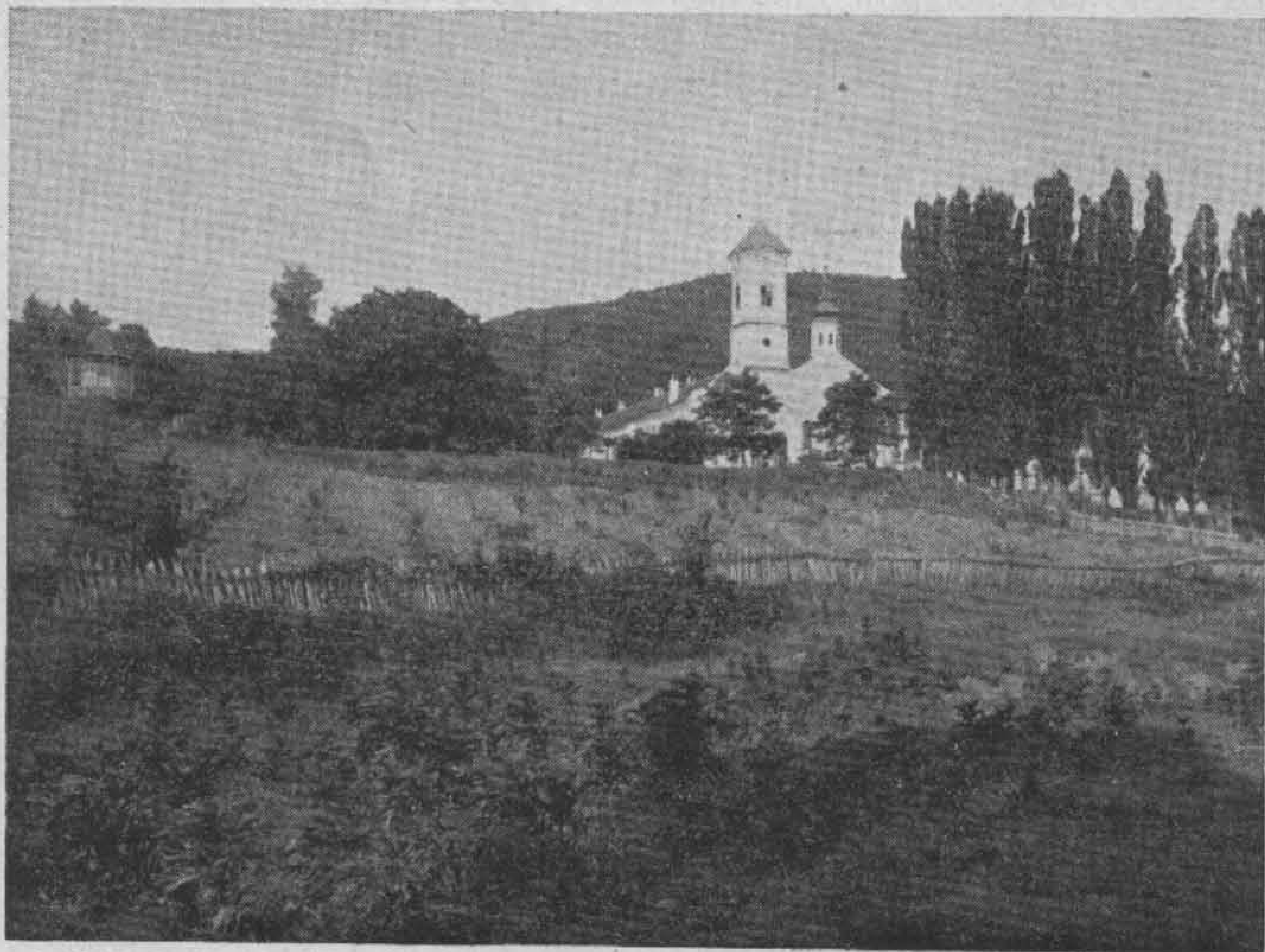
Првобитни манастир Старо Хопово, што га је, као што већ рекосмо, основао владика Максим, данас је филијала маастира Хопова. Стара дрвена црква, која је била посвећена Св. Николи, страдала је услед земљотреса, те је године 1751. игуман Хаџи Захарије Миличевић са братством близу ње из темеља подигао нову цркву и ову посветио Св. Пантелејмону. Та црква заједно са олтаром дуга је 5, широка $2^1/_3$ а висока 2 хвата; цела је сазидана од камена.

ВРДНИК = РАВАНИЦА

Између свију црквених слава, које слави српски народ, одваја ванредном народном преданошћу видовданска слава манастира Врдника, у народу званог Раванице, а одваја зато, што се онамо сваке године слеже српски народ са свију крајева, где га има, и са пијететом приступа моћима косовског мученика Св. кнеза Лазара.

Лазар, син Припца, великог канцелара на дворима цара Душана Силног, родио се око године 1329. у граду Прилепцу код Новог Брда. Младост је своју провео на дворима цара Душана и тамо га је цар оженио својом рођаком Милицом, кћерком војводе Вратка (Југ-Богдана). Након смрти цара Душана, 20. децембра 1355., Лазар је непоколебиво пристајао уз Душанова сина и наследника цара Уроша, дочим су остала властела тежила, да у појединим покрајинама огромног Душанова царства приграбе себи независну власт. После битке на Марици, 26. септембра 1371., у којој су Турци до ноге потукли Србе и у којој је погинуо краљ Вукашин, отац Краљевића Марка, и након смрти цара Уроша, 2. децембра исте године, Лазар је био најмоћнији међу српском властелом а родбинским је везама, удајом својих кћери, и склапањем савеза не само са српским династама, које иначе није могао покорити, него и са околним државама, против Турака гледао, да учврсти своју моћ. И пошло му је заиста за руком, године 1387., да Турке победи код Плочника и да их за кратко време задржи у продирању. Но при свем том већ године 1389. Турци, с великом војском до сто хиљада момака, под вођством самог султана Мурата I., продру до Косова Поља. Лазарева српска савезничка војска била је за половицу мања од турске. У помоћ Лазару притекли су Босанци и Далматинци под војводом Влатком Вуковићем а Хрвате, све саме коњанике оклопнике, предводио је хрватски бан Иваниш Хорват. У одлучној битци на Видов Дан српска војска подлегне турској премоћи те кнезу Лазару и похватаним војводама, по наредби Муратова сина султана Бајазита, буду одрубљене главе. Још пре свршетка битке султана Мурата убио је био народни јунак Милош Обилић. Лазарево тело буде сарањено најпре у Приштини а оданде, након две године, буде свечано пренесено у његову задужбину манастир Раваницу.

Манастир Раваницу саградио је српски кнез Лазар крај речице Раванице у данашњем срезу параћинском области моравске а епархије браничевске. Кнез Лазар подигао је био око Раванице град, утврдивши га са седам кула, од којих су данас сачуване рушевине. Од оних раваничких калуђера, који су тело Св. Кнеза Лазара пренели из Раванице најпре у Сентандрију па после у Врдник, доживео је 1718. годину једини калуђер Стеван. Он је те године, пошто је аустријски цар Карло VI. потиснуо Турке из београдског пашалука, зажелео да обиђе свај првашњи манастир, повратио се онамо и, нашавши манастир разорен, латио се да га обнови и одиста га је за две године обновио толико, да је Лазарева Раваница поново пропојала.

Врдник-Раваница

Лазар је владао од 1371. до 1389. као »кнез и самодржавни господин Србљем и Подунављу«; био је не само угледан владар него и врло побожан човек. Својом престоницом начинио је град Крушевац, који је донде већ био један од старијих градова. Онде је сазидао себи дворе, од којих и данас постоје развалине са кулом и са великим вратима, на која је, према народном предању, кнез Лазар кренуо на бој на Косово. У Крушевцу постоји још и данас Св.-Стеванска дворска Лазарева црква (Лазарица), а постоји и чесма, и једна и друга задужбина кнеза Лазара.

У доба његова владања подигнуте су многе цркве и манастири, које је он богато даривао. Његовим заузимањем скинуо је цариградски патријарх са српске цркве анатему, која је на њу била бачена због тога, што је под владом цара Душана, на Ускрс 1346., на државном сабору у Скопљу патријаршијом самостално проглашена била доондашња српска архиепископија.

Српска црква је косовског мученика Кнеза Лазара уврстила међу Србе Светитеље и слави његову успомену сваке године на Видов дан, 15. јуна.

Кад је основан манастир Врдник-Раваница и кога га је основао, није проверено поуздано. Но зна се, да се калуђери манастира Раванице у Србији, где је почивало тело Св. Кнеза Лазара кроз три века, у аустријско-турским ратовима пред крај XVII. столећа били склонили са светитељевим моћима најпре у Сентандрију више Будима, где и данас сентандрејски Срби показују место, на којем је била дрвена црква, где су почивале моћи Св. Кнеза Лазара све до

Арх. Макарије Гаврилов

године 1697., кад су их раванички калуђери пренели на јужне огранке Фрушке Горе под Врдничку Кулу у тада опустели манастир Врдник, који они обновише и прозваше Раваницом. Тим раваничким калуђерима игуман је био Кир Димитрије.

Недалеко од манастира Раванице на север налазе се рушевине старога града, т. зв. Врдничке Куле, које се виде већ издалека. Врдничка Кула лежи између два велика шумом обрасла брега а међу тим бреговима према северу из планине тече велики поток Добочаш. О Врдничкој Кули има мало поузданих повесничких података. У народу постоји предање, да је та̂ тврђава још

из римског доба и да ју је сазидао римски цар Проб. Место Врдник се спомиње у Средњем Веку као Реднек, Реднук и Регниц, па је већ године 1315. имао своје сајмове. У половини XV. века казује се да је Врдничка Кула била својина католичких калочких надбискупâ, који су у источном делу данашњег Срема вршили правосуђе. Врдничка Кула је из Средњег Века у Срему једина од ретких тврђава, којој се даје одредити некадањи састав. У темељу је зид дебео 2·90 m, на северу нема више зида, према западу има мало нижи зара-

Кнез Лазар
дрворез

ванак а на овоме се данас види једва нешто цигле. Сав град, па и главна кула, грађен је био од смеђег камена, али се у горњим деловима виде оправци, свакако из познијих времена. Унутри у кули нема ничега, то је потпуна развалина, осим главне бранич-куле, која има облик поткове а улазило се у њу улазом на првом спрату. Откапањем се наишло на трагове, из којих се види, да је уз кулу било зградâ, у којима се становало. О Врдничкој Кули постојала је у народу легенда, коју је песник Јован Суботић разрадио у красну баладу са насловом »Врдничка Кула« а у којој на једном месту вели, да

И сад стоји код Врдника Кула
Близу беле цркве Раванице
У лепоме Срему китњастоме,
Стоји сама, у полу сурвана.

Године 1716., кад је Савојски принц Еуген потукао Турке, ови су на узмаку палили фрушкогорске манастире и у њима обесвећивали светитељске мoћи. Раванички су калуђери за времена уклонили мoћи Св. Кнеза Лазара па их од-

Кнез Лазар
бакрорез из године 1773.

нели у Футог у Бачкој и онде су с њима остали све док Турци нису сасма напустили Срем. Онда се раванички калуђери са мoћима Св. Кнеза Лазара вратише у свој манастир.

По раваничким калуђерима обновљена црква манастира Врдника била је зидана од камена у облику крста, свод јој је био од цигле, покривена је била шиндром, на трулу је имала два крста, оба повелика и од лима, трећи пак крст, нешто мањи, био је на олтару а такођер је био лимен. У олтару су била два прозора, над певницама по један а на трулу је било осам узаних прозора. Црква је била окречена бело а олтар је био мален. У такову је стању мана-

стирску цркву затекао године 1759. митрополит Павле Ненадовић и уверио се, да манастирска црква не одговара у толико, што ни издалека не може примати у себе силне ходочаснике, који се скупљају о манастирској слави, да се поклоне моћима Св. Кнеза Лазара.

Уопће је манастир у оно време био у доста сиромашну стању, ма да су раванички калуђери по Русији скупљали милодаре у новцу, црквеним утварима и књигама и ма да је манастир имао више дарежљивих ктитора, који су, приликом манастирских слава, а и иначе, прилагали у новцу и стоци. Но тек се године 1801,, под митрополитом Стеваном Стратимировићем а под манастирским настојатељем игуманом Софронијем Вујићем, почела зидати данашња нова црква а готова је била године 1811. Те исте године, на Видов дан, осветио ју је митрополит Стратимировић и тога дана су моћи Св. Кнеза Лазара пренесене биле у нову цркву из старе, у којој су почивале преко сто година. На годину дана после тога буде стара црква порушена а место ње на месту, где је била часна трапеза, укопан је био крст од камена, који постоји и данас на источној страни улаза у порту на десет метара далеко од данашње цркве.

Бурне године 1848. раванички калуђери, бојећи се, да ће Мађари продрети у Фрушку Гору, склоне светитељеве моћи у кленачку цркву а драгоцености у манастир Фенек. Након три месеца повратише у манастир Раваницу како манастирске драгоцености тако и светитељеве моћи, које и данданас почивају с десне стране царских двери ниже престолних икона Христа Спаситеља и самог Светитеља на мраморном подставку, у ћивоту од кипариса, што га је, још године 1826., приложио митрополит Стратимировић. У цркви се, осим тога, налазе хаљине, које је, по народном предању, Кнез Лазар носио у косовској битци, а такођер и икона, на коју је Кнез Лазар заклињао своју војску, и најзад Лазарев сребрни суд за миро.

За игумана Данила Петровића нова је црква била живописана а живописао ју је, године 1853., чувени српски сликар Димитрије Аврамовић (1815.—1855.), којем је, на препоруку српског кнеза Александра Карађорђевића, још као врло младу уметнику, било поверено, да наслика иконе за београдску саборну цркву а исто тако и иконе у Карађорђевој задужбини: Богородичној цркви у Тополи.

Старо манастирско здање састојало се из осам оправљених ћелија, четири у развалинама и једне велике, такођер неоправљене, трапезарије; над оправљеним ћелијама кров је био од шиндре а под овим ћелијама био је подрум на свод, испред ћелија пак били су каменити доксати. Временом су манастирски настојатељи, о трошку самог манастира и прилозима побожног народа, попуњавали недостатке и дозиђивали те је данашњи манастир са својом црквом и својим зградама одиста угледна грађевина, која чини најугоднији утисак на свакога. Нарочито је околина дивна, јер је пуна извора и потока, ливада и гајева а истиче се и сâм манастир својим смештајем, јер је непосредно опкољен виноградима, воћњацима и великом баштом, где се пријатељи и знанци о манастирској слави одмарају у пријатељском разговору.

У манастирској башти има споменик »Врдничке Виле«, српске књижевнице Милице Стојадиновићеве Српкиње, која се, године 1830., родила у Буковцу. Већ као дете од године дана донесена је била у Врдник, камо је њен отац Васа дошао за свештеника, онде је провела највећи део свог живота а умрла је у Београду године 1878. Милица је спевала многе лепе родољубиве песме и издала је, у три маха, свој дневник у збирци »У Фрушкој Гори«, а са свог родо-

љубља и песничког свог дара била је знана и највећим нашим умним радницима: великом Вуку, Његошу, кнезу Михајилу, Јовану Суботићу, Ивану Мажуранићу, Љубомиру П. Ненадовићу и другима. Споменик је врло лепо дело вајара Пешића а израђен је на заузимање Добротворне Задруге Српкињâ Иришкињâ.

Од године 1905. амо видовданске славе манастира Раванице добиле су, уз досадашњу своју верску важност, још и особен значај као стециште српских Соколова. На две године пре тога по дру Лази Поповићу, тада младом лечнику у Сремским Карловцима, замишљену идеју српског соколства пригрлио је сав наш народ оберучке те се на соколске слетове сваке године, осим двеју година велеиздајничке парнице, 1908. и 1909., и четири, светског рата, 1915.—1918., слеже о манастирској слави у Раваницу силан народ, да онде ужива у полету и напретку српске узданице, српских Соколова. После светског рата претворени су опћи соколски слетови у Раваници у слетове фрушкогорске жупе.

Др Лаза Поповић родио се 7. децембра 1877. у Сремским Карловцима. Отац му Стеван био је професор сремско-карловачке српске гимназије а мати му звала се Јустина родом Кристићева. Др Поповић свршио је гимназијске науке у свом родном месту а медицину је штудирао у Бечу. Почетком године 1901. промовисан је на бечком факултету за доктора медицине. Од 1902. до 1914., радио је као практичан лечник у Сремским Карловцима. У почетку светског рата године 1914. био је ухапшен а пред крај године 1915. осуђен је био на 14 месецâ затвора, који је издржао у Загребу од почетка новембра 1917. до краја 1918. Онда је поново у Прагу промовисан за доктора целокупне медицине. Године 1919. постао је примарни лечник загребачке закладне болнице а 1922. изабран је за изванредног професора на загребачком универзитету.

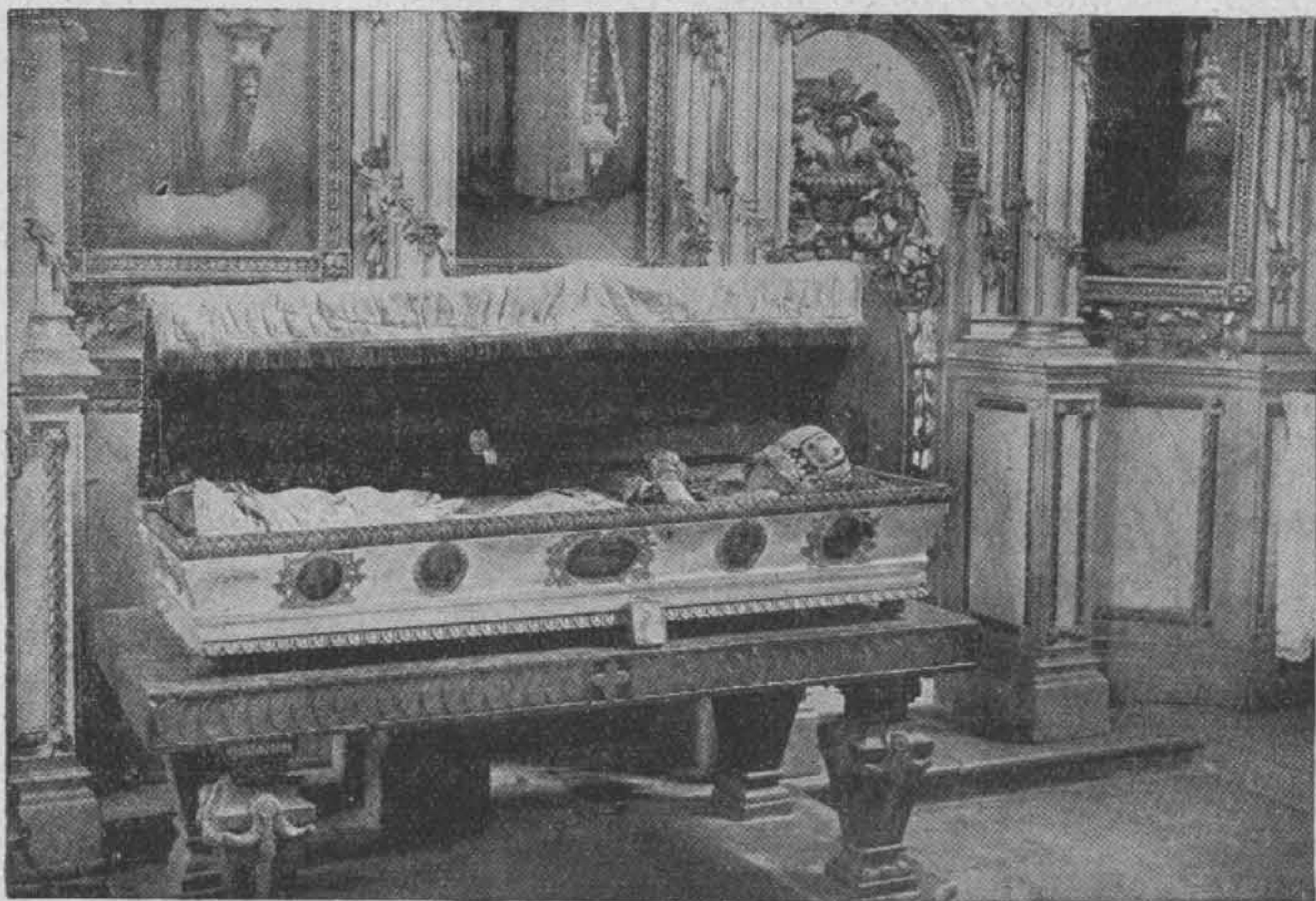
Први соколски алај-барјак развио се под Врдничком Кулом на зеленој слободној пољани, т. зв. Раваничком Пољу, које је одасвуд опкољено и сакривено планином и шумом, и ту се првом захорила песма младости и снаге . . .

Већ уочи Видов-дана скупља се са свих крајева народ те се виде читаве поворке света, који са огранака Фрушке Горе врви на Раваничко Поље, да се подичи својом узданицом, својим Соколовима.

Фрушка Гора, као легло српских Соколова, с правом се може поносити, да се у њој зачела здрава идеја соколства, која је мало по мало захватила сав наш народ а кадра је одржати у њему нацијоналну свест и народни понос. Оснивачу пак српског соколства, господину дру Лази Поповићу, може служити на дику и понос, што је замислио и извео тако епохално дело.

У првом кату леве манастирске зграде налази се манастирска ризница и библијотека. У ризници се чува: ковчег у облику цркве са пет већих и два мања кубета, рукотвор Николе Недељковића из Ћипрова, који је живео крајем XVII. и почетком XVIII. века; од Обрада Футожанина приложени кивот, у којем су светитељеве моћи почивале од 1757. до 1826.; модел цркве Раванице у Србији, начињен од сребра; мач деспота Стевана Високог, Лазарева сина, са записом из године 1414.; сребрни крст краља Уроша II.; печат цара Лазара од туча; печат и путир манастира Раванице у Србији; бакрорез, који приказује »Свјатаго Лазарја Великаго Књаза Сербскаго« у кнежевској одори са знамењима власти: круном, жезлом и мачем, а израдио га је Захарија Орфелин године 1773.

У манастирској ризници чува се и ретка старина: дрворез, рађен наводно у почетку XVIII. века, висок 29 а широк 19 cm. Приказује Св. Кнеза Лазара, који у десној руци држи скиптар са натакнутим крстом а у левој своју одрубљену главу са круном. Одевен је у везену кнежевску одору са двоглавим орловима. Тâ ретка раваничка старина приказује нам уметност, којом су Срби врло брзо после проналаска штампе по Гутенбергу помоћу дрвореза израђивали светитељске ликове, да се штампом умножавају на папиру. Тâ старина занимива је већ и по томе, што је свакако рад којега фрушкогорскога калуђера, који је по свој прилици у Светој Гори изучио ту вештину, јер световњаци у оно време нису израђивали дрворезе, него су то радили само калуђери, нарочито они, који су ходочастили у Свету Гору, а световњаци су радили бакрорезе, који, приказујући ликове и слике, улазе у детаље.

Кивот Кнеза Лазара

Резање на дрвету (ксилографија) било је у Кинеза познато већ у хришћанском X. веку. Кинези су већ тада помоћу дрвених таблицâ отискивали књиге. Па и Немац Јован Гутенберг (1397.—1468.), који је, око половине XV. века, изумео штампу а године 1448. начинио типове за Свето Писмо од 36 редака па и један мањи тип за папска Опросна Писма, у први је мах штампао књиге једино тако, што је резао дрвене таблице. Извесно се може доказати, да се дрворез у сврху притискивања на артију употребљавао већ у XIV. веку, али се до праве уметности дигао тек пред крај XV. века а већ је почетком XVI. века у уметничком погледу достигао врхунац у радовима Немаца: Албрехта Дирера (1471.—1528.), Ханса Холбајна Млађег (1497.—1543.) и Луке Кранаха (1472.—1553.). Од половине XVI. века амо дрворез је почео опадати, сасвим је устукнуо испред бакрореза и тек се на крају XVIII. века опет почео дизати, када га се латио Енглез Тома Бјуик (1753.—1825.), отац модерног дрвореза. У Немаца се у XIX. веку у

дрворезу нарочито одликовао Адолф Менцел (1815.—1905.). Код нас Срба је, у најновије доба, технику дрвореза оживио проф. Миленко Ђурић и стекао велик глас нарочито дрворезима необично великих димензија.

Има у ризници манастира Раванице и једна каменита плоча са два натписа, једним турским и једним славенским. Турски натпис, који ми је превео учени имам Хусејин Афис Хаџић у Бос. Броду, гласи овако: »Нека Господ помилује душу хаџи-Мемишову, док овако редовито траје у току и хаџи-Ридвану, који му дело обнови. Нека њега добра плаћа Спасу води. Де изреци чезми

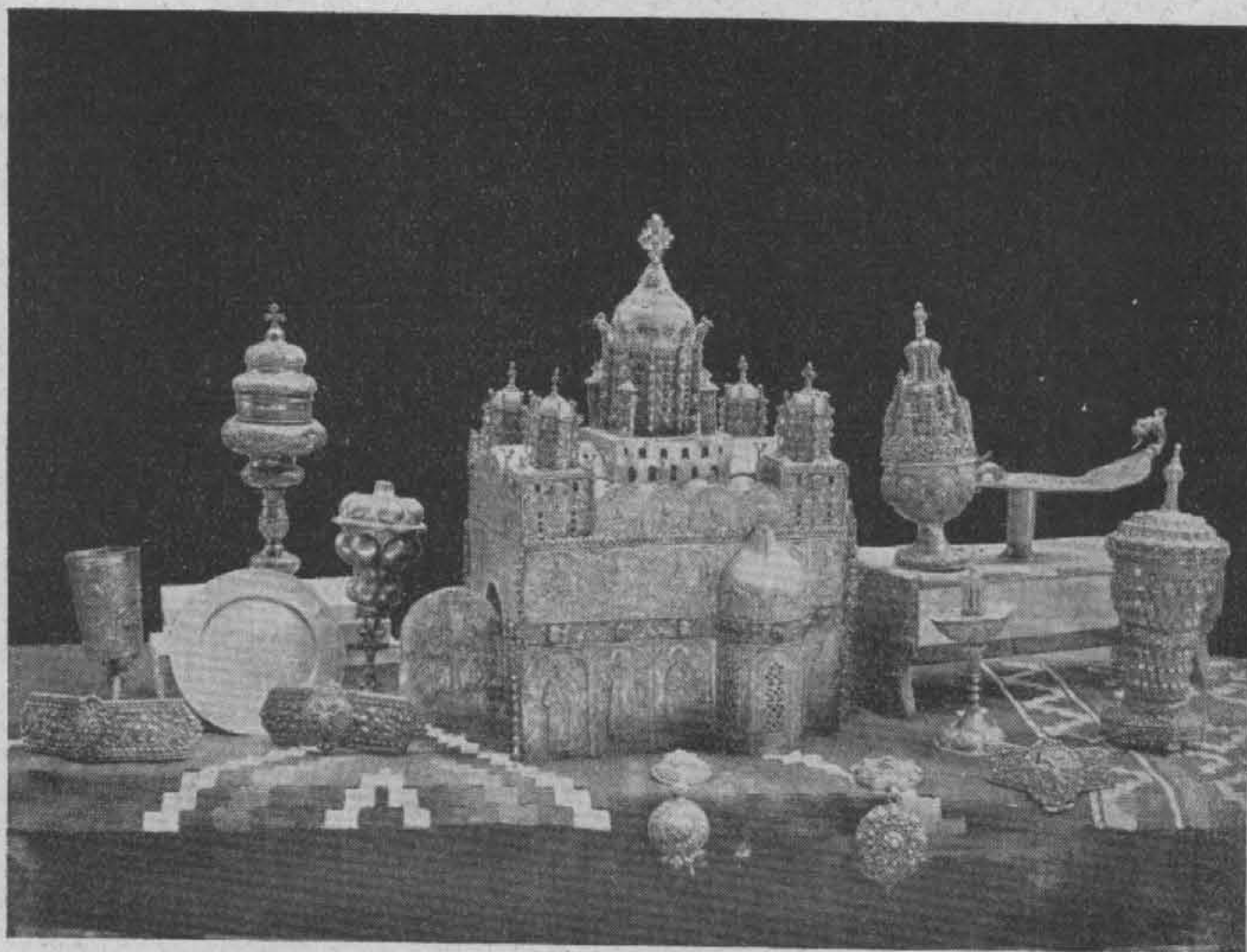

Покров монахиње Еуфимије

датум по гамџ рачуну, узми воде, драго моје, за Хасан-Хусејинову вољу«. Према томе натпису из турских времена подигао је код манастира Раванице чесму неки хаџи-Мемиш а обновио ју је неки хаџи-Ридван и овај је дао уз чесму уклесати спомен-плочу а то је било по хеџири године 1043. а по хришћанском рачуну године 1624. Плочу је подигао у покој душе Хасана и Хусејина, синова Фатиме, кћери пророка Мухамеда, која је била удата за Мухамедова стричевића Алију. Кад су калуђери из Раванице у Србији прешли у Врдник-Раваницу, обновили су чесму године 1699., плочу су окренули тако, да је турски натпис доспео остраг, а напред су у плочу уклесали славенски натпис,

који казује, да је ова чесма саграђена трудом и настојањем игумана кир-Димитрија, проигуманâ кир-Кирила и кир-Филипа, протописара Михајила и свега братства раваничког уз помоћ и накладу ктитора кир-Стојана и његова сина Недељка. Чесму је оправио мајстор Вук Сарајевац.

Најзнаменитија старина, која се чува у манастирској ризници, јесте покров кнеза Лазара, јединствено дело међу старим српским везовима а извезла га је, око године 1399., монахиња Еуфимија, кћи ћесара Војихне а жена деспота Угљеше, брата краљу Вукашину. Покров је од црвене свиле, која је у боји прилично попустила, дугачак је 66 а широк 49 cm. Писмена, висока 18 милиметара, извезена су позлаћеном сребрном жицом у двадесет и шест редака, а око наслова има оквир 25 cm широк, такођер извезен жицом, провијен лозама и

Раваничке старине

лишћем. На покрову је калуђерица Еуфимија извезла опширну похвалу кнезу Лазару, која завршује речима: »Еуфимија усрдно приноси ово Теби, Светитељу«.

Манастирска је библиотека богата, обилује разним споменицима и рукописима. Од споменика су ту пре свега: препис хрисовуље Кнеза Лазара за Раваницу у Србији од године 1381.; затим неколике привилегије руских и аустријских царева и повеља Јована Шербана Кантакузена, господара Каравлашке, од године 1687. Рукописи пак важни су ови: један псалтир из године 1668.; једно јеванђеље донесено из Пољске године 1692.; једно јеванђеље из године 1698., октојих у две књиге од 1713. године; многи минеји, од којих је најстарији за септембар из 1589. а најмлађи за април из 1699. Осим тога има још доста рукописних србуљâ и иних књигâ.

Између настојатеља манастира Врдника-Раванице, од како су раванички калуђери пренели мoћи Светог Кнеза Лазара овамо па до данашњег дана, истичу се својим заслугама по манастир ови:

Димитрије. За његова настојатељства године 1697. обновљен је био опустели манастир Врдник.

Софроније Вујић. За његова настојатељства подигнута је, од 1801. до 1812., данашња манастирска црква. За његово доба знало се за врднички угљенокоп, који лежи близу манастира и запрема површину од својих десет

Др Лаза Поповић

квадратних километара. Познат је од године 1804., но рацијонално се експлоатише тек од године 1840. Дуго време био је манастирска својина а после га је манастир издавао под закуп те је често мењао своје закупнике, све док га није откупио загребачки велики трговац Густав витез Понграц, од кога је године 1907. прешао у државне руке. Ради извоза угљена саграђена је железница, која спаја Врдник са Румом. На том угљенокопу запослено је до хиљаду радника.

Док је Софроније Вујић био игуман манастира Раванице, утаборио се, на Благовести 1807., Теодор Аврамовић Тицан са својим усташама пред тим манастиром.

Фрушка Гора, у почетку XIX. века, била је поприште велеважна догађаја, који је, на жалост, задуго остао без жељених последица а познат је нашем народу као Тицанова Буна.

Наш је народ у Срему ужасно патио од спахијских зулума. Морао је робовати и кулучити а уз то су га спахијски чиновници и пандури кињили, батинали и злостављали. Никоји сељак није смео порадити своју земљу, док није најпре помогао, да се посвршава све на спахијском имању. Са своје њиве није могао одвозити кући храну, догод није десечар пребројао и побележио све те се пре свега однело, што је спахија себи узимао. Стање је постајало већ неиздрживо, свет је почео очајавати. Нашем народу у Срему није било ништа боље, него браћи у Србији, који су стењали под турским јармом. Је ли онда чудо, што је наш народ у Срему на глас о томе, да је Велики Карађорђе дигао устанак, почео да мисли на то, како би се ослободио својих угњетача? Није ли било

Турски натпис са чесме

сасвим природно, да је зажелео, да стресе са себе јарам, да се опрости ропства па да, уједињен са својом прекосавском браћом, уреди свој положај на темељу правде и правице?

И нашао се у Срему човек, који је, по угледу на бесмртног Карађорђа, био наумио, да своју браћу осоколи на устанак против спахијâ. Био је то сељак из Јаска, који је још дететом био одважан, оштроуман а уз то и живахан и хитар као птица, те је у младости од својих другова прозван био Тицаном. Име и презиме било му је Теодор Аврамовић. Пошто је у свом родном месту свршио српску школу, отишао је у Земун, где је полазио грчку школу, а после је у Петроварадину ишао и у немачку школу. Осим свог матерњег језика говорио је још и грчки и немачки. Као аустријски војник борио се против Талијанâ, Немацâ, Француза̂ и других па је допао и ропства, из којега се ослободио само тако, што је Наполеонову генералу маршалу Мармону обрекао, да не ће више ратовати против Француза.

Кад се вратио кући у Јазак, добије поруку од свог имењака Теодора Врбавца из Вогња, да дође до њеѓа, да се договоре, како би народ дигли на устанак. Тицану је у то време било око четрдесет и четири године, био је снажан, лица је био загасита, имао је кестењасту косу и дугу коврчасту браду а на глави је вазда носио фес. На Врбавчев позив Тицан оде у Вогањ те са Врбавцем, са Лазарем Јовановићем из Ремете, са Пантом Остојићем из Вогња, који је дуже времена пре тога био у Србији у чети Стојана Кукића, са Јованом Анђелићем, Пантелијом Рунићем, Арсенијем Радонићем, Димитријем Димићем,

Славенски натпис са чесме

Стеваном Малешевићем, Митом Одоровачким и другима, уговори, да се дигне буна. Тицану буде поверено, да буде поглавица, четобаша, »кнез целе армаде«, а буде решено, да се спреми оружје и смести у Вогњу у Врбавчевој кући, одатле да чета пође преко Јаска па кроз Врдник до пред манастир Раваницу и тамо да се улогори. Пре тога ће још потајно обавестити неке своје пријатеље и позвати их, да се у очи Благовести скупе у Вогњу. Тада Тицан састави проглас на народ, стави на њ печат вогањске општине па га пошље у Стејановце, Малу Ремету, Јазак, Врдник, Ривицу и Павловце, али тако, да се опет врати у Вогањ. Тај Тицанов т. зв. курент гласио је овако:

»Даје се на знање сваком благочестивом Хришћанину и црквеном поглавару, да савјет даде кнезу и поштеним кметовима да се свако постара себи за оружје, јербо како чује, да ће бити скупштина, треба онамо да дође. Ко не дође, биће за њега теже. Наша цела општина стоји на оружју а мени је наложено, да вам то свима јавим а ви један од другог отправљајте овај курент, камо гласи, а најпре ставите на њ печат. Ако би ко од свештеника или који кнез затајио овај курент, тому ће се цела породица метнути под сабљу. Тако исто, ко буде ово открио спајилуку или вармеђи, биће погубљен, и он и цела његова својта. Ако се овај курент до недеље 23. марта не буде вратио к нама овамо у Вогањ, него би се задржао или затајио у ком селу, онда ће страдати цело то село.

У Вогњу, 22. марта 1807.

М. П.

Теодор Аврамовић
кнез и цела општина.

У очи Благовести у Вогњу се сви зором наоружају до зуба, стану под барјак и за Тицаном изговоре ову заклетву:

»Заклињемо се живим Богом и Св. Тројицом, да ћемо под овим крсташем барјаком гинути и мрети и да га не ћемо оставити све дотле, док не оборимо спахијску силу и док јадни народ не избавимо од спахијске напасти. Амин!«

Затим се крену и упуте према селу Јаску, камо стигну пред вече. Ту преноће а сутрадан се рано упуте у Врдник, где их дочека силан народ. Тицан се онда попне на клупу, на којој су дотле спахијски четници батинали јадне Врдничане, па кликне народу: »Ето нас а ето и буне на спахије!« Целива онда барјак а за њим га целивају и остали усташе и сав народ. Пођу затим до манастира Раванице и онде се пред манастиром Тицан са осталим главарима мало одмори а онда, још истог дана, лицем на Благовести 1807., пошље у околна села прогласе, којима јавља, да је буна против спахијâ озбиљно подигнута, да ју је народ прихватио одушевљено, те позива, да и из тих села народ неодложно дође у главни логор пред манастир Раваницу. Такве је прогласе Тицан разаслао у сва покрајинска места од Ердевика до Инђије, дакле по целом и румском и илочком спахилуку. Затим је са неколико одабраних момака отишао до села Врдника и онде био на стражи, ако би непријатељ случајно ударио од Руме. Но пре тога је поставио био стражу и између Ирига и Руме и између Ирига и Крушедола, да спахијски чиновници не би какогод умакли.

Док је Тицан тако спремао устанак, дотле се спахије, осећајући, да им се ради о глави, обратили и на митрополита Стевана Стратимировића и на политичке и војне власти. Митрополит је дошао у манастир Раваницу, где га је Тицан додуше присилио да сиђе с каруца те је пешке морао ући у манастир, али је митрополиту ипак пошло за руком, да већину народа, па чак и двојицу од главара, наиме Теодора Врбавца и Панту Остојића, одврати од Тицана.

Тицан се онда са својима преко Дивоша и Лежимира, где му се многи придружише, и преко Бингуле упути до Илока. Али га на т. зв. Бингулском Пољу дочека спремљено одељење војске под поручником Раковским. Ту се побију, дванаесторица Тицанових људи погину а остали се повуку у оближњу шуму. Исто тако буду усташе побеђени и у Доњем Срему, где су их предводили Теодор Врбавац и Панта Остојић, који се били покајали, што се од митрополита Стратимировића дали одвратити од Тицана, те поново повели усташе.

Пошто су Тицанове усташе претрпели два пораза, буде устанак угушен. Тицан буде у Ср. Карловцима ухваћен, одведен у Вуковар и онде на смрт осуђен те погубљен.

Тако се заврши Тицанова буна, којој се последице појавише тек много доцније, готово за педесет година касније, кад се наш народ у Срему најзад ипак ослободио спахијског јарма.

Тицанова је буна била први поклич фрушкогорских Срба за слободом а изазвао ју је, као што већ рекосмо, устанак Великога Карађорђа у Србији.

Заслужан игуман манастира Раванице био је:

Емилијан Бајић. Управљао је манастиром од 1882. до 1896. Затекавши манастир с поља оронуо, оправио га је године 1885. и уопће је радом и штедњом манастир материјално унапредио. Но године 1893. земљотрес оштети манастир те га игуман, уз потпору народног црквеног манастирског фонда, поново оправи с поља. Године 1898., још за његова игумановања, оправљена је била, 1893. земљотресом оштећена, манастирска црква изнутра и то прилогом патријарха Георгија Бранковића.

После Емилијана Бајића управљао је дуже времена манастиром Раваницом игуман Сергије Попић, који је у нашем народу оставио трајну успомену, јер је био ванредно гостољубив и човек добра срца, а то се најбоље доказало тиме, што је сиромашне ђаке за време школских ферија свесрдно дочекивао те су исти у манастиру налазили уточишта. Бавио се и о песништву и књижевности те је, међу осталим, саставио и издао опширан опис свог манастира. Сарањен је у манастирској башти а на гробу му је подигнут споменик.

Данас манастиром Раваницом управља архимандрит Макарије Гаврилов. Родио се у Старом Футогу у Бачкој 9. јула 1863. Гимназију је свршио у Новом Саду, права у Будимпешти а богословију у Ср. Карловцима. Замонашио се 14. октобра 1904. а за архимандрита је произведен 11. марта 1921.

ЈАЗАК

Немањићи су владали српском државом пуна два века (1171.—1371.). Оснивач династије Немањића био је велики жупан Стеван Немања (1171.—1196.). Доба Немањића испроткано је и политичким и културним успесима толико, да је, нарочито за краљевања (1331.—1346.) и царевања (1346.—1355.) Стевана Душана Силног, српска држава била најмоћнија и најпросвећенија на Балкану. Протезала се са севера на југ од Београда до Арте а са запада на исток од Улциња до Велбужда. Обухватала је простор од 198.300 квадратних километара. Последњи изданак Немањића био је цар Урош (1355.—1371.), чије моћи почивају у манастиру Јаску.

Цар Урош, јединац цара Стевана Душана Силног и царице Јелене, сестре бугарског цара Александра, с којом се цар Душан венчао о Ускрсу, 19. априла, 1332., родио се у Скопљу 31. аугуста 1337. Као детету од девет година ставио му је, на Ускрс 1346., његов славни отац у саборној цркви у Скопљу краљевску круну на главу уз речи: »Тебе, сине Уроше, крунишем за младога краља све српске и поморске земље«. После смрти свог оца, 20. децембра 1355., Урош је, као младић од деветнаест година, ступио на престо, али како је већ по природи био

нежан а васпитан био у благости и скромности, није му се у нарави могла развити одважност те је као владалац био слаб и није био у стању одупрети се ни спољашњим непријатељима, ни вешто удешеним сплеткама властољубивог Вукашина Мрњавчевића, који му је био венчани кум, кад се, године 1360., оженио ћерком влашког војводе Влајка Басарабе, и који је постигао, да је, у јесен 1366., изабран био за савладара Урошу и добио назив краља (1366.—1371.). Урош је, у својој тридесетој години, умр'о 2. децембра 1371., на три месеца после велике српске погибије на Марици 6. септембра 1371. Тело му почивало је преко 200 година незнано где. Пећски патријарх Пајсије (1614.—1647.) у свом делу »Живот цара Уроша« казује, да су Урошеве мођи, након 211 година од смрти му, нађене биле у манастиру Неродимљу, а новијим истраживањима

Јазак

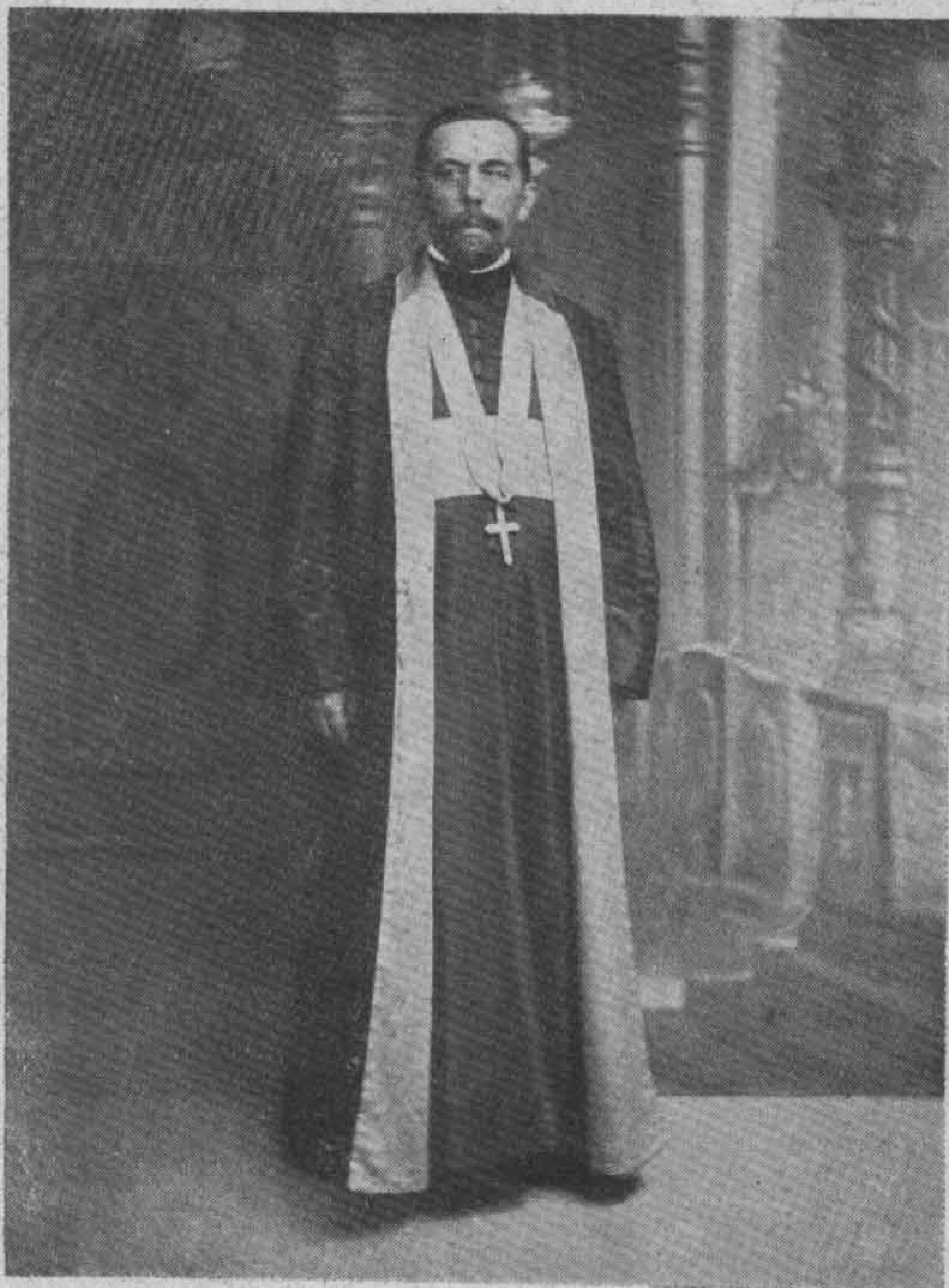
као да хоће да се испостави, да су Урошеве мођи лежале у манастиру Шудиковој на реци Лиму и оданде да су приликом једне сеобе пренесене биле у фрушкогорски манастир Јазак, где почивају и данас у ковчегу с десне стране царских двери. Српска црква уврстила је последњег Немањића међу Србе Светитеље и слави његову успомену сваке године 2. децембра.

Најстарији помен манастиру Јаску датира из године 1522. Те је године јазачки калуђер Лаврентије преписао триод, који је однесен био у Русију. Има и апостол, који је године 1541. писан био у Јаску, а ту је, године 1577., за игумана Пахомија, свршена била књига Јеврем.

Према народном предању манастир Јазак основао је деспот Јован Бранковић, млађи син деспота Стевана Слепог и Мајке Ангелине, и у том су манастиру калуђери боравили све док се није саградио, у близини тог манастира, нов манастир, који и данас постоји а у који се они уселили, пошто су напу-

стили стари манастир због тога, што је био сувише тескобан а због незгодне се околице није дао проширити. У напуштени манастир упутио је патријарх Арсеније IV. калуђерице те је тако стари манастир постао женски манастир, од којег данас постоје само рушевине.

Садашњи манастир Јазак почео се градити године 1736., у време београдско-карловачког митрополита Вићентија Јовановића а под настојатељством игумана кир-Стевана Димитријевића. Градња је настављена под патријархом Арсенијем IV. и митрополитом Исајијем Антоновићем а довршена је године

Арх. Валеријан Прибићевић

1758. под митрополитом Павлом Ненадовићем, пошто је манастир Јазак, 30. априла 1747., од немачке царице и угарске краљице Марије Терезије преко Дворске Депутације у Бечу и преко Угарске Канцеларије у Пешти добио две Привилегије, које се обе чувају у манастирској ризници, обе на црвеној кадифи, прва са печатом од месинга, који виси о златну гајтану, а друга са дрвеним печатом такођер о златну гајтану.

Манастирска црква дугачка је 12, широка 6 а висока 5 хвати. Има девет великих и тринаест малих прозора; преграда на препрати је од камена, труло пак почива на четири стуба а има десет округлих прозора са стаклом. Уз цркву

је торањ, који је, као и сама црква, грађен од четвороугаонога камена. Црква је, године 1761., живописана о трошку Павла Болтаџије из Вршца а трон цара Уроша у цркви подигао је, године 1726., Мијат Јанковић из Бијоре у Турској, који је извео многе оправке у манастирским зградама, дајући им оријентални тип. У том погледу карактеристичан је чардак, који је дозидан уз манастирску зграду а гледа у црквену порту. Исти ктитор Мијат Јанковић сарањен је уз манастирску цркву. Трон пак Богоматере начињен је, године 1779., о трошку

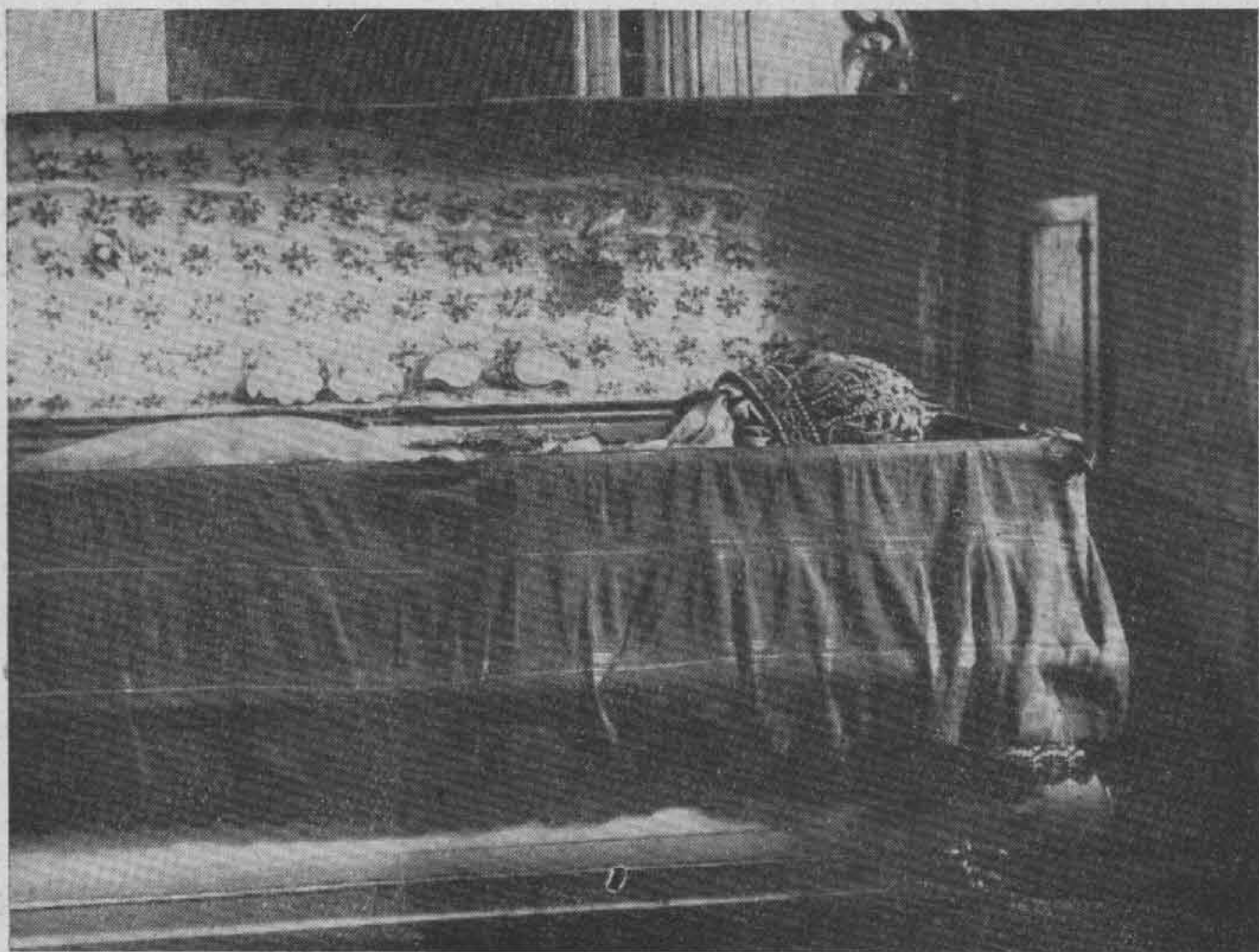

Цар Урош
бакрорез из године 1746.

Манојла Кристића из Пећинаца. С леве стране пред олтаром има још један кивот, мален и стар, у њему има кутија, у којој леже честице моћију незнана светитеља. У олтару на светом престолу има три платнене плаштанице и један антиминс, који је посветио крушедолски епископ Никанор Мелентијевић године 1731. Има у цркви и од сребра изваjан лик а поред њега сребрна нога на ланчићу. И лик и нога јесу неког Турчина Мустафе из Сарајева, који је, године 1710., био у Јаску и ту му се код моћију цара Уроша исцелила нога. У захвалу за то послао је манастиру сребрн лик и ногу од сребра.

Храм цркве пада на Духове а 2. децембра сваке године слави се успомена цара Уроша. Манастирска је црква од запада и са севера ограђена зградама од камена, у којима има трапезарија на свод и неколико ћелија. Подруми су сви сведени на ћемер.

У ризници манастира Јаска чува се једно јеванђеље са оковом из XVI. века. Средину окова заузима позлаћена плоча, опасана јаким оквиром. На тој плочи приказано је Распеће. Само јеванђеље писано је године 1581. Осим тога налазе се ту и три резана крста, од којих је само један окован. Тај оковани крст висок је $26^4/_{10}$ cm а са ногом $48^4/_{10}$ cm. На другом крсту, који није окован, обојени су оквири око резбарија златном бојом. Тај крст је висок 25 cm. Трећи крст, такођер неокован, има две пречанице, од којих је горња

Кивот Цара Уроша

краћа него доња. Тај крст, заједно са округлим држаљем, висок је 37½ cm. Ту је и сребрна анафорница из године 1771. са ликом цара Уроша. Њу је приложио шишатовачки јеромонах Теофан Новаковић. Ту су и везене наруквице из године 1778. Плетене су руком, а огледају се у њима народни мотиви. Даље има ту из године 1778. златом везен воздух, рађен за време београдског митрополита Мојсија Петровића (1726.—1730.).

Најзад се у ризници налази бакрорез из године 1746., који приказује цара Уроша у царском орнату, у десној руци држи скиптар а у левој писмено, на којем стоји записано ово: »Крв моја, као Авељева на братоубицу Каина, вапије ка Господу на Вукашина злохитрог вероломца и отимача мојег царства; он је наиме убио моје тело, али Господ је примио дух мој«. Под самим ликом цара Уроша исписан је тропар и кондак Св. Уроша, а испод тога стоји записано,

да је Св. Урош VII. Немањић, син превисокославног и силног Стефана цара српског, на пољу Косову у лову био убијен на месту, које се зове Судимња. Даље стоји, да је лик рађен уз благослов патријарха Арсенија IV. о трошку манастира Јаска под игуманом Стефаном, у манастиру Јаску, где почивају светитељеве мoћи, које дају исцељење онима, који им приступају с вером.

Манастирска библиотека уређена је тек године 1889. У њој се налази преко 300 књига. Међу осталима ту је једно рукописно јеванђеље, писано у Борчи од земунскога попа Петра године 1567. Исти поп Петар власторучно је нацртао ликове све четворице јеванђелиста, а то је реткост, да на рукописним србуљама има ликовâ јеванђелиста. Има у тој библиотеци још једна србуља, а то је тетројеванђеље, које је године 1581. написао Георгије, митрополит града Сегедина у бачкој области, те га приложио манастиру Св. Петке под Цером у Мачви.

Између настојатеља манастира Јаска од велике сеобе амо заслужују помена: Арсеније Стојковић, потоњи владика будимски, који је у Јаску био протосинђел и настојатељ од 1835. до 1839.; Андреј Шагуна, потоњи владика сибињски, који је као протосинђел управљао манастиром од 1839. до 1841.; Сава Стојчевић, игуман од 1857. до 1864., и славни фрушкогорски црквени појац игуман Сава Орловић. Данас манастиром управља архимандрит Валеријан Прибићевић. Валеријан Прибићевић родио се у Хрватској Дубици 25. априла 1870. Крштено му је име било Васа. Матурирао је са одликом у Раковцу код Карловца крајем школске године 1886.-7. Затим је две школске године учио богословију у Ср. Карловцима. Школске године 1889.-90. до 1892.-3. провео је у Кијеву, слушајући предавања у тамошњој Духовној Академији. Вративши се из Кијева, професоровао је у монашкој школи у манастиру Хопову школских година 1893.-4 до 1896.-7. Међутим се 8. маја 1894. замонашио у манастиру Крушедолу и добио име Валеријан. Школских година 1897.-8. и 1898.-9. служио је као катихета на Српском Семинару у Цариграду. Затим је школске године 1900.-1 предавао у сремско-карловачкој богословији Свето Писмо Новог Завета, а школских годинâ 1901.-2. и 1902.-3 студирао је филологију на универзитетима у Лајпцигу и Бечу. Онда се поново вратио у сремско-карловачку богословију за предавача. Предавач је био до краја школске године 1905.-6., а онда је постао редовним професором те је као такав предавао грчки и словенски и Свето Писмо Новог Завјета до краја школске године 1907.-8.

Као што је познато, његов брат Светозар, као уредник загребачког »Србобрана«, као неустрашив бранилац народних интереса, па као одличан члан хрватско-српске коалиције, заузимао је видно место и тим задобио поверење српско-хрватског народа. Исто тако други његов брат Милан, као аустријски официр, прешао је у Србију и онде ступио у војничке редове, да се бори за народно ослобођење. Надаље, и најмлађи му брат Адам, издајући корисне књиге и листове за сељаке, стекао је леп глас и утецај у народу. Па, најпосле, и сам Валеријан, као и сва тројица његове браће, неустрашиво свугде и на свакоме месту штитио је и бранио интересе свог народа, те је заједно са братом Адамом, био међу 53 велеиздајника у »велеиздајничком процесу«, који су инсценирале аустријске власти за време анексије Босне и Херцеговине. Обојица браће, којима се приписивала главна кривња у велеиздаји, чамили су са осталима у казаматама судбеног стола у Загребу све до пролећа године 1910., док

је брата Светозара том приликом једино сачувао од хапса посланички имунитет.

Пошто се Валеријан опростио затвора, био је као професор богословије пензијонисан а после тога буде му поверена управа манастира Јаска.

Народ, уважавајући његов несебични и пожртвовни рад за опште добро, изабрао га је за посланика. А кад је букнуо светски рат, ни Валеријана ни Светозара није био кадар спасти посланички имунитет од насиља војничких власти те су обојица, Валеријан у Загребу, а Светозар у Будимпешти, морали

Јазачке старине

сносити невоље интернирачког живота а Адам је после ухапшења био одагнан на бојно поље, где је, већ због свог имена, подносио разне неправде и гоњења.

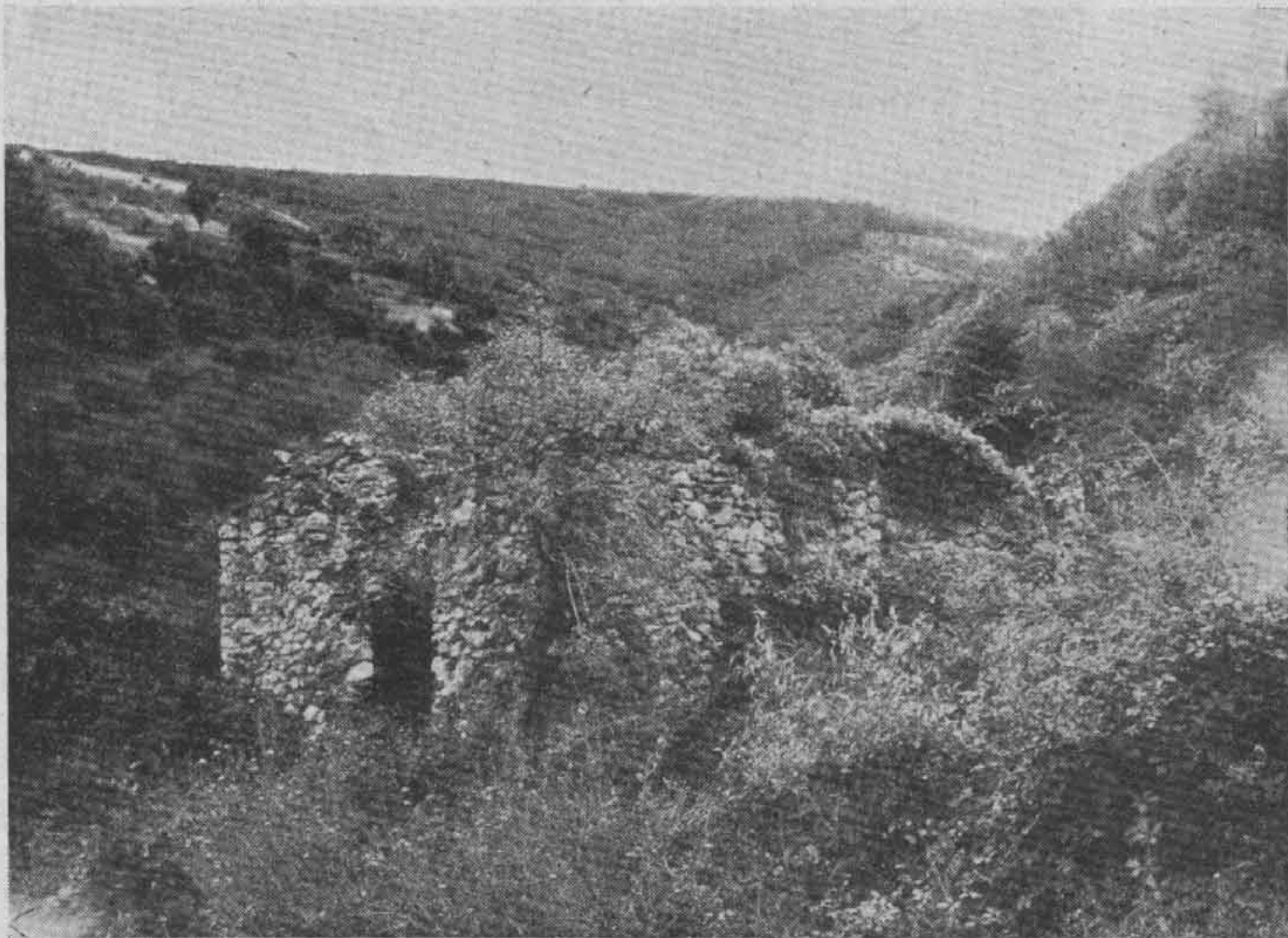
Од ослобођења амо непрестано је архимандрит Валеријан Прибићевић члан Народне Скупштине, а осим тога је и члан Лиге Цркава.

*

Још у време Немањића било је у српској држави женских манастира, али су после пада српске државе многи манастири пострадали те се из некојих калуђери и калуђерице морали разбећи. Кад се под ранијим сеобама српског народа подигли данашњи фрушкогорски манастири, био је међу њима и

женски манастир Крушедол, који је основала Св. Мајка Ангелина. Али већ у време велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III., године 1690., није више било женских манастира са ову страну Саве и Дунава. Но било је калуђерицâ, које су код појединих цркава живеле монашким животом. То пак стање трајало је све до патријарха Арсенија IV. (1737.—1748.). Све те калуђерице исти патријарх Арсеније IV., хотећи завести строг манастирски ред, скупио је и одредио им за заједничко живовање првобитни манастир Јазак.

Женски манастир, осим три мотике винограда и нешто шљивика, није имао своје земље а огрев је добивао из шумâ мушког манастира, све пак друге потребе подмиривао је оснивач патријарх Арсеније IV. Калуђерице се издржавале још од милостиње и од свог ручног рада. Живот ових калуђерица био је

Рушевине женског манастира Јаска

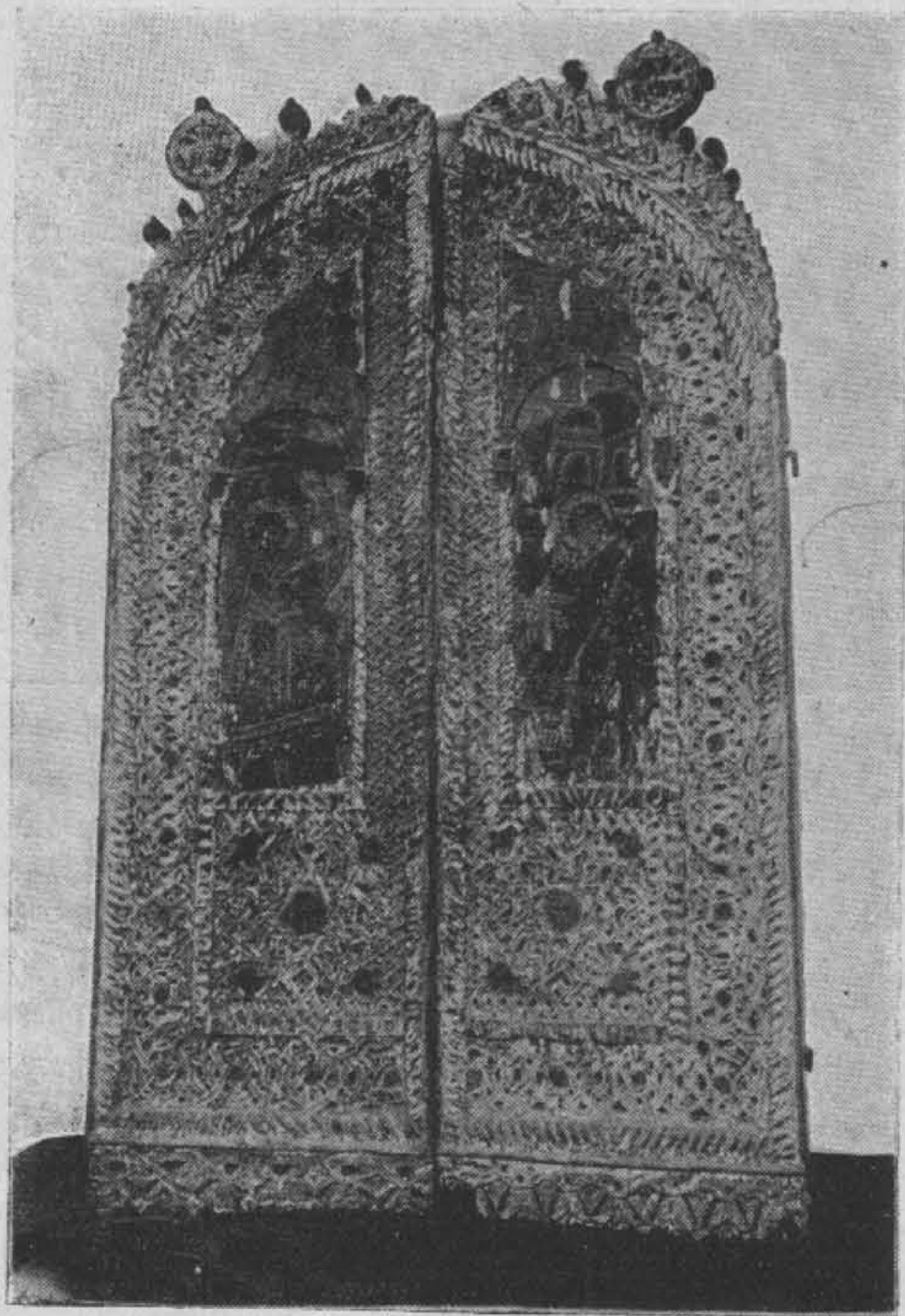
строго монашки. Морале су постити све прописане постове а богослужење је вршио по један старији калуђер из мушког манастира.

Црква тога женског манастира била је посвећена Св. Ваведењу. Висока је била 2 хвата, широка преко 2 хвата, а дуга 5 хвати. Саграђена је била од камена на свод са трулом, које је имало четири омања прозора а изнутра украшено било живописом. И у самој цркви било је свега само четири прозора. Црква је била живописана а покривена је била, као и труло, храстовом шиндром.

Калуђерице су становале у ћелијама у двома здањима: у једном каменитом, које је било покривено чамовим даскама а имало три ћелије, и у другом од дрвета, које је било покривено шашом а имало пет ћелија.

Тај јазачки женски манастир само је дванаест година несметано животарио а тада се наједаред надвише црни облаци над његовим опстанком.

Аустријска царица Марија Терезија уопће је нерадо гледала сваки напредак православних Срба те је по што по то хтела да православне Србе путем уније преведе у католичку цркву. Сасвим је, дакле, разумљиво, да јој је нарочито православни женски манастир у Јаску био трн у оку, јер се по свој прилици бојала, да ће тај женски манастир данас сутра бити од велике важности по културни напредак српског народа, те је настојала, дабогме мудро и опрезно, да тај манастир збрише са лица земље.

Царске двери

Тако је онда дошло до тога, да је наследник оснивачу тога женског манастира патријарху Арсенију IV. митрополит Павле Ненадовић, желећи сазнати право стање фрушкогорских манастира и увести ред у њих, године 1753. изаслао духовну комисију са инструкцијом, да попише фрушкогорске манастире. Та је комисија 20. јуна исте године дошла и у јазачки мушки манастир те је у митрополитово име наредила игуману и братији, да у будуће не примају више ниједно женско лице у женски манастир нити да икоју женску замонаше. Сутрадан је и калуђерицама женског манастира изреком било забрањено, да у своју заједницу уводе женску главу, која би се хтела закалуђерити.

Након смрти митрополита Ненадовића, године 1768., састане се у Карловцима године 1769. црквени сабор, да изабере митрополита. Царски комесар на том сабору био је гроф Андрија Хадик, који је са својих великих, у ратовима стечених, заслуга обасут био одликовањима те стајао у великој милости код царице Марије Терезије па је иста у њему имала неограничено поверење. Тај царски комесар, по налогу Илирске Дворске Депутације, позове епископски синод, да поднесе тачан извештај о јазачком женском манастиру а и своје мишљење о том, да ли би ваљало да тај манастир постоји даље или не. Уједно замоли синод, да га извести, има ли тај женски манастир какву закладу.

Митрополит Јован Ђорђевић одговорио је у име Синода, да женски манастир нема никаква закладног иметка, и изјавио је, да би тај женски манастир ипак ваљало одржати, јер се за његово издржавање брине свагдашњи митрополит. Царски комесар поднесе митрополитов извештај Илирској Дворској Канцеларији а ова реши, да предложи царици, нек изда наредбу, којом се спречава даљње примање калуђерица без пријаве Илирској Дворској Депутацији.

Син Марије Терезије, престолонаследник Јосиф, који је у то време постао савладар своје мајке, издао је резолуцију, да се јазачки женски манастир нема сматрати правим манастиром, јер је та калуђерска задруга била основана без царске приволе, те да се никоји од будућих митрополита не треба више да обвеже, да ће издржавати тај манастир. О тој царској резолуцији гроф Хадик извести митрополита Ђорђевића, али не пожури ту ствар, те се иста до смрти митрополита Ђорђевића, до године 1773., није докрајчила. Тек после митрополитове смрти, на изборном сабору, на којем је царски комесар био барон Матезен, наново се покренуло питање о укидању јазачког женског манастира. Царском комесару стављено је било у дужност, да са епископским синодом расправи, како би се што пре укинуо јазачки женски манастир. Синод одлучи, да се поруше манастирске зграде, црква да се затвори, црквене утвари да се пренесу у јазачки мушки манастир, а три калуђерице, које су у то време остале још живе, да се упуте на своје живовање од некад.

Митрополит Вићентије Јовановић Видак није имао ни куд ни камо, него је морао извршити синодски закључак. Упутио је игумане реметског и хоповског, да са јазачким игуманом попишу у женском манастиру све ствари, које нису имале везе са црквом, као што је н. пр. кухињско посуђе, бурад, сикире, мотике и т. д. Међутим калуђерице су све то уступиле мушком јазачком манастиру уз погодбу, да се оне спомињу у молитвама. Успомене ради калуђерице су ипак понеле неке незнатне предмете.

Од црквених утвари, које су из женског манастира пренесене биле у мушки, чувају се међу осталима још и данас у мушком манастиру Јаску: једне царске двери и неколике иконе, међу овима и икона Благовештења и Христова, а некоје иконе налазе се и у манастиру Кувеждину.

Но царица Марија Терезија као да није ни тиме још била задовољна те је преко барона Матезена затражила, да се зграде женског манастира или продаду на јавној лицитацији или да се поруше па да се материјал поклони сиротињи. Те тако је барон Матезен, шиљући инвентар манастирских ствари Илирској Дворској Депутацији, исту известио, да је, као што је он обавештен од митрополита, женски манастир у Јаску укинут, да су калуђерице оданде отишле,

зграде пак и црква да су у врло трошну стању те да би их ваљало порушити и материјал разделити сиротињи.

Царица Марија Терезија, којој је Илирска Дворска Депутација поднела извештај, узела је то просто на знање.

Задужбина патријарха Арсенија IV., јазачки женски манастир постојао је 33 године, наиме од 1741. до 1774. Данас пак постоје од њега само рушевине, које су обрасле жбуњем, али се ипак добро могу разликовати.

И дан данас се околни народ код тих разоринâ скупља на молитву а болесници, верујући у моћ исцељења, пију воду са свежег извора манастирске чесме. Но не само из околице, него и из даљих крајева народ, долазећи у ма-

Мала Ремета

настир Јазак, да се поклони моћима последњег Немањића, цара Уроша, не пропушта отићи и до рушевинâ женског манастира Старог Јаска, које су од мушког манастира Новог Јаска удаљене за четврт сата хода уском долином. И Његово Величанство наш Краљ Александар I., кад је, још као регент, дошао у Јазак, да се помоли Богу над кивотом Св. Уроша, отишао је и до рушевина старог женског манастира Јаска.

МАЛА РЕМЕТА

Мала Ремета, један од најмањих фрушкогорских манастирâ, била је до недавно филијала манастира Беочина те стога у њој и нема никаквих знаменитих старина.

У једном старом записнику, који се чува у манастиру Беочину, стоји забележено, да је краљ Драгутин Немањић за време своје владе над Сремом даровао тадашње Реметско, данашњу Малу Ремету, калуђерима из манастира Раче и то је онда био њихов метох. Првобитна црква манастира Мале Ремете била је сва од камена; иако је за доба турског господства у више маха страдала, одржала се све до године 1739. Тада, пошто је на заузимање митрополита Вићентија Поповића манастир Беочин, како за себе, тако и за своју филијалу Малу Ремету, добио привилегије од цара Карла VI., сазидао је за време

Игуман Корнелије Зубовић

беочинског игумана Прохора на темељима старе цркве Станко Милинковић из Шуљма данашњу цркву, која је била готова око године 1750. а посветио ју је митрополит Павле Ненадовић, године 1760., Покрову Св. Богородице.

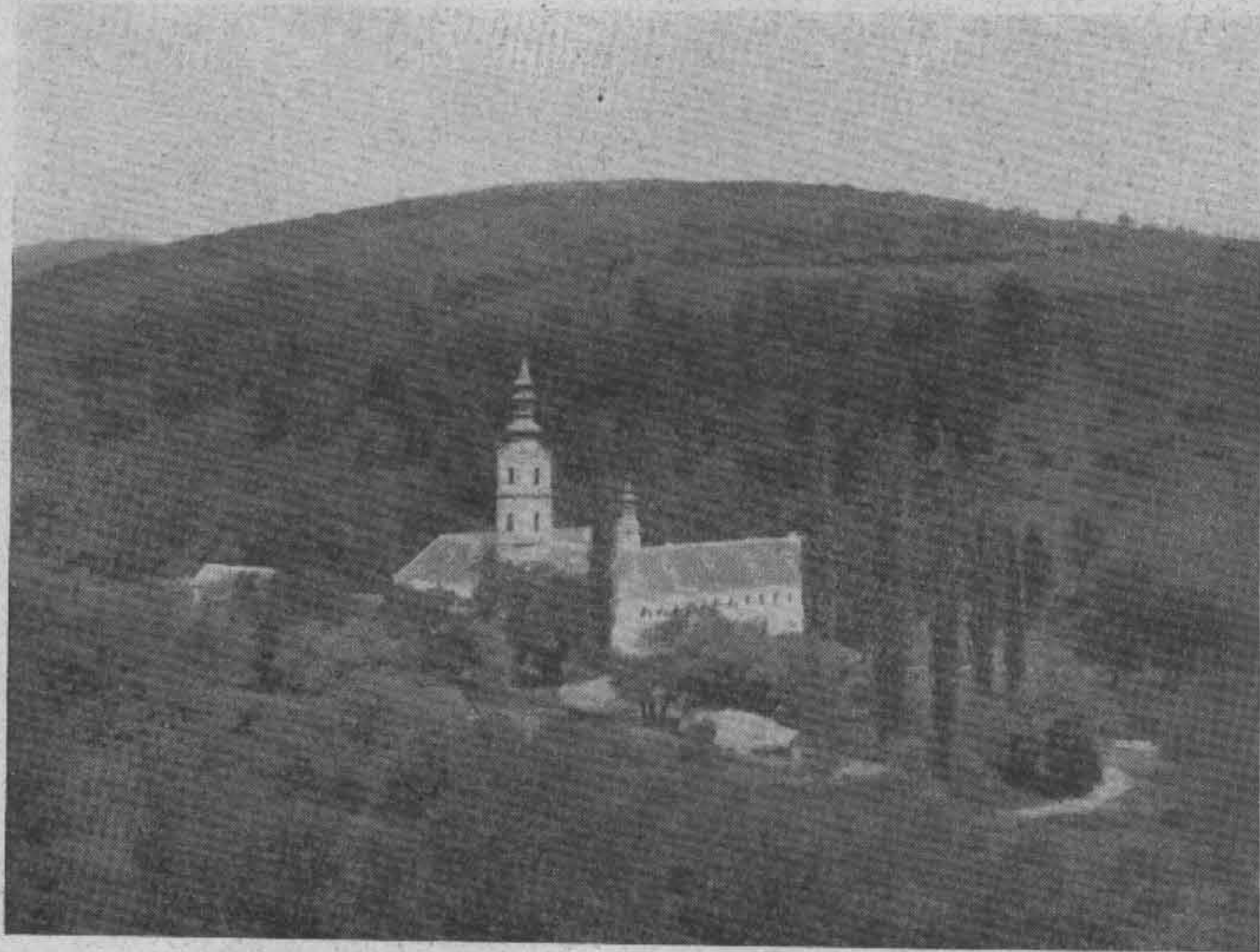
Црква је сва саграђена од камена, дуга је 9, широка 4½ а висока 4½ хвати. Над певницама има труло са повеликих 9 прозора. На трулу има крст од железа а под њим је јабука од бакра. Звоник је дрвен а стоји изван цркве пред западним вратима.

Манастирска је зграда на јужној страни цркве, малена је, има неколико ћелија, кухињу и повелик подрум. Зграда је, године 1869., за време игумана Теофилакта Лепајића, уз припомоћ манастира Беочина, лепо оправљена.

Архива манастирска основана је тек у новије доба а библиотека има до 300 књига нових издања.

Положај манастира Мале Ремете диван је. Манастир лежи високо на 300 метара над морем, окружују га виногради и воћњаци а господарство у њему лепо напредује, од како њиме управља данашњи настојатељ игуман Корнелије Зубовић. Родио се 13. септембра 1865. у Визићу у Срему. Замонашио се у манастиру Раковцу 5. јануара 1892. а за малореметског игумана произведен је 14. октобра 1919.

БЕШЕНОВО

Бешеново

Усмено предање казује, да је манастир Бешеново подигао краљ Драгутин Немањић и посветио га Св. Арханђелу Михајилу, крсној слави дома Немањићâ. У Фрушкој Гори се од оца на сина сачувала прича, како је краљ Драгутин из својих двора у Краљевцима отишао у Фрушку Гору, да лов лови. Близу Ирига један од његових хртова опази лисицу, отргне се па стане вијати лију, достигне је, баш кад ће се да увуче у рупу, ухвати ју за ногу и прегризе јој ногу на двоје. Лисица се без једне ноге увуче у рупу а хрт, са крвавом ногом у њушци, потече натраг а у то један краљев перјаник каменом пребије ногу псу. Пас зацвили а на то се поплаши краљев коњ, перјаник ухвати коња за узде, али се коњ ритне и пребије ногу перјанику. На перјаников јаук коњ се преплаши још јаче, полети низ брдо, упадне у неку јаругу и пребије обе предње ноге. Краљ Драгутин, како се прича, толико је био потресен том четворо-

струком несрећом, да се, сматрајући ју као казну за његово гордо и по каткад и неправедно поступање према иноверним поданицима своје државе, одмах вратио у своје дворе у Краљевце, онамо дозвао свог брата Милутина, пред њим се исповедио и покајао и намислио да сагради па и саградио себи задужбину манастир Бешеново.

И по манастирској цркви и по згради и по старинама види се, да је Бешеново један од најстаријих фрушкогорских манастира. Чува се у њему један стародреван крст из године 1297., из времена сремског краља Драгутина.

Игуман Нестор Обшић

На том је крсту урезано: »Манастира Бешенове« а под тим стоји: »одкупи Лаз. Натанаско«. Спомиње се, да су бешеновски монаси у три маха, 1569., 1628. и 1721., по Русији купили милостињу. Црква је зидана од цигала, висока је од прилике 3 хвата а дуга 8 хвати. Над певницама има труло са 8 прозора, живописано, са светитељским ликовима. Са обе стране царских двери има по један кивот, оба су од чамовине. Кивот с десне стране повелик је, у њему леже мошти Св. мученика Кирика и Јулите а над кивотом има икона, коју је израдио и манастиру поклонио иконописац Димитрије Бачевић из Ср. Карловаца године 1766. У кивоту с леве стране леже честице моћију Св. пророка Исајија.

На иконостасу крст са распетим Спаситељем израђен је тако уметнички, да су га неки путници хтели да откупе за бечки музеј.

У цркви на кору има капела, посвећена Врачевима Св. Кирику и Јулити. Ту капелу је године 1783. живописао иконописац Кузман Коларић а он је на три године после тога, 1786., сликао и иконостас у манастирској цркви. Исто тако је израдио, о трошку Луке Кукића из Лаћарка, и светитељски кивот, над којим је на иконостасу записано Kosman Kollarisc moller. Доле у цркви сарањен је негдашњи српски подвојвода Александар Рашковић.

У извештају поверенства, које је, године 1772., прегледало фрушкогорске манастире, спомиње се натпис на зиду цркве манастира Бешенова, према

Бешеновске старине

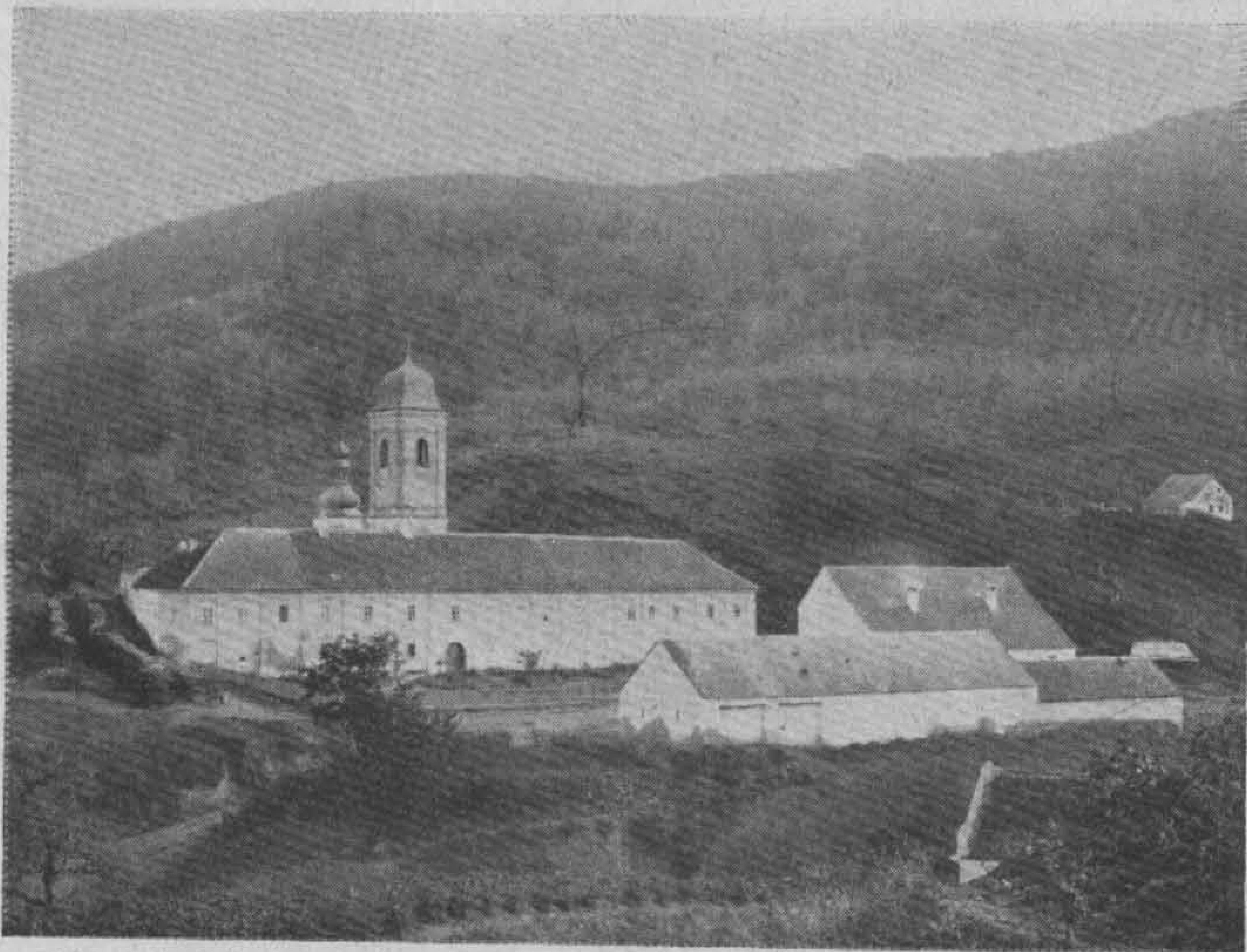
којем је натпису манастирска црква била живописана године 1467. Тога натписа данас више нема те се не може знати, да ли је тај податак истинит.

Ризница манастира Бешенова богата је старинама. Налази се у њој, међу осталима, једно рукописно јеванђеље из године 1547., оковано у позлаћене сребрне корице; на предњој су корици, на дванаест засебних плоча, израђене слике, које приказују догађаје из Богородичина и Спаситељева живота; око сликâ има запис, који се није одржао цео, јер је дуж ивице на више места оштећен. Има даље у ризници један кивот из XIV. века, што су га израдили светогорски калуђери, уложивши у њега бисерну шкољку. Затим је ту једна крстионица од алабастера, клесана у XIV. веку а пренесена из Старе Србије. Има и једна стара икона, такођер из XIV. века, која приказује Св. цара Константина и Св. царицу Јелену. Чува се ту и један пехар од кокосова ораха, окован горе око уста и доле на дну; оков је покривен резаним цветовима и листовима каранфила а некад је био позлаћен. Чува се један дискос из године

1726., а и леп појас патријарха Арсенија IV. из године 1740. Најзад се у тој ризници налазе и три крста. Најстарији од њих потиче из године 1659., али нога му је из познијих времена; на том месту је оков удешен тако, да сачињава оквир око бокова горњег стабла и пречанице а ови су искићени резаном иконом.

Библиотека је пуна старих књига и србуља. Има један минеј, написан године 1569., у доба игумана кир-Лонгина. Исто се тако истиче и књига Законик, која је свршена за игумана Силвестра године 1571.

У новије доба унапредили су манастир Бешеново: архимандрит Андреј Шагуна, потоњи епископ сибињски, и многогодишњи ревни и савесни игуман

Раковац

Митрофан Павловић. Данас манастиром Бешеновом управља игуман Нестор Обшић, рођен у Даљу 1. децембра 1859., замонашен у манастиру Јаску 6. марта 1882. а произведен за игумана 25. маја 1905.

РАКОВАЦ

Манастир Раковац је — као што стоји у једном старом запису, који се чува у манастиру — подигао »благовјерни хришћанин« Рака, велики коморник деспота Јована Бранковића. Тај Рака је, према усменом предању, ишао једаред у лов са дворјанима и бољарима, убио јелена па је на том месту подигао мален манастир, дао му име Раковац, посветио га врачевима Св. Кузману и Дамјану па израдио у деспота Јована, да је овај томе мана-

стиру даровао село Лединце. Кад су Турци године 1541., полазећи на Будим, пустошили по Срему, спалили су и манастир Раковац. Од године 1657. до године 1704. калуђери из Србије прелазили су у Фрушку Гору па су, уз народну потпору, мало по мало обнављали Раковац и најзад га саградили, како постоји и данас.

Црква је одасвуд ограђена пространом манастирском зградом. Седамдесетих година прошлог века пожар је оштетио манастирску зграду, али ју је тадашњи заслужни настојатељ архимандрит Лаврентије Гершић обновио.

Игуман Доситеј Поповић

Манастирска црква сазидана је од камена, дуга је 10, код певница широка 6 а висока 2½ хвата. Над певницама има труло на 4 стуба а са 8 прозора. Уз цркву је, године 1735., подигнут био звоник о трошку митрополита Вићентија Јовановића, који је био постриженик манастира Раковца а чије тело почива у гробници под торњем пред западним вратима. Над том гробницом је, 23. октобра 1893., о парастосу, учени наш Димитрије Руварац, тада земунски парох и почасни прота, у присуству патријарха Георгија Бранковића, неколицине владикâ, архимандритâ и игуманâ, одржао врло красну и темељиту беседу, којом је, према неоправданим замеркама од стране једног дела српске

јавности, у заштиту узео и крепко одбранио митрополита Вићентија Јовановића, тог одличног црквеног поглавицу и ревног унапређивача српске просвете, нарочито српских школа.

У ризници манастира Раковца чувају се три свилена појаса, од којих је један везен златом, има прекрасне споне, а на једној од ових је орао цара Душана. Чува се ту и сребрни печат манастира Раковца из године 1625. Има ту и једно јеванђеље, богато сребром оковано, штампано године 1690. у Лавову, а налази се ту и митра из XVI. века, украшена бисерима, драгуљама и светитељским ликовима на зеленој кадифи. Даље се ту чувају два бакрореза, један већи, на којем је приказан Христос Спаситељ са крстом у десници, над њим Св. Дух у виду голуба а са обе стране по два анђела. Цео бакрорез оперважен је са све четири стране, с лева је лик Св. Кузмана а с десна лик Св. Дамјана а доле је слика манастира Раковца из године 1741. Бакрорез је израдио бакрорезац Тома Месмер. Други, мањи, бакрорез приказује Врачеве Св. Кузмана и Св. Дамјана. Тај бакрорез израдио је будимски бакрорезац Биндер

Раковац
са бакрореза из године 1741.

о трошку новосадског књижара Грка Дамјана Каулиција, који је у почетку XIX. века издавао српске књиге, међу осталима: Доситејево »Собраније разних нравоучителних вешчеј«, један превод Јоакима Вујића и »Историју о прекрасном Јосифу« од Милована Видаковића.

У библијотеци манастира Раковца чува се књига Апостол, који је у време султана Ибрахима, године 1648., повезан био у манастиру Раковцу. У библијотеци манастира Раковца писао је године 1714. калуђер Максим, по налогу игумана Теофана, најстарији србљак, који је у историји наше црквене књижевности познат као Раковачки Рукопис. Иначе има у тој библијотеци преко 900 књига.

У манастирској архиви чувају се: осам различних турских исправа, патент грофа Карафе од године 1702., патент цара Јосифа I. од 1706. и препис привилегије, коју је у Петроварадину видимирао камерални провизор Петар Валтер 13. фебруара 1708.

Манастир Раковац имао је међу својим настојатељима чувене црквене поглавице. Управљали су њиме архимандрити: Георгије Хранислав, потоњи епископ бачки (1839.—1843.), Пантелејмон Живковић, потоњи епископ темиш-

варски (1839.—1852.), који је и сарањен у Раковцу, Евгеније Јовановић, потоњи епископ горњокарловачки (1839.—1854.) и Арсеније Стојковић, потоњи епископ будимски (1853.—1892.). У манастиру Раковцу је, 4. новембра 1751., посветио за горњокарловачког епископа митрополит Павле Ненадовић гомирског архимандрита Данила Јакшића, који се за читаво време свога епископовања (1751.—1771.) енергично борио против унијаћења српског народа у Жумберку. Владика Данило Јакшић саградио је цркву у Плашком, унапређивао је манастир Гомирје, отварао је српске школе а живео је скромно калуђерски те је у народу оставио трајну успомену па га народ и данас не зове друкче него »свети Јакшић«.

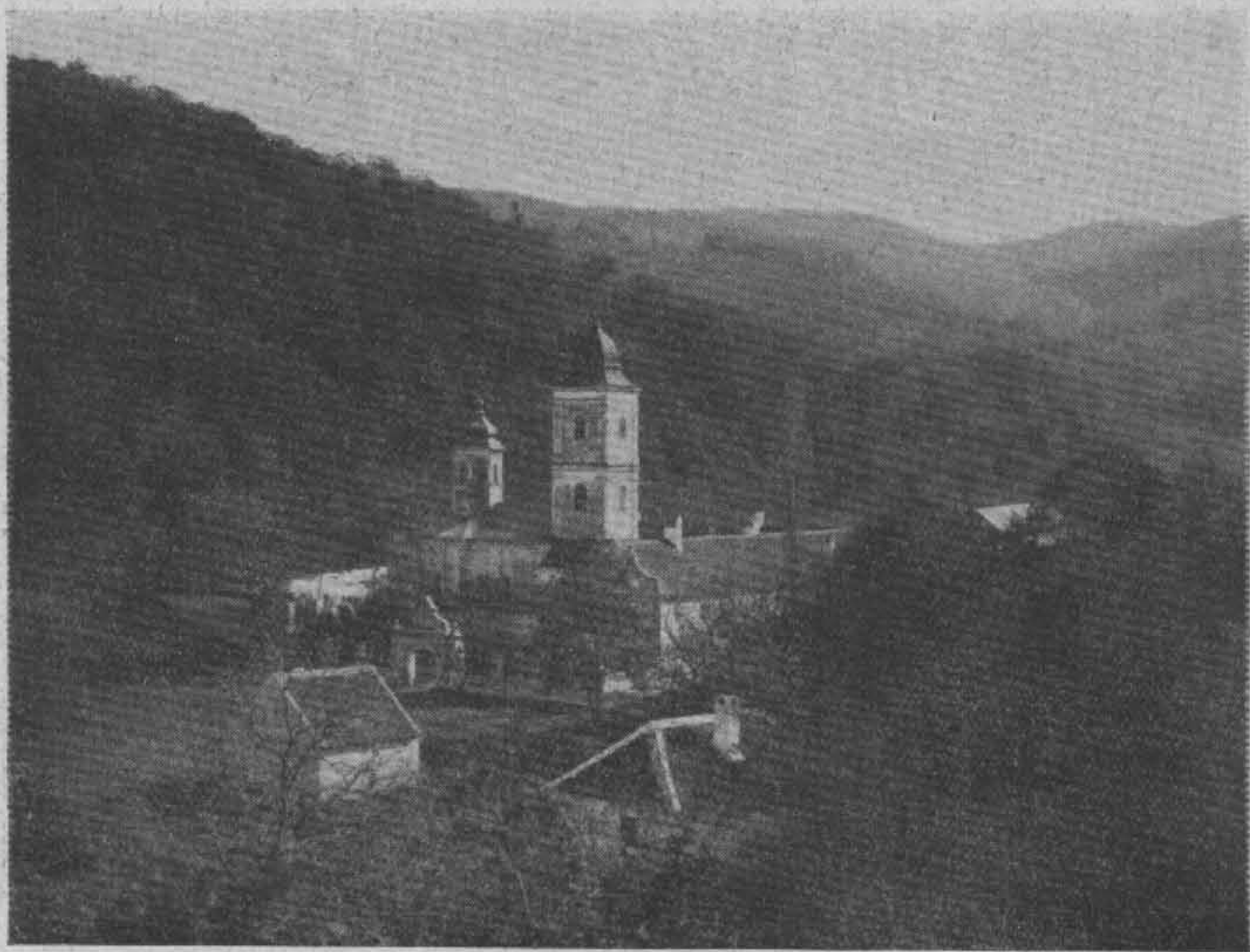

Раковачке старине

Данас управља манастиром игуман Доситеј Поповић. Доситеј, на крштењу Душан, Поповић родио се у Бачкој Паланци године 1874. Гимназију је учио у Новом Саду а кад се у манастиру Хопову отворила монашка школа, ступио је у ту школу и свршио ју је године 1897. Исте је године у Хопову примио монашки чин а наскоро затим га је патријарх Георгије Бранковић у цркви манастира Хопова рукоположио за ђакона. Још исте године био је додељен у Сент-Андрију за дворског ђакона и економа тадањем будимском епископу Лукијану Богдановићу, потоњем патријарху, који га је године 1905. рукоположио за презвитера. Као презвитер обнашао је парохијске дужности у Коморану и у Ђуру а и у Балаша-Ђармату. Године 1913., 2. јануара, патријарх Лукијан произвео га је за игумана и поверио му управу манастира Раковца, којим и данас управља најсавесније.

БЕОЧИН

Пође ли се из Новог Сада железницом преко дунавског моста, Петроварадина и Каменице, дође се до станице села Беочина, које је од манастира удаљено 3 километра. Исто тако се паробродом од Новог Сада уз Дунав стиже до паробродске агенције на десној дунавској обали, од које до манастира Беочина треба подруг сата хода. Сам пак манастир дубоко је ушао у саму Фрушку Гору, опкољен је шумама и брежуљцима а простире се међу двама бреговима: Платоновцем и Дреновцем. Беочинске шуме су на гласу стога, што у њима има много јеленâ, срнâ, вепровâ, а на горама Осовљу и Орловцу легу се и орлови. На гласу је и беочинско вино са винограда на брегу.

Беочин

Како са железничке станице тако и са паробродске агенције, идући манастиру, пролази се кроз село Беочин, које лежи на обадвема обалама Љутог Потока, притоке Дунаву, а пред тим селом на обема странама друма лежи стара творница цемента, чија је продаја пре четврт века у нашем аутономном животу била узвитлала велику прашину.

Као што се ни за остале фрушкогорске манастире — осим Крушедола и Старог Хопова — не зна поуздано, ко их је подигао и кад су подигнути, тако се не зна то ни за манастир Беочин.

Беочин се спомиње први пут у трећој десетини XVII. века, кад су беочински калуђери скупљали по Русији милостињу, да се обнови манастир, који је наводно био разорен. После тога све до велике сеобе Срба под патријархом

Арсенијем III., године 1690., нигде се Беочин не спомиње. Године 1697. патријарх Арсеније III. упутио је калуђере, који су били пребегли из манастира Раче и неко време провели у крајевима око Будима и Сентандрије, да обнове разорени манастир Беочин и да се настане у том обновљеном манастиру.

Манастир Рача лежи у Србији у данашњем округу ужичком, у срезу рачанском а у ужичкој епархији. Основао га је, по народном предању, српски краљ Драгутин, праунук Стевана Немање. Драгутин је владао Србијом од 1276. до 1281., онда је престо уступио свом млађем брату Милутину а себи је

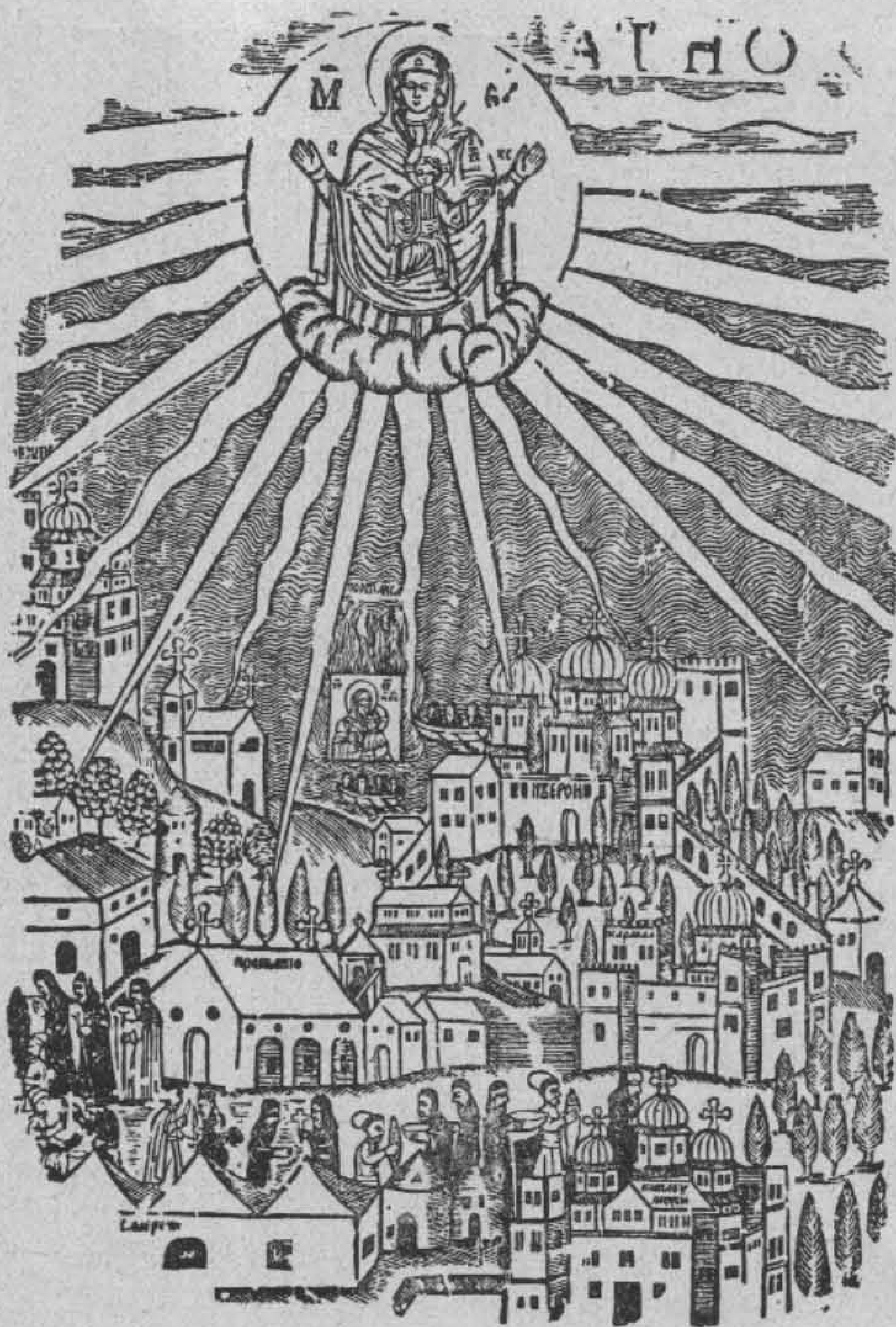
Арх. др Јоаким Чупић

задржао Мачву, Срем и један део Босне и прозвао се »сремским краљем«, па је као такав владао од 1282. до 1316. За Рачу се казује, да је у њој за доба Немањића живело до триста калуђера, па су ју стога називали »малом српском лавром«.

Рачански су калуђери том приликом понели собом у Беочин т. зв. Рачански Поменик, у којем се спомињу српски владаоци, митрополити, калуђери и калуђерице, свештеници и многа знаменитија лица. Све су то били приложници манастира Раче, који су се помињали у цркви за време богослужења у извесне дане. Уз имена појединих калуђера стоји у том поменику и

име оног манастира, у којем су ти калуђери боравили, а уз имена многих свештеника̂ и световних приложника̂ стоје и називи места, у којима су ти приложници становали. Наводе се ту и некоји манастири, којима се данас знаде само за темеље. Тај Рачански Помени чува се данас у Патријарашкој Библијотеци у Ср. Карловцима.

Архива и ризница манастира Беочина, које је уредио данашњи настојатељ архимандрит др Јоаким Чупић, пуне су важних и занимљивих старих руко-

Света Гора
дрворез

писа̂ и старина̂. Рукописне су књиге црквене, већином пренесене из манастира Раче. Међу тим књигама важне су србуље а од тих је најстарије Четворојеванђеље, које је, године 1560., по налогу неког старца Ивана из места Никољ-Пазара, написао презвитер Цветко из села Горњава.

У манастирској ризници чувају се многи старински предмети од вредности, као што је дверска завеса са извезеним Благовестима и светитељима с грчким натписима, израђена, по свој прилици, при крају XVIII. века од монахиње Ане; има у тој ризници и манастирских печата из разних времена па и велики и мали печат манастира Раче. Уз то има ту и необично редак споменик,

а то је дрворез, по свој прилици са краја XVI. или почетка XVII. века, а биће да је рад којег светогорскога калуђера. Висок је 39 а широк 26½ cm. Дрворезна плоча на обема је странама изрезана. Један рез приказује Св. Гору с њеним манастирима, над којима горе има лик Св. Богородице на крилу са Христом Спаситељем као дететом. Рез на другој страни представља два светогорска манастира, и то манастир Св. Дионисија и манастир Св. Григорија, оба непосредно уз морску обалу на западној страни полуострва.

Света Гора
дрворез

Године 1708. спомиње се беочински игуман Рувим као посланик на првом српском народно-црквеном сабору, који се састао у манастиру Крушедолу на Св. Јована, да после смрти патријарха Арсенија III. бира митрополита.

У једном уговору од године 1725. стоји, да је тада у Беочину био игуман неки Исаијије а из протокола фрушкогорских манастира од године 1734. види се, да се у оно време братство манастира Беочина састојало из игумана Стефана, четворице јеромонаха, једног јерођакона и једног монаха.

Године 1753. дао је митрополит Павле Ненадовић по одређеним визитаторима саставити опис фрушкогорских манастира. У томе се опису казује за

манастир Беочин, да је у њему било, осим игумана, пет јеромонаха и три јерођакона. За манастирску се цркву у том опису вели, да је била сазидана од камена на свод, да је била малена а над певницама да је имала кубе. Вели се даље, да су Рачани порушили стару цркву, близу ње подигли малу нову од дрвета. На месту старе цркве дигнута је данашња манастирска црква, која је дуга девет хвати и три стопе, у певницама широка пет хвати а иначе три и по хвата. Над певницама има труло са четири стуба. Данашња манастирска

Дверска завеса

црква дигнута је о трошку Миливоја Милаковића из Старог Футога и његова сина Петра, поштара у Гложану. Црква се почела дизати године 1731. у време митрополита Вићентија Јовановића, под владом аустријског цара Карла VI., оца Марије Терезије, а тронусао ју је тек митрополит Павле Ненадвоић 23. јула 1760. Насред цркве налази се гробница, у којој леже оба Милаковића.

Готово у исто време, кад је саграђена нова црква, подигнута је, опет о трошку поменутих Милаковића, и капела, која је постојала све до године 1905., кад је порушена а место ње на супротном брежуљку сазидана је нова капела из закладе беочинског архимандрита Платона Телечког. Како руше-

вина старе капеле тако и новосазидана капела налазе се једна према другој у манастирском врту.

У манастирској порти са северне стране уз цркву сарањен је песник Јован Грчић Миленко. На гробу му на узиданој плочи има овај натпис:

Докторанду медицине

ЈОВАНУ ГРЧИЋУ МИЛЕНКУ

рођ. 15. новембра 1846. † 29. маја 1875.
диже овај споменик брат му Ђорђе.

Ево ти горе, ево —
Којој си слатко пево!
Сад јој славуји поје
Негдање песме твоје.
Гора ти чува тело
А спомен Српство цело.

Змај J. J.

Јован Грчки, у песништву прозван Миленко Грчић, родио се у Черевићу године 1846. Гимназију је учио у Новом Саду, Сегедину и Пожуну, затим је отишао у Беч, да слуша медицину, али се разболи те напусти науке. Нарушено своје здравље гледао је да опорави у шумском зраку манастира Беочина, где га је тадањи настојатељ архимандрит Герман Јовановић својски пазио и неговао, али му млађани живот пресече смрт године 1875.

Манастир Беочин је у прошлости имао веома заслужних настојатеља, као што су били: Еугеније Хакман, потоњи буковински владика, Сергије Каћански и Лукијан Николајевић, обојица горњокарловачки епископи; Георгије Војновић, темишварски владика; Герман Јовановић, професор плашчанске богословије; Василијан Петровић, касније владика бачки, Платон Телечки, за чијег је настојатељства продана била Беочинска Каја и који је оставио закладу за оправак и украшавање цркве и капеле манастира Беочина; Никанор Поповић, после владика темишварски; Др Георгије Летић, данашњи епископ темишварски (великобечкеречки); Лукијан Богдановић, потоњи епископ будимски и после патријарх, и Димитрије Бранковић, касније епископ задарски.

Како се види, манастир Беочин био је расадник заслужних црквених поглавица. Између њих су архимандрити Платон Телечки и Димитрије Бранковић својим трудом највише допринели, да је Беочин постао један од најугледнијих и најуређених фрушкогорских манастира. У добри час је после њих данашњи настојатељ архимандрит др. Јоаким Чупић прихватио њихове подвиге те манастир Беочин дигао до висине, на каквој се налази ретко који манастир.

Јоаким (Јован) Чупић родио се на Бадњи дан 1873. у селу Рац-Алмашу од оца свештеника. Гимназијске науке свршио је у Ср. Карловцима, а богословију је слушао у Ср. Карловцима и у Черновицу у Буковини, где је промовисан за доктора богословских наука. Закалуђерио се године 1901., а архимандритом је постао године 1909. Дотле је био и професор богословије у Ср. Карловцима и управитељ Благодјејанија (Алумнеја). Године 1909. преузео је

управу манастира Беочина У почетку светског рата аустријске су га власти повлачиле као таоца те му је живот у више махова висио о концу. За свој рад на богословској књижевности и за своје заслуге по манастир одликован је више пута. Архимандрит Чупић је председник управе фрушкогорских манастира.

ШИШАТОВАЦ

Шишатовац

На развалинама манастира Реметице, који је био посвећен Св. Николи, подигао је, око половине XVI. века, Теофило, игуман манастира Жиче, са калуђерима Иларијоном и Висаријоном, а уз припомоћ околних Срба, малу цркву и неколико ћелијица, а то је данашњи манастир, који је он прозвао Шишатовцем. Цркву је посветио Малој Госпојини.

Манастир Жича, одакле је дошао оснивач манастира Шишатовца, лежи у Србији, недалеко реке Ибра, у данашњем жичком срезу рашке области у жичкој епархији. Основао га је краљ Стеван Првовенчани, брат Св. Саве, око година̂

1207.—1220. Из повеље оснивача Стевана Првовенчаног произлази, да је он наредио, да се у Жичи крунишу српски владаоци. И доиста, према народном предању, крунисало се у њој седам српских краљева из лозе Немањића и за то се Жича прозвала: Седмоврата Жича. Према народној жељи крунисаће се, ако Бог дâ, још у току ове године, након готово шест векова опет један владалац, краљ Срба, Хрвата и Словенаца Његово Величанство наш краљ Александар I. У Жичи крунисани Немањићи богато су обдаривали Жичу те је манастир био једна од најдивнијих и највеличанственијих српских задужбина. Но услед

Арх. др Петроније Трбојевић

пустих навала турских Жича је често била паљена и пустошена а у почетку XVI. века била је похарана и разорена толико, да се жички игуман Теофило, као што рекосмо, морао склонити са ову страну Саве и Дунава те је у Фрушкој Гори, на развалинама манастира Реметице, основао данашњи манастир Шишатовац.

Из прошлости манастира Шишатовца за време турског господарења над Фрушком Гором у XVII. веку зна се само из записа за имена неких игумана, а и то, да су Турци године 1634. шишатовачким калуђерима допустили, да могу порушени манастир оправити из темеља. Турци су, наиме, вазда, и при

офанзиви и при дефанзиви, продирући Фрушком Гором, обарали и разарали српске задужбине, али после ферманима допуштали, да се исте обнављају. То је све тако трајало до коначног узмака Турака из Срема.

Шишатовачка мала црква постојала је све до године 1758. Тада ју је порушио шишатовачки настојатељ архимандрит Вићентије Поповић, потоњи вршачки владика, и сазидао на темељима старе мале цркве данашњу велелепну цркву, која је била грађена пуних двадесет година. Ту ваља споменути и велике приложнике манастира Шишатовца: оберкапетана Јована Монастер-

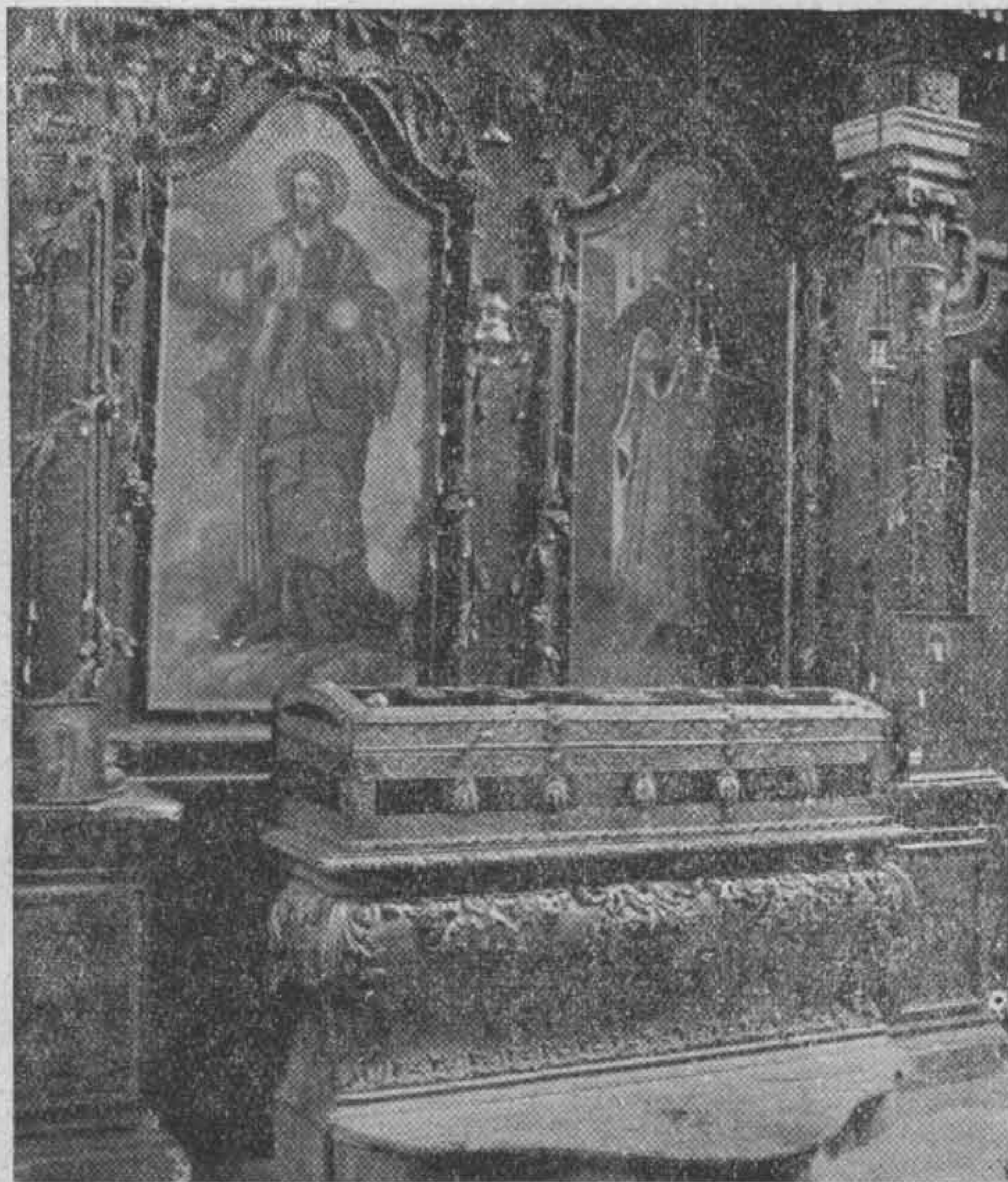

Деспот Стеван Штиљановић
бакрорез из године 1753.

лију и његова брата Јосифа, као и потпуковника Секулу Витковића, који су сва тројица сарањени у самој цркви. Ћелије пак оправљене су и проширене народним прилозима из Срема и Србије, нарочито из шабачке околице, а после се манастир ширио све већма, и то настојањем шишатовачких архимандрита̂ Гедеона Никетића, Тимотија Поповића, Гаврила Стефановића и Лукијана Мушицког.

Манастир је, године 1849., осим цркве, изгорео до темеља, али је помоћу народа обновљен а за данашњи његов красни изглед има великих заслуга недавно преминули игуман Митрофан Павловић.

У ризници манастира Шишатовца чувају се многи скупоцени предмети, тако: крст са свршетка XVI. века, један од најстаријих крстова, који се чувају у фрушкогорским манастирима, а манастиру га је приложио калуђер Неофит; даље, међу осталим, одежде везене златом и сребром, које је поклонио руски цар Алексеј Михајловић (1645.—1676.), отац Петра Великог. Осим тога има у тој ризници позлаћени и драгим камењем урешени велики сребрни крст Св. Стевана Штиљановића, његов сребрни чаршав, један златан руски путир и још силне драгоцене црквене утвари, а нарочито оне, које је вршачки владика Вићентије Поповић за спомен поклонио манастиру Шишатовцу, у којем је он дуго времена настојатељевао па и саградио, на месту старе, данашњу

Кивот Стевана Штиљановића

цркву, величанствену грађевину, која се може сматрати као првенствена црква међу црквама фрушкогорских манастира. Исти Вићентије дао је о свом трошку начинити кивот, у којем леже мођи Св. Стевана Штиљановића. Тај кивот лежи са десне стране царских двери пред престоним иконама Христа Спаситеља и самог Светитеља. Свој скупоцени, бриљантима богато украшени, крст са двоструким златним ланцем, скинуо је са себе, ставио га светитељу око врата и потомству оставио у аманет, да тај крст нико никада не скида са светитељева врата, а бацио унапред анатему на сваког, ко би дрзнуо, да тај крст себи присвоји.

За његова настојатељства начињен је у Бечу, о трошку пуковника Вука Исаковића, године 1753. уметнички изрезан бакрорез, који приказује лик Св. Стевана Штиљановића у деспотској одори са круном на глави и са жезлом

у десници, њему с леве стране горе икона Рождества Богородице (Мале Госпојине), манастирског храма, доле лево манастир Шишатовац, а доле десно град Моровић, у којем је Стеван Штиљановић деспотовао.

Српски деспот Стеван Штиљановић (1505.—1515.) родом је био из села Бечића у Паштровићима, којима је он био последњи кнез. После смрти сремског деспота Јована Бранковића удовица овога, не имајући мушког порода а не могући сама одолети турским навалама, позвала је из Паштровића кнеза Стевана Штиљановића, да ју заштити, а он се одазвао њену позиву, дошао је у Срем, настанио се у граду Моровићу па је отуд сузбијао Турке. Године 1508. угарски краљ Владислав I. позове га, да заједно са својим народом пређе преко Дунава и да се насели у Барањи у граду Шиклошу, јер да се у Срему не ће моћи дуго више одупирати Турцима.

Шишатовачке старине

Деспот Стеван Штиљановић одиста се пресели у Шиклош, где је проживео седам година. Као у Паштровићима, па затим у Моровићу, тако је и у Шиклошу био прави отац свога народа, којем је чинио многа добра, у време гладних година раздајући сиромасима жито а не тражећи за то новацâ. Стеван Штиљановић умр'о је у Шиклошу године 1515. и био је сарањен на брежуљку Ђунтиру, који је од Шиклоша удаљен око два километра. Дневно се околни народ слегао на његов гроб, све док Турци не освојише Шиклош, а после је долазио крадом ноћу и на гробу палио свеће. То, године 1543., опази потурчењак Амир паша па, дознавши, да му је Штиљановић био рођак, поручи шишатовачким калуђерима, да дођу па да пренесу Штиљановићево тело у Шишатовац. Они то и учине. Српска црква је деспота Стевана Штиљановића, за његова племенита дела, уврстила међу Србе Светитеље и слави његову успомену

сваке године 4. октобра, а његове моћи почивају у кивоту у манастирској цркви с десне стране царских двери, камо се слеже силан народ, да се поклони светитељевим моћима. Исто се тако, 4. октобра сваке године, и у Барањи народ скупља око пређашњег светитељева гроба на брежуљку Ђунтиру а и у Паштровићима земљаци деспота Стевана Штиљановића долазе у цркву, која је посвећена Светитељу. Још и данас живи у Вир-Пазару потомак и имењак деспота Стевана Штиљановића, поштански чиновник Стеван Штиљановић. Признати српски сликар Арса Теодоровић насликао је слику, која се чува у трапезарији

Шишатовачке старине

манастира Шишатовца а приказује, како је деспот Стеван Шишљановић отворио своје житнице те гладном народу дели жито. На полеђини ове слике пише: Arsenius Theodorovics pinx. 1821. а има и овај запис: »С. Стефан Штиљанович умиливсја душеју и сжаливсја о људех томиних гладом и отверз житници своја и раздаде всја жита и препита народи таемија гладом«.

Чувају се у ризници манастира Шишатовца и три старине од особите вредности. Једно је тамјаница у облику лађе; стоји на високој и виткој нози од ливених и кованих делова; тамјаница је висока 21 cm а лађа је дуга $16^{4}/_{10}$ cm; из натписа на ободу стопалâ произлази, да је ту тамјаницу манастиру Шиша-

*

товцу поклонио епископ Вићентије Поповић 2. октобра 1776. Друго је ручни крст, висок 15 cm; према запису на држаљету тај крст потиче из године 1598. а оков му је од сребра па позлаћен. Најзад је ту и велик крст из године 1765., који је висок 24½ cm а с ногом 46⁷/₁₀ cm; богато је окићен, лепих је размерâ и витак.

Библиотека манастира Шишатовца знаменита је са својих старих рукописа и споменика, јер се у њој чува једна са ову страну Саве и Дунава најстарија рукописна књига из XIV. века, а то је т. зв. Шишатовачки Апостол, написан за владе краља Стевана Дечанског (1322.—1331.), оца цару Душану. Тај споменик српско-словенског језика писан је у граду Ждрелу крај Пећи године 1324., а писао га је, по заповести архиепископа Никодима, калуђер Дамјан. Осим овога споменика чувају се и четири јеванђеља такођер из почетка XIV. века. Ова еванђеља су, по мишљењу великог слависте Павла Јос. Шафарика, старија од Шишатовачког Апостола, али нису тако добро очувана. Исто тако има препис из XV. века а то је морално-богословско дело Филипа Пустињака, које је на пергаменту написано било године 1105. у Маћедонији.

У шишатовачкој библиотеци има још јеванђељâ, писаних у време Стевана Штиљановића; има велико руско јеванђеље из године 1750.; исто тако има неколико старих псалтира и 66 рукописа. У тој библиотеци има свега 1442 старе књиге, које су доста добро очуване.

Ти шишатовачки споменици домамили су у Шишатовац велике научењаке професоре: Чеха Павла Јосифа Шафарика, директора новосадске гимназије (1819.—1826.), и Словенца Фрању витеза Миклошића, професора бечког свеучилишта (1849.—1886.), те су обојица у манастиру испитивали рукописне књиге па је Миклошић и издао, године 1853., Шишатовачки Апостол.

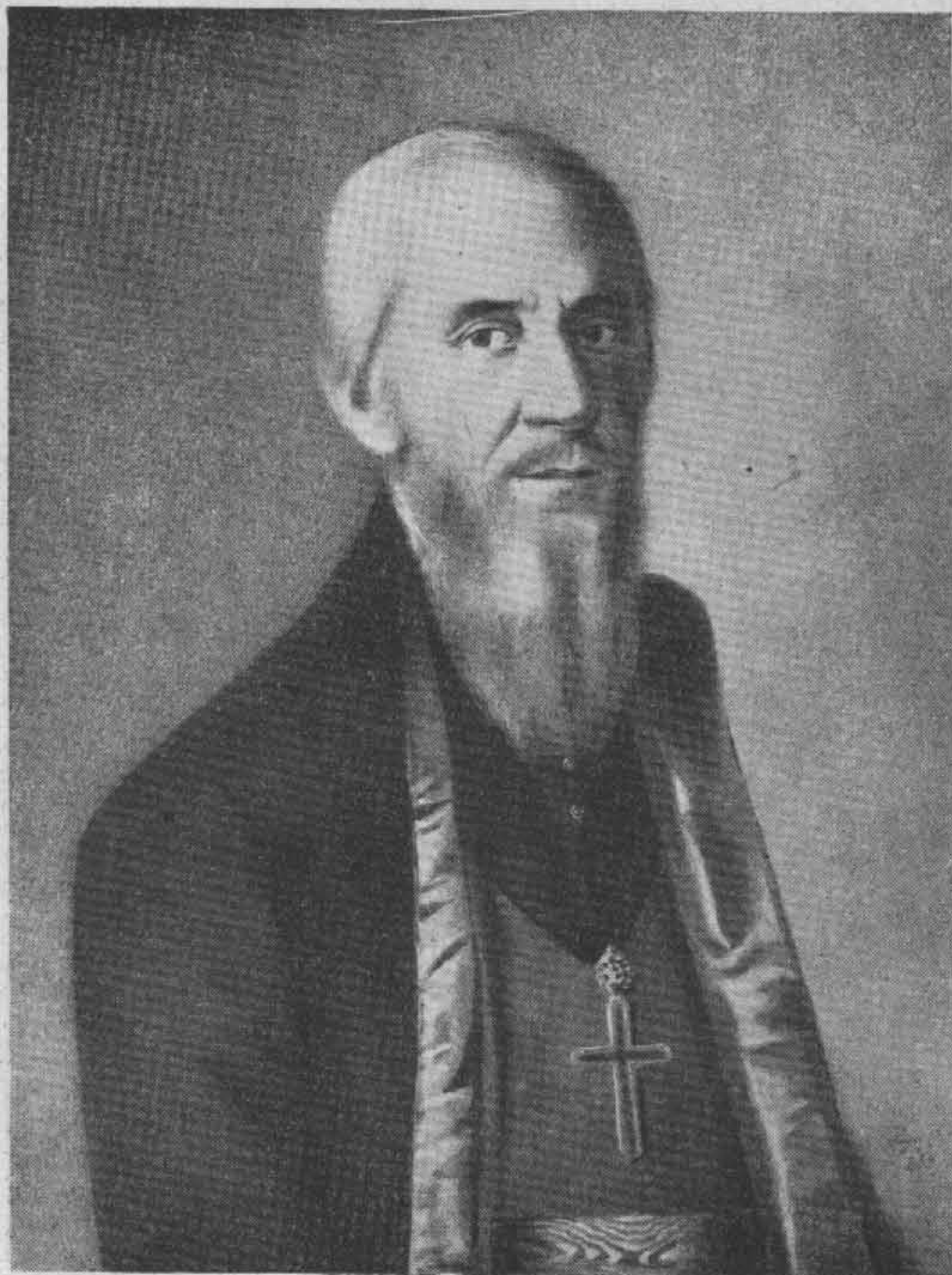
Пећски патријарси обилазили су сву своју паству па је тако патријарх Пајсије (1614.—1646.) дошао године 1632. и у манастир Шишатовац и том је приликом написао кратак животопис Стевана Штиљановића, а службу истом светитељу саставио је године 1685. хоповски монах Петроније. Исто тако су манастир Шишатовац походили: пећски патријарх Максим године 1580., патријарх Арсеније III. године 1702. и патријарх Арсеније IV. године 1745.

Након подруг века, од како је, године 1766., укинута била српска патријаршија у Пећи, дочекао је манастир Шишатовац и околни српски фрушкогорски народ велелепно славље. Уочи дана Св. Стевана Штиљановића, манастирске славе, 4. октобра 1921., стигао је у манастир Шишатовац први патријарх обновљене пећске патријаршије, Његова Светост патријарх Димитрије. Околни се народ том приликом слегао у необично велику броју, да види првог српског патријарха уједињене државе Србâ, Хрватâ и Словенацâ а и духовну поглавицу Србâ у Угарској па чак и Србâ с ону страну Океана у далекој Америци.

За настојатељства архимандрита Лукијана Мушицког манастир Шишатовац после пада Карађорђеве Србије играо је знатну улогу у историји Карађорђевих подвига. Сачувао је, наиме, живу историју Вождова устанка и његова војевања за ослобођење Србије испод турског ига. У манастиру Шишатовцу састајали се у оно време три човека, знаменита у повесници српског народа: сâм домаћин архимандрит Лукијан Мушицки, велики Вук Караџић,

отац нове српске књижевности и сакупљач народних умотворина, и Филип Вишњић, српски песник-гуслар.

Читава Карађорђева владавина, 1804.—1813., испроткана је непрестаним борбама за народно ослобођење. За цело време тога устанка народни гуслар слепац Филип Вишњић ишао је по ослобођеној Карађорђевој Србији од села до села, уз јавор-гусле певајући славу и величину српског народа. Познавао је све људе и све догађаје Карађорђева устанка, од почетка до краја пратио је све борбе а у самим је логорима соколио Карађорђеве борце песмом, исто

Лукијан Мушицки

онако, као што је у древно време Тиртеј одушевљавао шпартанске војнике. По паду Карађорђеве Србије клонуо је и народни гуслар те се, прешавши у Срем, настанио у селу Грку и није се више заносио ни устанком Хаџи-Продана и Хаџи-Ломе, настављеном по Милошу Обреновићу, није им приписивао важности те их није ни овековечио песмом. Сабирач народног блага Вук Стефановић Караџић, који је у оно време већ боравио у Бечу, знајући за Филипа Вишњића и за драгоцену грађу, која лежи у Вишњићевим гуслама, те хотећи сачувати, да то благо не легне са Вишњићем у гроб, силазио је из Беча у манастир Шишатовац до свог пријатеља Лукијана а овај је дозивао у ма-

настир Филипа те је Вук с Филипових уста покупио красне песме о Карађорђеву устанку, а међу првима песму над песмама, што се зове »Почетак буне против дахија«.

Манастир Шишатовац може се подичити својим настојатељима, који су у српском народу стекли бесмртно име као великани. Осим већ споменутог обновитеља манастирске цркве Вићентија Поповића ваља споменути и два неумрла заслужника, наиме великог српског песника Лукијана Мушицког

Филип Вишњић

(1777.—1837.), потоњег владику горњокарловачког, и народног добротвора Платона Атанацковића (1788.—1867.), потоњег владику бачког.

Лукијан Мушицки, песник »Гласа Харфе Шишатовачке«, био је не само славан као умни радник, него је оставио за собом дичан спомен и као велик човекољубац и дарежљив народни добротвор. Своје племенито срце доказао је у најтежим данима српског народа са ону страну Саве и Дунава, кад је овај по паду Карађорђеве Србије, године 1813., бојећи се турске освете, прешао у крајеве Фрушке Горе те нашао у архимандриту Лукијану Мушицком родољуба, који је народној нејачи на товаре давао хлеба и хране.

После заслужног игумана Митрофана Павловића управљао је манастиром Шишатовцем неко време садашњи беочински настојатељ архимандрит др Јоаким Чупић, а од њега је управу преузео, након ослобођења, данашњи настојатељ архимандрит Петроније Трбојевић, доктор права и богословских наука.

Архимандрит др Петроније (Петар) Трбојевић родио се у Госпићу у Лици 13. фебруара 1876. у старој свештеничкој породици, као син садашњег личког проте Јове у Метку и матере Ангелине родом Теслине, рођене сестре у целом

Вук Стеф. Караџић

свету признатог славног учењака Николе Тесле. Похађао је гимназију у Госпићу и Новом Саду, где је одлично матурирао године 1895. Као Текелијанац у Будимпешти апсолвирао је права и промовисан је године 1900. за доктора државних наука. Затим је слушао богословију у Черновицу, где је године 1906. са одличним успехом положио докторат православног богословља. Закалуђерио се у марту године 1907. у манастиру Бездину у Банату и добио име Петроније. Три године вршио је дужности конзисторијалног подбележника у Темишвару, а затим је као синђел и протосинђел био десет година администратором парохије у Ходмезевашархељу у Угарској. У априлу

1919. добио је управу над манастиром Шишатовцем, којим и данас управља. Као шишатовачки архимандрит развио је примерну делатност на хуманом и просветном пољу. Издржавао је преко две године ратну сирочад у манастиру а показује особито човекољубље и према богословима, који у повећем броју долазе у Шишатовац на опоравак. Као архимандрит шишатовачки издао је три свеске »Српског Проповедника« и шест свезака »Богословска Зрнца«. Развио је ревну проповедничку делатност у Шишатовцу и околини а манастирске славе шишатовачке дигао је до старе висине. Како је манастир за светског рата био оронуо, архимандрит Петроније је са братством оправио манастир и набавио нова звона за цркву а уз то се брине и за то, да се обнови и црква Петковица.

*

Недалеко манастира Шишатовца, на западу, према манастиру Кувеждину, лежи црква Петковица, која је некад и сама била манастир те као филијала припадала манастиру Шишатовцу.

Црква је малена, зидана је од камена, висока је два и пô, дуга седам и пô, а широка три и пô хвата; цркву је обновио и кров јој храстовом шиндром покрио шишатовачки игуман Прокопије. Певнице и олтар сазидане су у кругу а више певницâ има повелико труло са осам прозора. Црква лежи на висоравни испред брежуљка сасвим уза саму шуму, те се не види, све док јој човек не приђе сасма близу. Има звоник покривен црвено обојадисаним лимом. Данас се у тој цркви више уопће не служи, но, како казују шишатовачки монаси, служило се у њој све до најскоријих времена једаред годишње и то на дан јесење Св. Петке, црквеног храма, по којем се црква и зове Петковица. Сад се у њој ни на тај дан не служи, јер је црква и с поља и изнутра опала, но ипак се на дан јесење Св. Петке слеже онамо силан народ, нарочито жене, које доводе болеснике, да им се после литургије, која се служи под ведрим небом, очитају молитве.

Још у другој половини XVIII. века била је уз цркву са југа мала ћелија од дрвета и плетера, покривена трском, а уз њу је био мален подрум, покривен рогозином. Око цркве и око те манастирске зграде била је порта, ограђена храстовим палисадама. Уз манастир био је тада изидан извор воде. Тај извор био је после засут све до најновијих времена а сад је успостављен и обзидан о трошку јеромонаха Димитрија Божајковића, садањег шишатовачког намесника, који је тим делом подигао себи још за живота велику задужбину. Где су некад биле манастирске зграде, данас се тамо виде само темељи, хрпа камења.

Кад је саграђена Петковица, не зна се поуздано, али се може наслутити, да је свршена трудом игумана Акакија године 1588. Кад је у последњој четвртини XVII. века Турчин Синан бег намеравао да разори, осим манастира Кувеждина, и манастир Петковицу, да камење однесе у Митровицу те да тамо сазида себи дворе, онда је београдски и сремски митрополит Кир-Пајсије саветовао кувеждинском игуману Киријону, да за Кувеждин и Петковицу плаћа сваке године по сто гроша Синан-бегу, те да манастире не разори. Синан бег је пристао на то и о том издао писмену потврду митрополиту Пајсију. За велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III. биће да је манастир

Петковица био сасвим опустео, јер је патријарх Арсеније саветовао кувеждинском игуману Јевсевију, да обнови оближњу Петковицу.

Манастир Петковица, као филијала манастира Шишатовца, имала је са Шишатовцем истог настојатеља те су оба манастира живела у заједници. Но мало по мало братија се почела делити на Шишатовчане и Петковчане, али касније је опет успостављено било јединство оба манастира и то тако, да настојатељ буде у манастиру Шишатовцу а манастиру Петковици да се шаљу по

Петковица

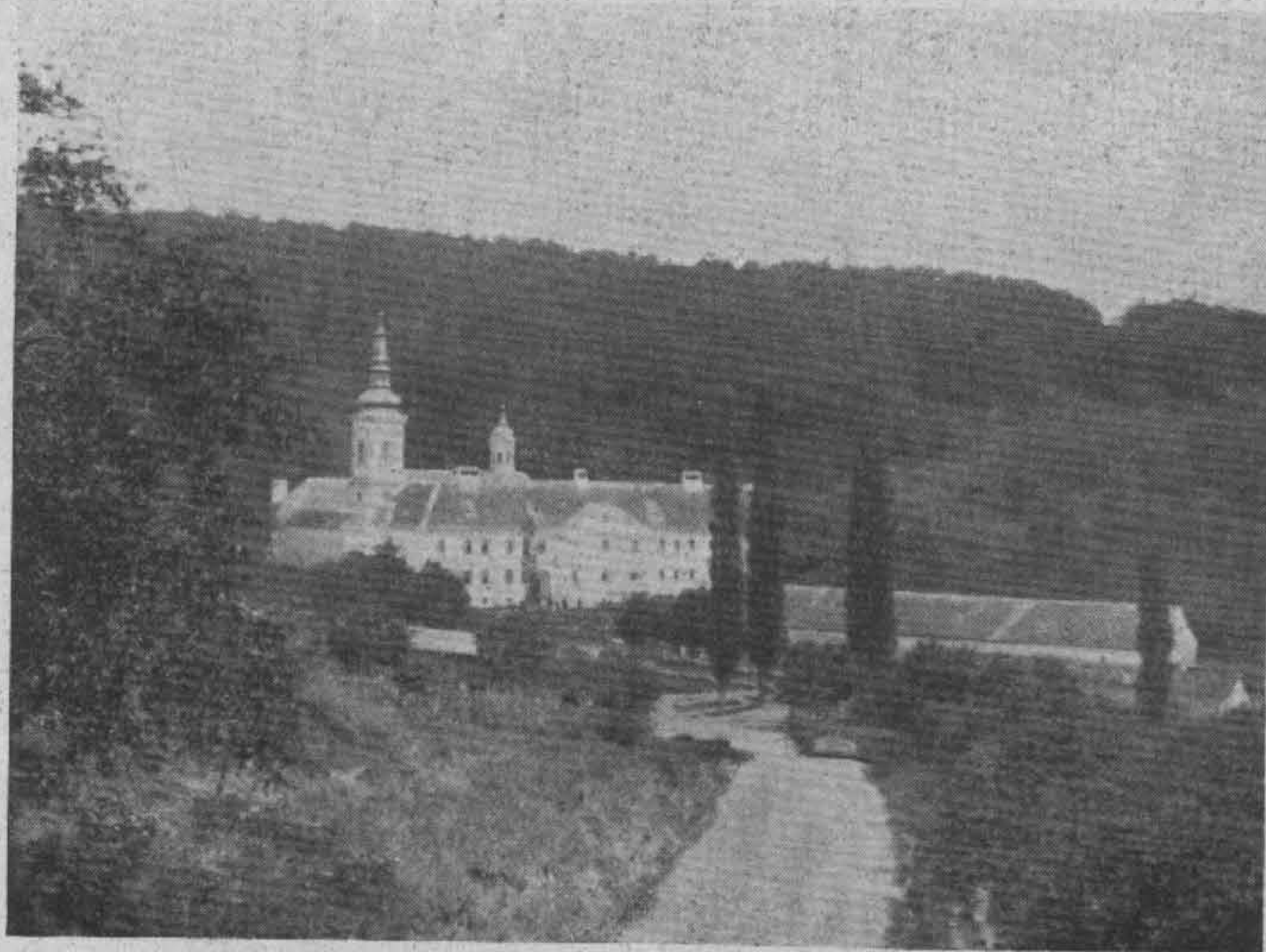
два калуђера, да бораве тамо наизменце, да служе у цркви и да управљају манастиром.

Црква Петковица је велика културно-историјска знаменитост, јер има на зидовима живопис из године 1558. Ово је, по мишљењу стручњакâ, у читавој северној половици наше државе најстарији живопис. Братство манастира Жиче, кад је у XVI. веку дошло овамо, зидало је у исто време Шишатовац и Петковицу, па за то у Петковици налазимо живопис, који нас много подсећа на Жичу. Овај петковачки живопис рађен је у темпера-бојама (воском). Међутим црква је у доста рушевну стању а велика би штета била, кад би услед

тога пропао живопис. За то је шишатовачко братство, под управом архимандрита Петронија, предузело оправку Петковице и већ су готови сви зидарски и тесарски послови. Кад се потпуно оправи, биће црква Петковица једна од најлепших наших богомоља. Свако, ко обилази фрушкогорске манастире, нека не пропусти походити цркву Петковицу, да види ове српске старине.

КУВЕЖДИН

Према усменом предању манастир Кувеждин основао је деспот Стеван Штиљановић и посветио га Св. Симеону Мироточивом (Стевану Немањи) и Св. Сави.

Кувеждин

Поуздани подаци о томе, да је манастир Кувеждин постојао у другој половини XVI. века, јесу: Минеј за јуни, који се чува у манастиру Св. Тројице а написан је био у Кувеждину за игумана Стевана године 1569., и Житије Св. Јована Златоустог, које се налази у манастиру Крушедолу а које је, године 1593., у Кувеждину за игумана Дионисија написао јеромонах Мојсеј.

Манастир Кувеждин су, као што каже предање, Турци разорили те је дуго био пуст. Обновили су га онда монаси манастира Сланаца у Србији, кад се склонили у Фрушку Гору. Године 1772. оправио га је игуман Кирило Јовановић, а на темељу тога манастира дигао је садашњи манастир и манастирску цркву игуман Генадије Кириловић са братством, а уз помоћ побожних Хришћана, од године 1805. до године 1816.

За време настојатељства архимандрита Никанора Грујића, прослављеног српског песника Срб-Милутина, израђен је био иконостас у кувеждинској цркви и зидови су црквени били живописани сликама из живота Св. Саве; у женској пак препрати, више западних врата, истиче се ванредно лепо израђена слика, на којој је приказан Св. Симеон Мироточиви (Стеван Немања), отац Св. Саве, на самртном часу. Сва та дела израдио је сликар Павле Симић. Родио се у Новом Саду године 1818. а тамо је и умр'о године 1876. Од 1837. до 1843. учио је сликарство у бечкој академији. До године 1848. живописао

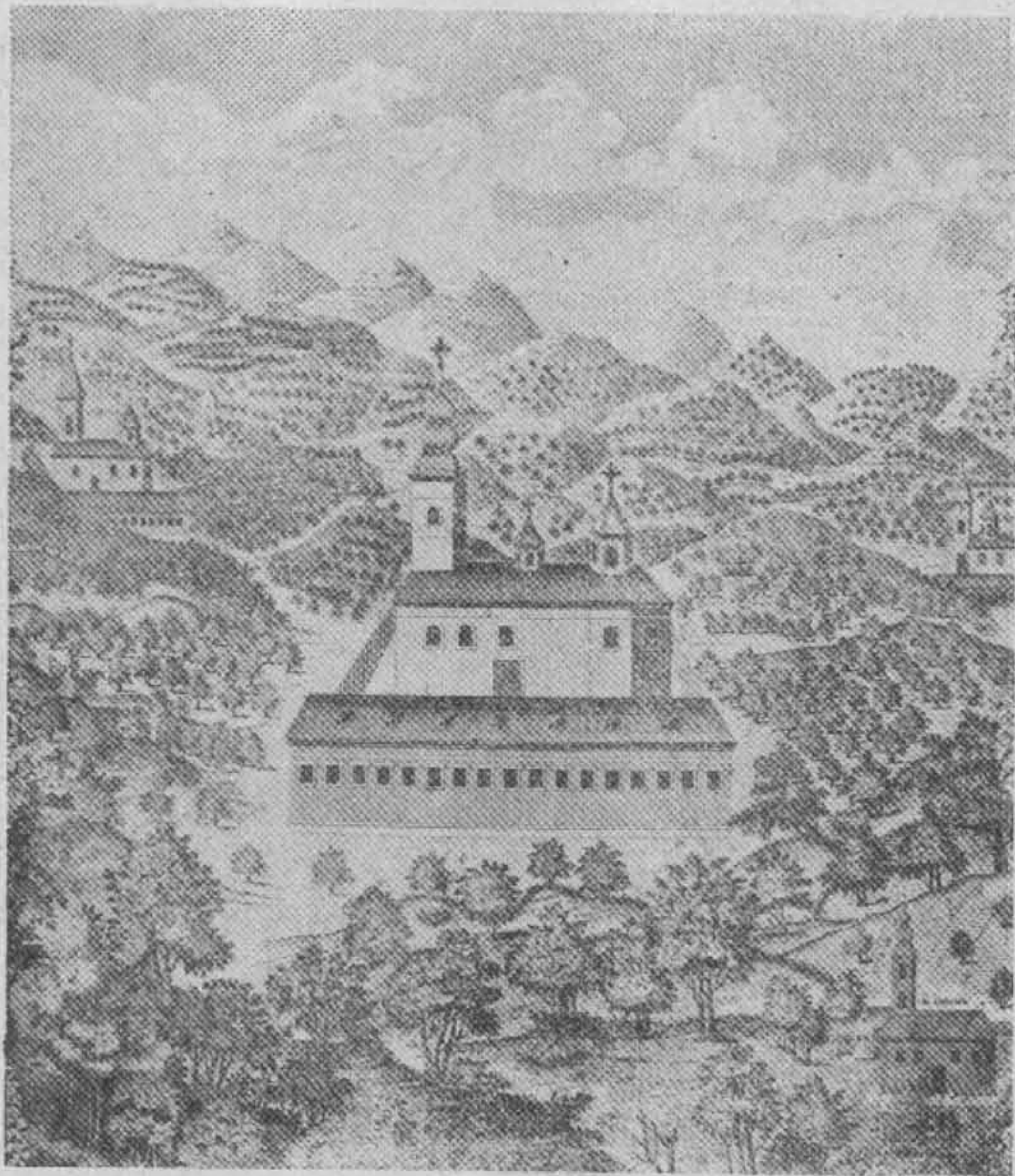

Игуманија Меланија Кривокућин

је иконостас у Пирошу у Бачкој а насликао је слику »Црногорски Певач« са 22 лика; та је слика после била литографисана те је ширена била у Српству. Године 1848. насликао је познату своју слику: »Мајску Скупштину«. Од године 1850. до 1853. сликао је иконостас и живописао иконе у манастирској цркви у Кувеждину; 1853. до 1855. сликао је цркву у Шапцу а 1857. цркву у Ђурђеву; 1858. поново је живописао пирошку цркву, која је била изгорела; 1859. сликао је цркву у Сенти, 1860. цркву у Деспот-Сент-Ивану, 1863. николајевску цркву у Новом Саду, 1864. црквицу епископа Платона Атанацковића на новосадском алмашком гробљу, 1866. манастир Ораховицу у Славонији,

1876. цркву у Башахиду, 1869. цркву у Глини, где се у певницама особито истичу ликови Срба Светитеља; 1870.—1873. сликао је велику цркву у Сомбору а 1875. Харишеву капелу на земунском гробљу.

У манастиру Кувеждину закалуђерио се, на Петров дан 1841., један од најодличнијих и најистакнутијих српских родољубâ, песникâ и проповедникâ: Милутин Грујић, у песништву звани Срб-Милутин, у калуђерству Никанор. Родио се у селу Липови у Барањи 1. децембра 1810. Гимназију је свршио у Мохачу и Печују, права у Печују а богословију у Ср. Карловцима. На Мајској Скупштини 1848. истакао се, уз Сергија Каћанског, као веома снажан беседник. Одмах после Сергијева говора скупштина је једногласно изабрала митрополита Јосифа Рајачића за патријарха а након Никанорове беседе уз опће је одушевљење за српског војводу извикан био Стеван Шупљикац. И на Благовештенском Сабору године 1861. Никанор је био један од највиђенијић беседника те га је онда патријарх Рајачић посветио за епископа без владичанства. После смрти пакрачког епископа Стевана Крагујевића, године 1864., управљао је некоје време том епархијом као администратор а затим био изабран за пакрачког епископа и на том је достојанству остао све до своје смрти године 1887. Главно песничко дело Срб-Милутина јесте религијозни епос: »Св. Сава Немањић«.

Кувеждин
бакрорез из године 1772.

У ризници манастира Кувеждина чува се путир, кован од чистог сребра, плитак, на маленој и ниској нози, изнутра позлаћен. Пречник му је 18 cm. На дну су веома лепи орнаменти а око обруча има староруски натпис, из којег се види, да је путир израђен године 1559. У Кувеждин је тај путир донесен из манастира Милешева, којем га је поклонио руски цар Иван Грозни (1533. до 1584.). Ту је и златна кашика за католичку причест из времена витезова (ритера). Ту кашику су крсташи донели у Пећ а оданде је у време сеобâ донесена у Кувеждин. На кашици има 8 алемова и икона Св. Ђурђа, како на коњу пробода аждају. Има ту и петохлебница, коју је, године 1758., манастиру поклонио Андрија Вуковић из села Чалме. Чува се и путир, што га је, године 1774., манастиру Кувеждину даровао карансебешки епископ Вићентије

Стеван Немања на самрти

Поповић. Има у кувеждинској ризници и велик бакрорез, широк 52 а висок 73 cm. Тај бакрорез израдио је Захарија Орфелин године 1772. а те је године манастир Кувеждин био обновљен. Бакрорез је израђен о трошку Пештанца Димитрија Монастерлије, који је тај бакрорез даровао манастиру Кувеждину у доба игумановања Кирила Јовановића. На бакрорезу је приказан на среди обновљени манастири Кувеждин, њему с лева манастир Ђипша, с десне стране манастир Шишатовац, а десно у дну село Дивош са црквом. Горе има пет икона, у среди је лик Христа Спаситеља, њему с десна лик Св. Николе, до овога лик Св. Симеона Мироточивог (Стевана Немање), с леве стране Христа Спаситеља стоји икона Покрова Богородице и лик Св. Саве. Манастир Кувеждин на том бакрорезу приказан је усред шума и брегова.

У манастирској библиотеци чувају се четири рукописна минеја, и то за децембар, јануар, фебруар и август; сва четири писана су године 1581. у ма-

настиру Винчи, задужбини деспота Стевана Високог, а у Кувеждин су донесени крајем XVII. века, када се винчански калуђери са књигама и утварима склонили у Фрушку Гору. Осим тога има у манастирској библиотеци до 500 разних дела а има 19 србуља, 15 писаних и 4 штампане.

*

Како је једини женски манастир са ову страну Саве и Дунава, Стари Јазак у Фрушкој Гори, царица Марија Терезија године 1774. коначно укинула, нису од то доба више оснивани били српски женски манастири. Но било је у нашем народу и после тога женскињâ, које су живеле побожним животом, ревно похађале храмовне и манастирске славе те их народ, због њихове побожности, иако се нису одевале калуђерски, називао калуђерицама. Кад је у Русији у току светског рата настао велики државни преокрет, морале су и многе руске калуђерице прећи у нашу државу и ту им је за заједничко живовање додељен манастир Хопово те су у Хопову и многе Српкиње почеле да примају монашки чин. Жива је потреба била, да се и Српкињама калуђерицама уступи један од фрушкогорских манастира. И збиља је, 16. октобра 1923., Архијерејски Синод Српске Патријаршије решио, да се манастир Кувеждин прогласи женским манастиром, како би у њему Српкиње проводиле монашки живот. Уједно је исти Синод за игуманију тога манастира наименовао хоповску монахињу Српкињу Меланију Кривокућин.

Игуманија Меланија родила се 1. фебруара 1886. у Дечу. Отац јој Јеврем био је парох у истоме месту. Била је удата за свештеника Николу Кривокућина, капелана у Дечу. На две године после смрти свог мужа ступила је Меланија, 5. септембра 1921., у монашки чин а замонашио ју је у садашњем руском женском манастиру Хопову битољски епископ Јосиф. Игуманија Меланија кроз ово три године свог игумановања, као ревна и савесна настојатељица, одржава узоран ред а уз то је умела да одушеви монахиње, да се свом душом посвете културном раду око очувања нацијоналног типа у везењу, држећи се при изради начела, да се ваља угледати на дивне рукотворине из наше прошлости а тиме подићи народну уметност те врсте до некадашњег процвата и савршенства. У том смеру игуманија Меланија, уз руководство одличне везиље руске калуђерице Ангелине, одушевљава остале монахиње на савестан рад у интересу очувања српских народних мотива у везовима.

Женски манастир Кувеждин броји данас 22 монахиње и 14 искушеница, које Српкињâ које Рускињâ, а међу њима је и монахиња Стана, која је још године 1912. из свог родног места Тоболића отишла у Русију и тамо се замонашила. Све се оне, уза строг монашки живот, баве економијом, израдом црквених утвари и женским ручним радовима, везовима са повесничким српским мотивима те би се могло пожелети, да се наше црквене општине, наше установе и задруге, као и поједини српски домови, у својим потребама обраћају на кувеждинске калуђерице, које с разумевањем снимају са старих повеља, записа и србуља српске нацијоналне мотиве те њима потискују сваки туђински утецај у рукотворинама те врсте. Сва је нада, да ће манастир Кувеждин у скорој будућности постати расадник уметнички израђених везова по узору на оне дивне везове, што су их старе српске монахиње у славно доба српске прошлости израђивале онако савршено.

ЂИПША

Манастир Ђипшу, према народном предању, основао је крајем XV. века деспот Јован Бранковић.

Постоји у народу прича, како је пред велику сеобу Срба под патријархом Арсенијем III. у близини Ђипше испоснички живео један старац, који је редовно, сваки дан, ишао у манастирску цркву и хранио се једино просфором, коју је добијао у цркви. Игуман и калуђери у Ђипши нису никако могли за њега сазнати, ко је он, а позвали су га, да се закалуђери па да ступи у њихово братство. Старац је то одбио. Онда га игуман одведе у Карловце патријарху Арсенију III. Игуман најпре исприча патријарху живот тог испосника и затим га патријарх прими насамо и остане с њим у разговору врло дуго. Кад је ста-

Ђипша

рац изашао од патријарха, биле су му очи пуне суза и рекао је игуману, да га патријарх чека. Игуман, ушавши до патријарха, опази, да је и патријарх плакао. Патријарх рече игуману: »Овога старца немојте више присиљавати, да се калуђери, него га пустите, да живи како хоће, али сваку његову реч испуњавајте као моју заповест и поштујте га као мог оца!«

Народ је веровао да је тај старац био прави патријарх Арсеније III., али је због телесне слабости своје достојанство уступио другом, који је онда важио као патријарх Арсеније III.

Манастир Ђипша био је све до конца године 1923. филијала манастира Кувеждина. Но кад је Архијерески Синод у својој седници од 16. (29.) октобра 1923. решио, да се манастир Кувеждин претвори у женски манастир, тада је Њ. Св. патријарх Димитрије Ђипшу прогласио самосталним манастиром а за насто-

јатеља томе манастиру наименовао је јеромонаха Пантелејмона Лазића, дотадањег управитеља манастира Кувеждина. Пантелејмон Лазић родио се у Сусеку 10. новембра 1882. а замонашио се у манастиру Привиној Глави 14. октобра 1908. Светски рат затекао га је у манастиру Фенеку те га је постигла иста судба, која и остале фенечке калуђере. Био је, наиме, најпре затворен у војном затвору у Загребу, затим у манастиру Гомирју. Ослободивши се затвора био је патријарашки економ у Ср. Карловцима. Затим је био управитељ манастира Кувеждина а за своју ревну службу награђен је тиме, што га је Њ. Св.

Настојатељ Пантелејмон Лазић

патријарх Димитрије поставио за настојатеља манастира Ђипше, где се и данас својски брине за напредак манастира, као врстан економ управљајући манастирским иметком и оправљајући манастирска здања па чак је у манастирској згради отворио основну школу за сеоску децу.

Црква је веома стара. Саграђена је од камена и цигала а посвећена је Св. Николи. Иконостас је рађен у XVIII. веку за доба митрополита Павла Ненадовића а под игуманом кир-Василијем Релићем. У исто је време подигнут и звоник а у њему има капела, посвећена Покрову Св. Богородице.

Пошто је манастир Ђипша до најновијег времена био филијала манастира Кувеждина, нема у њему ни ризнице, ни архиве, ни библиотеке.

ПРИВИНА ГЛАВА

Пође ли се од Шида друмом према Дунаву па се прође поред села Беркасова, одмах се дође с леве стране до шанца украј Деспотова Дола, где се уздиже гô стрм брежуљак, на којем је постојао стари град Беркасово. Иако темељи тога града нису сачувани, ипак се виде уломци цигле и морта а на брежуљку преко дола било је турско гробље, у којем се још и данас наилази на људске кости. Још у почетку XVIII. века постојале су зидине града Беркасова усред густа дрвећа. Царица Марија Терезија, као патронка католичких цркава у Винковцима и Кукујевцима, решила је била пред крај свог живота, да у оба та места подигне нове цркве. Планови за обе те цркве,

Деспотовац

израђени у Бечу, наводно су били измењени те је кукујевачка црква израђена била по оном плану, који је био одређен за винковачку цркву, па је према тому црква у Кукујевцима изашла већа од винковачке а уједно је једна од највећих католичких цркава, тако, да јој у Срему нема равне. За градњу кукујевачке цркве употребљена је била грађа са развалина града Беркасова те је тако брежуљак остао, тако рекући, гô.

Нас развалине града Беркасова занимају у толико више, у колико је опстанак тога града у тесној вези са српским деспотима из лозе Бранковићâ и што је у том граду, 10. децембра 1502., преминуо деспот Јован, последњи деспот из те лозе, која је владала од године 1427. до године 1502.

Угарски грађ Матија, желећи у Србима добити поузданих бранилаца против продирања Турака, позвао је српског деспота Змај-Огњеног Вука, сина

слепом деспоту Гргуру Бранковићу те унука Ђурђу Смедеревцу, да дође у Угарску, а кад се Змај Огњени Вук, године 1465., одазвао позиву краља Матије, овај га је поставио за српског поглавицу у Срему и даровао му градове Купиново, Сланкамен, Беркасово и још многа села и спахилуке.

Град Беркасово је године 1476., доживео велико славље. У њему је деспот Змај Огњени Вук дочекао угарскога краља Матију Корвина (1458.—1490.), једнога од најславнијих владалаца, чије се доба, због успеха не само на бојном пољу него и на пољу науке и уметности (основао свеучилиште у Пожуну године 1465. и уредио гласовиту, по њему прозвану, Корвинову Библиотеку), зове златно доба Угарске. По смрти Змај-Огњеног Вука, који је умр'о без наследника године 1485. у Купинову, позове, године 1486., краљ Матија ње-

Привина Глава

гову браћу од стрица: деспоте Ђорђа и Јована, синове слепог деспота Стевана, да заједно са својом мајком Ангелином дођу у Срем, да преузму и достојанство и иметак умрлог Змај-Огњеног Вука. Пошто се деспот Ђорђе покалуђерио, преузео је млађи брат Јован управу над деспотским иметком у Срему, али је већ године 1502. умр'о. Његова удова Јелена преудала се за хрватског племића Ивана Бериславића, коме је угарски краљ Владислав даровао деспотско достојанство и град Купиново, али је он умр'о већ године 1515. Године 1526. Турци, полазећи на Угарску, да на Мохачком Пољу поразе угарску војску, успут разоре град Беркасово те су од Беркасова остале само рушевине, које су постојале два и пô века, све до пред смрт царице Марије Терезије. И данас је у народу остала трајна успомена на доба српских деспота у Срему те се и онај брежуљак, на којем је постојао град Беркасово, у народу и не зове друкче него Деспотовац.

Идући даље од Деспотовца према селу Соту, на четири километра, одваја на десно сеоски пут, који води своја два километра непосредно до манастира Привине Главе.

Народно предање казује, да је још у XII. веку неки Прива (Приба) основао мален манастир и да се по том Приви и данашњи манастир зове Привина Глава. У манастирском записнику има забележено, да је деспот Јован Бранковић са својим старијим братом, потоњим владиком Максимом, оправио срушени манастир око године 1496. Стога се у народу манастир Привина Глава зове и

Игуман Методије Суботин

Деспотовином. Према типику, који се чува у манастиру Ковиљу а писан је у Привиној Глави за игумана кир-Сиона, види се, да је манастир Привина Глава постојао још године 1607. На темељу те старе малене цркве, која је била зидана од цигле са блатом, почела се, у доба патријарха Арсенија IV. а за игумана кир-Стевана, народним прилозима градити данашња црква и нова манастирска зграда. Храм цркве је Сабор Св. Архистратигâ. Нову цркву троносао је, године 1760., митрополит Павле Ненадовић. Црква је грађена сеченим каменом, године 1791. покривена је лимом а године 1829. поновљен је у њој живопис. Истичу се између икона нарочито оне, што их је сликао

српски сликар Аксентије织 Мародић (1838.—1911.). Ванредно је лепа дрвена икона Христа Спаситеља у архијерејском орнату. Црква је висока 5, широка 4 а дуга 12 хвати. Олтар је висок и има 3 прозора. Над певницама има труло на 4 стуба а са 8 прозора. Манастирско здање је велико на спрат и има доста пространих просторија.

У манастирској ризници чува се штака пећског патријарха Јанићија II. (1346.—1354.), која је израђена од слонове кости, бисерне школьке и корњаче. Ту је и капа деспота Јована Бранковића, налик на митру, с плитким теменом,

Христос Спаситељ

њисока 17 cm, пречник јој горе на темену износи 21 cm а доле на отвору 19 cm; начињена је од зелене кадифе сребрним и позлаћеним концем, доле је опточена црвеном кадифом са дугачким влакном а на темену има метална плоча, на којој се уздиже златан крст са четири анђела. Има у тој ризници и један тучан буздован из XIV. века. Ту је и један бакрорез из године 1758., дар митрополита Павла Ненадовића. Бакрорез приказује Св. Тројицу над земљокругом, који држе шест анђела; под земљокругом на стени стоји Св. Архистратиг Михајило са извученим мачем у десници а око њега су четири анђела. Око те велике слике има дванаест мањих слика, које приказују догађаје из живота

Христа Спаситеља и некоје старозаветне призоре. Чувају се у ризници и привилегије и конфирмације манастира Привине Главе из XVIII. века у оригиналу, у преписима и у преводу из доба аустријских владарâ: Јосифа I., Карла VI. и Марије Терезије.

У манастирској библиотеци има до 300 књига разне садржине а има и србуљâ.

Између настојатељâ манастира Привине Главе заслужни су били по напредак манастира: архимандрит Кипријан Стануловић (1868.—1871.), игуман

Хаџи Арсеније Јеремић

Теофан Косовац (1871.—1905.), архимандрит Данило Пантелић (1905.—1906.) и игуман Данило Брзаковић (1906.—1909.).

Данас, од новијег времена амо, манастиром управља игуман Методије Суботин. Родио се у Бачком Градишту 21. марта 1879., а замонашен је у Беочину 28. септембра 1903. Много је годинâ провео у Ср. Карловцима као економ богословског семинара и патријарашког двора па му је у признање његове ревне службе поверена управа над манастиром Привином Главом.

Већ у прва хришћанска времена одилазили су побожни хришћани у Свету Земљу, да се поклоне Гробу Христа Спаситеља и да походе она места, где

се Христос родио те науку своју ширио и где је за људски род страдао и умр'о. Ко је био на Христову гробу, добија почасни назив Хаџи и сме га целог века стављати пред своје име. Фрушкогорски су калуђери често ходочастили у Свету Земљу па тако има и данас међу братством манастира Привине Главе један јеромонах, који је био у Палестини и чије је путовање веома занимљиво. Зове се хаџи-Арсеније Јеремић. Родио се године 1864. у Банату у селу Српском Св. Петру. Од детињства је већ тежио, да се ода монашком животу, те је отишао у манастир Златицу и онде, као манастирски ђак, провео две године. Слушајући о дивотама фрушкогорских манастира, зажели, да и сам пође у Фрушку Гору и да се тамо покалуђери. И одиста, године 1886., оде у манастир Крушедол, где га тадашњи крушедолски архимандрит Дамаскин Бранковић замонаши; одмах почетком године 1887. буде у Ср. Карловцима рукоположен за ђакона и јеромонаха. Као јеромонах је у манастиру Шишатовцу боравио до године 1889., онда је до године 1893. вршио свештеничке дужности у селу Манђелосу. Године 1894. буде премештен у манастир Фенек. Исте се године крене у хаџилук. Прво је био у Светој Гори. Походио је Хилендар, Ватопед и манастир Св. Пантелејмона па онда је отишао у Солун на гроб Св. Димитрија а затим преко Србије пређе у Бугарску у Софију, где се поклони моћима Св. Краља Милутина, које онде почивају у Краљевој Цркви. Из Софије је отишао у Цариград те је примљен био код васеленског патријарха и походио патријарашку цркву на Фанару, обишао музеје и прегледао Ају Софију и ине знаменитости цариградске. Из Цариграда је бродом прешао у Јафу, камо је стигао лицем на дан Св. Арханђела Михајила те био на литургији у манастиру, који је посвећен томе светитељу. Путујући железницом из Јафе у Јерусалим упозна се са Црногорцем Марком, који је био гаваз код аустријског посланства, и тај га Црногорац, који је на Аранђеловдан био свечар, одведе у свој дом и угости га. Стигавши у Јерусалим, добије од васеленског патријарха Германа дозволу, да може боравити у манастиру Св. Спиридона. У том је манастиру провео подругу годину а за то је време био на Голготи и причестио се на Св. Гробу. Био је у Васкресенском Храму, у Гетсиманији, у Витлејему, где се Христос родио, на реци Јордану, где се Христос крстио, и још на многим светим местима. Као ходочасник одликован је хаџијским орденом Св. Гроба и дипломом, да може носити назив хаџија. Светски рат га је затекао у манастиру Крушедолу и ту су га војне власти ухапсиле и узеле за таоца.

Хаџи Арсеније Јеремић пун је и данас задовољства, што је не само походио Свету Гору, него обишао и Свету Земљу и поклонио се Христову Гробу те, иако је већ у годинама, ипак тежи и дан данас, да још једаред оде до Јерусалима, да се онде помоли Богу, исповеди и причести па да тамо и умре. Онда би — вели — душа му осећала заиста светог божјег благослова а тело би му мирно почивало и чекало суда божјег. Своју жељу завршује свагда смиреним вапајем из све душе: Буди имја Господње благословено од није и до вјека!

ФЕНЕК

Манастири, који потпадају под духовну управу сремско-карловачке епархије, њих четрнаест на број, начичкани су по Фрушкој Гори. Петнаести сремски манастир Фенек није већ више у Фрушкој Гори, него лежи у низини недалеко од леве обале Саве близу друма, који од Земуна преко Сурчина и Бољеваца води до скеле за Србију, а недалеко и од железничке пруге, која спаја Батајницу преко Сурчина с Бољевцима на левој обали Саве. Преко, на десној обали Саве, у Србији, наставља се железничка пруга од Забрежја преко Лајковца све до Чачка.

Манастир Фенек већ по том свом положају заузима видно место у историји српског народа а нарочито се истиче у повесници Карађорђеве епохе.

Кад је манастир Фенек основан и ко га је подигао, не може се поуздано знати. Тек се слути, да га је основала Св. Мајка Ангелина са својим синовима владиком Максимом и деспотом Јованом. Изводи се то отуд, што су њих троје, као што је доказано, подигли некадањи манастир Обеду, који је био филијала манастиру Фенеку. Најстарији спомен о манастиру Фенеку јесте књига, коју је године 1563. у самом Фенеку, за игумана Саве, написао јеромонах Захарија а која се књига чува у сремско-карловачкој горњој цркви; у манастиру Крушедолу пак има Типик Саве Освећеног, што га је године 1574. у Фенеку написао калуђер Марко по заповести игумана Максима и свега братства.

Манастир Фенек био је према своме истакнутом положају у свим ратовима Аустрије с Турском, при турском продирању и при узмицању, жртва турске обести те је више пута спаљиван и пустошен. Тек године 1716. после потпуног пораза и изгнанства Турака из Срема након битке на Везирцу, у којој је принц Еуген Савојски потукао Турке, ослободио се манастир Фенек вековне турске најезде, која је на њему најраније почела а најкасније завршила.

Ослободивши се Турака манастир је био оправљен, али је црква била врло мала, висока и широка само по 2 хвата, а дугачка само $4^{8}/_{10}$ хвата; покривена је била шиндром.

Године 1743. царица Марија Терезија дала је манастиру конфирмацију и тиме му осигурала његов посед. Но како манастир није смео убирати спахијски десетак, био је упућен на прошњу и милостињу.

Године 1785. наново је сазидана манастирска зграда а посветио ју је тадашњи митрополит Мојсије Путник. Манастирску цркву почели су рушити године 1793. те на њено место из народних прилога градити нову, којој је темељ посвећен још исте године, 25 септембра. Црква је била готова године 1797. Износи у дуљину 16 хвати, широка је 6, висока 6½ хвати а има 13 прозора. Између певницâ и иконостаса има велико кубе са 8 прозора. Троносао ју је митрополит Стеван Стратимировић тек године 1803.

Близу манастира, у манастирској башти, налази се капела, у којој одмах под звоником постоји бунар, чију воду околни народ сматра лековитом, нарочито против грознице, која је у тим крајевима честа, јер је крај, због своје низине а и због близине воде, маларичан. За тај бунар се казује, да постоји још из доба Св. Мајке Ангелине. Капелу над тим бунаром подигао је, године

1800., јаковачки грк Георгије Рака, који је сарањен пред вратима своје задужбине. Капела је посвећена године 1807. Капела и манастирска црква славе Св. Параскеву.

Године 1775. митрополит Мојсије Путник провео је у манастиру Фенеку ускршње благдане и на Велики Четвртак, по стародревном обичају, опрао је ноге дванаесторици свештеника, међу којима су били славни српски повесничар ковиљски архимандрит Јован Рајић (1726.—1801.) и крушедолски архимандрит, касније митрополит Стеван Стратимировић.

Године 1787. склопи руска царица Катарина II. са аустријским царем Јосифом II. у Херзону савез, да униште турску царевину и да је међу собом поделе. Још исте године Турска објави Русији рат а Аустрија Турској. За тај

Фенек

рат Аустрија не само да је спремала силну војску, него је и купила и добровољце по Срему и по Србији. У Србију је тада из Италије, с којом је Аустрија пре тога водила рат па склопила била мир, прешао и Карађорђе, који је пре тога, оставивши шумарство у манастиру Крушедолу, као аустријски војник отишао био у Италију, да се бије против Талијанâ а сад се из Италије вратио са својим побратимом Милутином Гарашанином, обојица као добровољци под пуковником Михаљевићем, под којим је наредне године 1788. прешло неколико добровољачких чета у Србију, а ти су се пре тога скупљали по Срему, нарочито по фрушкогорским манастирима. У манастир Фенек и околицу, због близине Србије, прешло је много српскога народа, а међу њима и ваљавачки калуђери са црквеним утварима, па и јошанички игуман Арсеније. Аустријска је војска имала у манастиру Фенеку своје стовариште те је онамо

11. марта 1788. дошао и сâм цар Јосиф II., који је у свом одушевљењу за рат против Турака хтео лично да се увери о расположењу народа с ову и Србâ с ону страну Саве, а дошао је са својим генералима и својом свитом те је у манастиру и преноћио. Том је приликом разговарао с њиме угледни ваљевски оберкнез Алекса Стев. Ненадовић, отац проте Матије те дед славног српског песника Љубомира П. Ненадовића (1826.—1895.).

Још пре свега тога неки кројач Мијушко измисли, да га је цар Јосиф II. послао до Алексе с поруком, да у својој нахији дигне народ на Турке и да

Игуман Данило Брзаковић

их гони, док му царева војска не притекне у помоћ. Ма да тај Мијушко није имао никаквих исправа, Алекса му ипак поверује, побуни народ против Турака те из целе ваљевске нахије истера Турке.

На глас о томе, да ће цар доћи у манастир Фенек, а по наговору свога пријатеља официра Арсе Андријевића из Бољеваца, реши се кнез Алекса, да и он оде у Фенек, да види цара, па поведе собом свог буљугбашу Николу Арсенијевића, а с њима пође и Мијушко, иако се бојао, да ће се открити његове измишљотине, али је већма волео и то, него остати у Србији без кнеза Алексе.

Кад су стигли у Фенек, видели су, како се у манастирској порти слегло много народа и цареве свите. Кнез је Алекса стајао са својим буљугбашом и

с Арсом Андријевићем, кога је такођер затекао у манастиру, на једном манастирском доксату па је разрогаченим очима погледао, не би ли видео цара. Наједном ће га Арса запитати: »Море Алекса, видиш ли ти цара?« — »Како ћу га видети, кад га ту нема!« одговори Алекса. На то Арса, упревши руком према цару, који је у тај мах стајао код интова и штапићем показивао, куда кочијаш да маже осовине, рече: »Ето, то је цар!« — Алекса се зачуди па у чуду рече: »Шта, Арсо, да од Бога нађеш! Зар су овде такви цареви? Камо ли му велики ћурак и велики каук на глави, а ако не већи, а оно бар као у нашег

Алекса Стев. Ненадовић

везира у Београду?« У то Алексин буљугбаша рече: »А нуто, кнеже, Бог и душа, гле како су му ноге танке, нема ни чарапа ни чизама, него голе ноге, а овамо се ми уздамо, да ће и нас обути, а он сам иде бос!« Арса се на то насмеје и рече: »Тако носе сви хришћански цареви, не као ваши Турци«. У то се цар повуче у манастирску ћелију, а мало затим дође један царски официр до оне тројице па запита: »Ко је ту кнез Алекса?« Арса одговори: »Ово је!« и покаже руком на Алексу. Онда официр рече Алекси: »Хајде, зове те цар!« Алекса пође за официром, па како му је Арса казао, да цара не треба у скут љубити као везира, него се само гологлав поклонити, он тако и учини. Уз цара је

стајао тумач, који запита Алексу: »Јесте ли Ви ваљевски кнез Алекса?« Алекса одговори да јесте. — »Па шта сте тамо радили и како стојите с Турцима?« запита цар даље преко тумача. Алекса одговори на то, да су попалили Ваљево и Чачак. Цар запита: »А ко Вас је на то наговорио и подигао?« Алекса одговори: »Господин Мијушко«. — »А ко је тај господин Мијушко?« запита цар. Алекса онда исприча цару, како је Мијушко дошао у Србију и у царево име њега позвао, да дигне народ на Турке. Цар се на то намргоди, мало поћути па онда рече нешто немачки једном официру, који одмах изиђе. Мало затим врати се официр са Мијушком. Цар га запита, ко је он, шта је радио у Србији и ко га је онамо послао? Мијушко, муцајући, одговори цару, да је он кројач и да је, кад је видео, да се војска спрема на Турке, узео мало барута и један

Фенек пре светског рата

бубањ и отишао до кнеза Алексе, да га наговори, да диже устанак против Турака. Цар га на то отпусти па онда преко тумача запита Алексу: »Куд сте отерали Турке, кад сте их истерали из Чачка и Ваљева?« Алекса одговори, да их је отерао чак у Соко и Ужице а некоје и преко Дрине. »А где су њихове жене и деца?« упита даље цар. Алекса одговори, да су Турци своје жене и своју децу одвели. »А где су Ваше жене и Ваша деца?« запита цар. Алекса одговори, да српске жене и деца седе код куће. На то рече цар: »Али кад Турци сместе и осигурају своје жене и своју децу па ударе на Вас, шта ће онда ваше жене и ваша деца?« Алекса није знао на то шта да одговори, него само слегне раменима. Цар, опазивши његову забуну, рече благо: »Мој драги кнеже, ја се надам, да ћете Ви и Ваш народ помоћи мојој војсци, да прогони мога и Вашега непријатеља. Ја сам спремио војску од триста хиљада и рад сам да Вашу домовину очистим од Турака. Ви сад идите и уклањајте народ у

планине, а даље ћу се ја бринути за Вас.« Рекавши то, цар кнеза Алексу обдари са сто дуката.

Кад је Карађорђе, услед неодољиве турске навале те пропасти своје Србије, дне 21. септембра 1813., не уздајући се више у обрану, са својих неколико знаменитих војвода прешао у Земун, буде од пограничног генерала Червенке три дана узастопце позиван, да се усмено и писмено изјасни, где се мисли настанити и којем ће се приволети царству, да ли аустријском или руском. Карађорђе доследно одговараше, да мисли ићи у Русију. На то генерал Червенка нареди, да се Карађорђе под стражом отпреми у заточење у манастир Фенек.

Карађорђе је у манастиру Фенеку провео пун месец дана. С њиме су у манастиру Фенеку у заточењу били још: Јаков Стев. Ненадовић, министар унутрашњих дела, Младен Миловановић, председник државног савета и министар финансија, и војвода поп Лука Лазаревић. У манастиру Фенеку затекли су студеничког архимандрита Мелентија Никшића с његовим калуђерима, који су још године 1808., бежећи испред турског зулума, мощи Св. Краља Првовенчаног из манастира Студенице склонили били у манастир Враћешницу а године 1813. из Враћешнице у манастир Фенек, где су те мощи остале до године 1815.

Од знаменитих војвода, који су у Доњем Срему били у Карађорђевој близини, ваља на првом месту споменути Узун (високог)-Мирка Апостоловића. Осим њега били су у заточењу у Доњем Срему, недалеко манастира Фенека, још: војвода Јеврем Ненадовић, отац кнегиње Персиде те таст кнеза Александра Карађорђевића, крушевачки војвода Чолак Анта Симоновић; војвода Јовица Милановић, Карађорђев зет, и буљугбаша Петар Јокић из Тополе, који је, војујући са Карађорђем, учествовао у не мање него шездесет и пет бојева, и још многе друге војводе и доста Србијанаца, којима је успело прећи у Срем, пре него што је турска најезда, освајајући Карађорђеву Србију, допрла до Саве те запосела обалу и тиме осталим војводама и народу спречила прелаз преко Саве.

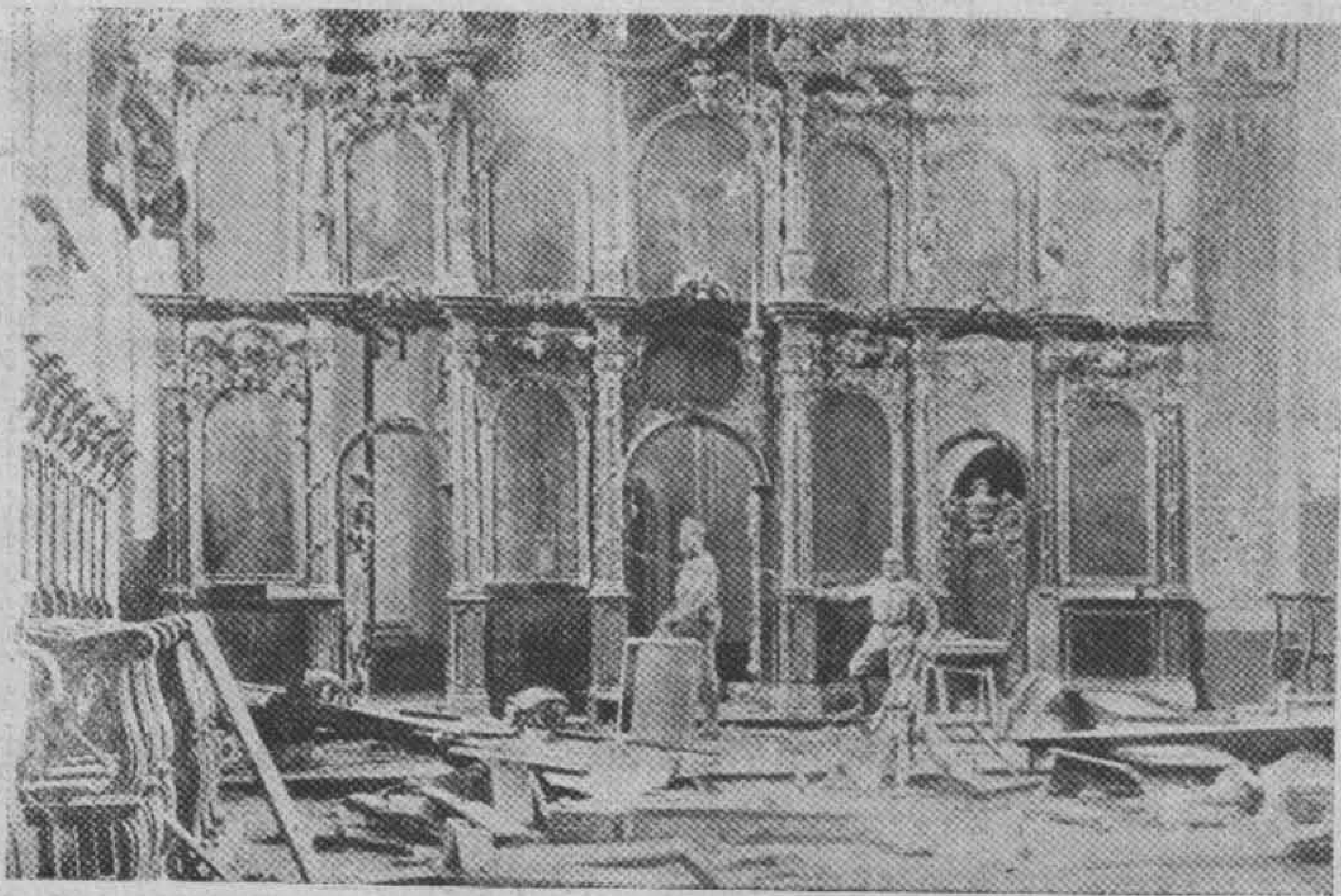
Док је Карађорђе боравио у Фенеку, особно је онамо из Земуна дошао генерал Червенка и поново га запитао, где кани живети. Карађорђе и последњи пут доследно одговори, да жели живети у Русији. На то га генерал Червенка са споменутим војводама, фенечким заточеницима, под стражом даде отправити најпре у Голубинце, а након седам дана, 29. октобра, у петроварадинску тврђаву, где је остао заточен све до 6. јануара 1814. и где су непрекидно наваљивали на њега, да се приволи Аустрији.

Већ смо споменули, да је Карађорђе у манастиру Фенеку провео преко месец дана. Ма да су фенечки калуђери гледали, да га разоноде, и указивали му сваку част, ипак се Карађорђе, при свем свом великом јунаштву, није могао отрести туге због несретне судбине свог народа. Свако подсећање на минуле његове родољубиве подвиге кадро га је било силно узбудити и готово га довести до очајања. Десило се тако, да је једном у вече при манастирској вечери, на којој је био и прота Матија Ненадовић, један калуђер Карађорђу наздравио овако: »У здравље верховног вожда господара Георгија Петровића, команданта сербскаго!« На ту здравицу Карађорђе бризне у плач те је дуго јецао и руком покрио очи а прота Матија и други гледали су да га утеше надом,

да ће српском народу помоћи једино руски цар, до кога би Карађорђу ваљало да оде.

Карађорђе се у манастиру Фенеку могао, додуше, слободније кретати, али су аустријске власти будно пазиле на сваки његов корак. Тако је Карађорђе, кад га је његов побратим Милутин Гарашанин наговарао и позивао, да се с њим заједно врати у Србију па да се хајдучки бију с Турцима, док не настану погодније прилике, одговорио побратиму Милутину: »Еј мој Милутине, вратио бих се ја, али ти видиш, да ме Немци никуд не пуштају«.

Како је Турској вазда било стало до тога, да се дочепа Карађорђеве главе, чинила је кораке код аустријске владе, не би ли постигла, да изда Карађорђа. Но Аустрија је опет гледала, да по што по то придобије Карађорђа, имајући у виду своје планове. У тој намери уклони Карађорђа Турцима испред очију

Аустроугарска војска разара фенечку цркву.

те отправи њега са његовим старијим сином Алексијем у штајерски Градац, а његове главне војводе смести по другим местима Штајерске, али тако, да се нису смели састајати ни с Карађорђем ни међу собом. Пут Карађорђев од Петроварадина до Граца трајао је пуних петнаест дана. А и оне војводе, који су још остали у Срему, такођер су били под строгом паском, осим проте Матије Ненадовића и Максима Јакшића, који се слободније кретали.

Но кад је, на заговор руског цара Александра I., аустријски цар Фрања I. допустио Карађорђу и осталим, у Штајерској интернираним, војводама, да могу ићи у Русију, одахнуле су душом и војводе у Срему. Пре него што је кренуо у Русију, Карађорђе је сишао у Ср. Карловце до митрополита Стратимировића. На глас о томе очекивао се у Србији Карађорђев повратак те се народ дигао под Хаџи-Проданом, али међутим аустријске су власти испратиле Карађорђа с његовим војводама у место њихова новог обитавања, у Хотин и околицу.

Дотле војводе, које су заостале у Срему, њих седморица, почну се договарати с једанаест војвода у Србији, те се сложе, да проти Матији Ненадовићу, као најписменијем, даду своје пуномоћи, да макар пешке оде до Беча, где су се тада европски владаоци састали на конгрес ради уређења прилика у Европи након Наполеонова пада.

Но Хаџи-Проданов устанак и околност, да руски цар Александар I. није још отишао у Беч, задржаше проту Ненадовића те не оде у Беч одмах, него се у манастиру Фенеку са студеничким калуђерима и са неколиким војводама договори, да се не оклева него да се одмах иде изравно у Петроград до самога цара Александра I. И збиља, прота Ненадовић са својим братом војводом Симом пође преко Ердеља, удари преко Хотина и допре до Житомира, где сазна, да је цар Александар већ отишао у Беч.

Након повратка моћију Св. Краља Првовенчаног из Фенека у Студеницу манастир је Фенек до својих сто година живео даље мирним животом под разним настојатељима. Но последњих година владе кнеза Александра Карађорђевића прикупљао је један фенечки калуђер по Србији прилоге за сликање манастирске цркве, а народ је радо прилагао, знајући, да је манастир Фенек у свима, па и у бурним, данима био уточиште Србима, те и Великом Карађорђу. Цркву је из тих народних прилога, године 1859., сликао Димитрије, унук земунског ковача Јована, који је Карађорђу у првим данима устанка окивао и сапињао железним обручима вишњеве топове, којима је Карађорђе гађао на Турке.

Око фенечке манастирске цркве сарањена су многа свештеничка лица, а и многи мирјани из Србије, који су с Карађорђем прешли били у Срем. Сарањени су ту и некоји студенички калуђери, међу осталима и јошанички игуман Арсеније Тодоровић. У самој пак цркви налази се, у паперти с десне стране, гробница игумана Софронија Стефановића, чијим је настојањем, као што рекосмо, манастир Фенек почео бити обнављан, али га је у том раду затекла смрт, па је његов рад наставио игуман Вићентије Ракић, чији је гроб на левој страни женске препрате.

Игуман Вићентије Ракић родио се године 1750. у Земуну. Био је трговац, али кад је у својој тридесетој години остао удов, закалуђери се у манастиру Фенеку. Као војни свештеник за време аустријско-турског рата (1787.—1791.) боравио је у Шапцу. После рата вратио се у Фенек, где је, године 1796., постао игуман. После три године оде у Трст за свештеника. У Трсту остане до године 1810. а тада, на позив свог пријатеља Доситеја Обрадовића, који је у оно време у Карађорђевој Србији био министар просвете, оде у Београд за наставника у тада новооснованој богословији. Кад је Карађорђе, године 1813., прешао у Срем, Ракић се врати у Фенек и онде проживи још пет година. Умр'о је године 1818. Вићентије Ракић је осим неколиких побожних спевова, као што су: »Пјесн историческа о жизни свјатаго и праведнаго Алексија человјека божија« и »Жертва Аврамова«, написао и историју манастира Фенека.

У гробници игумана Софронија Стефановића лежи и вршачки владика Стеван Поповић (1843.—1849.), кога је патријарх Јосиф Рајачић, у време мађарске буне, зато, што је помагао Мађаре па чак и наредио да се црквене матрикуле воде на мађарском језику, 20. јануара 1849. свргао са владичанства и отправио у манастир Фенек. Уз пут до Фенека владика Стеван сврати у Пан-

чево на ноћиште и, како је у народу било велико огорчење против њега, ноћу кроз прозор из пушака припуцају на владику. У Земуну пробави неколико дана а затим оде на своје заточење у Фенек и онде, поражен злим удесом својим, за неколико месецâ свисне од јада. При сарани владике Стевана фенечки калуђери, да не би као обичан калуђер био сарањен у камилавци, скројише брже боље од тврда шарена папира митру, ставише му ју на главу и тако га у манастирској цркви сранише. Након шездесет и пет година баш су и

Разорени Фенек

онѝ, с којима је владика Стеван у буни држао и које је потпомагао, оскврнули његов гроб, кад су, у почетку светског рата, спалили манастир Фенек.

Кад је године 1909. данашњи настојатељ игуман Данило Брзаковић преузео управу, почео је манастир његовим ревним настојањем знатно дизати се и економски и грађевински, и напредовати тако, да је потпуно достигао остале фрушкогорске манастире, али у његову благословном раду на напретку манастира на пречац га је спречио светски рат.

Игуман Данило Брзаковић родио се у Вогњу у Срему 20. јануара 1868. Године 1883., месеца фебруара, ступио је у манастир Хопово као ђак а мо-

нашки је чин примио у манастиру Раваници године 1889. Бачки владика Василијан Петровић рукоположио га је за ђакона месеца децембра 1889., а патријарх Георгије Бранковић за презвитера месеца августа 1890. До године 1896. био је намесник манастира Раванице, а од 1896. до 1898. намесник манастира Хопова, где је похађао монашку школу. Од године 1898. до године 1900. био је у манастирима Малој Ремети и Бешенову, а после, све до године 1905., обнашао је дужности протопрезвитерског помоћника, патријарашког економа и дворског капелана у Ср. Карловцима. Године 1905. постављен је настојатељем манастира Раковца, 1906. је постао настојатељем манастира Привине Главе а 1909., 11. маја, постане управитељем манастира Фенека. Године 1910., 4. децембра, буде изабран за фенечког игумана а идуће га године темишварски владика Георгије Летић произведе за такова.

Као што сам већ на почетку споменуо, манастир Фенек био је аустријским властима од вајкада зазоран, јер се већ својим положајем истицао као духовно стециште Срба и с ову и са ону страну Саве, а поготово већ с тога, што је манастир подсећао народ на Карађорђев боравак у њему, и најзад још тим више, што је расположење Аустрије према Карађорђевићима, нарочито после смрти двојице последњих Обреновићâ, који се бавили идејом, да сав српски народ стопе у државу вазалну Аустрији, било од увек непријатељско. То непријатељско расположење Аустрије према Карађорђевићима манифестирало се навластито у светском рату, кад је сваку успомену на Карађорђевиће ваљало збрисати с лица земље не само у окупираној Србији, него и у Аустрији, а овамо је у исто време иста Аустрија Обреновићима не само ушчувала њихове успомене него им је дизала и споменике. Није, дакле, ни чудо, што је одмах у почетку тих бурних дана, после сарајевског видовданског атентата године 1914., манастир Фенек морао страдати.

Иза навештења рата Аустрије Србији, одмах првих дана рупише Аустријанци у манастир Фенек и спроведоше генералну преметачину, како у цркви тако и у манастирској згради, а после шест дана, у глухо доба ноћи, покупише игумана Данила Брзаковића, намесника Пантелејмона Лазића, калуђере Атанасију Вујичића и Корнелија Будића, манастирске ђаке Косту Галића и Симу Бабића па најзад и дра Милана Секулића, сада новосадског одветника, који се случајно као гост десио у манастиру, па их све одведоше до команде у Јаково. Ту буду оковани и послани у Сурчин, а одавде зором до железничке станице Батајнице, одане пак у Инђију и Руму, где су свагде били изложени порузи аустријске војске и путникâ. Затим буду повраћени у Јаково, да се тамо над њима кратким путем изврши стрељање. Но томе се енергично одупре дивизијски аудитор капетан Церман, пореклом Чех, који је због тога имао очајну борбу с генералом Литгендорфом, те према захтеву наведенога суца одржао се у јаковачкој школи, на дан манастирске славе, летне Св. Петке, 8. августа исте године, преки суд, који, потварајући заробљенике, да су са црквене куле давали знакове српској војсци, и наводећи, да су у манастир често долазили Србијанци па су с игуманом Данилом у његовим ћелијама имали поверљиве разговоре: осуди једино игумана Данила на смрт, која се има извршити вешањем на дрвету пред самим улазом у манастир, а ваљало је да игуман буде закопан у већ ископану раку у Јакову код циганских кућа. Пуних шеснаест дана игуман Данило лебдео је међу животом и смрћу,

јер је сваког дана све било спремно за вешање, али је аудитору Церману сваки пут успело препречити, да се вешање изврши. Након шеснаест дана игуман Данило, окован, с братством, буде железницом у марвенском вагону под стражом спроведен на суђење дивизијском суду у Загребу. Међутим на суњској станици нападне их камењем руља Мађара и једва једвице их оружаном руком спасе родољубиви Хрват, тада војни заповедник суњске железничке станице, касније министар, господин Ивица Ковачевић, који се у корист бедним невољницима побрине не само у Суњи, него и телефонски по осталим станицама до Загреба, за храну и лечничку помоћ, као и за то, да по свима станицама буду заштићени од нападаја̂.

Фенечке старине

Још пре него што су игумана Данила и остале отпремили у Загреб, игуман се у те по њега тешке и очајне дане ипак бринуо, шта ће бити с манастиром, па је поручивао надлежнима кришом и поверљиво, да одмах из манастира на неизложено место склоне све црквене и манастирске вредности.

Војне власти не само да су дале отпремити фенечке калуђере у Загреб, него су почеле и околни народ изгањати из домова те га отправљати у вировитичку жупанију а села дуж Саве палити и разарати. У самој околици манастира Фенека стрељано је било преко сто особа а преко 500 њих били су оптужени са велеиздаје. Генедал Поћорек је бану Шкрлцу јавио, да је у Срему народ одушевљен за Србијанце и да са весељем дочекује српску војску и њој сигнале даје а нарочито да се ово последње догодило у Кленку, Руми и око Руме па и у манастирима Јаску и Фенеку и да је он о том извештен од мајора Барте, који је спровео истрагу и у свом извештају нагласио, да су, међу оста-

лима, најподозривији фенечки игуман Данило Брзаковић и јазачки архимандрит Валеријан Прибићевић. У то је доба у Доњем Срему на четири места преки суд радио пуном снагом. У таквим ужасним приликама није се, наравно, могло ни помишљати на то, да се из манастира Фенека склоне вредности, јер би сваки такав покушај само још повећао сумњу.

Слутња игумана Данила, да ће се са његовим манастиром догодити нешто страшно, на жалост се обистинила. Лицем на Малу Госпојину рупи један одред аустро-угарске војске па запоседне и онако већ напуштени манастир Фенек. Војници уђу у цркву, заодену се црквеним одеждама, стану скврнити светиње, изађу из цркве, ухвате се у коло пред црквом, затим запале манастирска здања и сам манастир, у самој цркви на дивљачки начин избоду светитељима, на иконама, очи, скрше све, што им је дошло до руку, па побацају на гомилу насред цркве. Пошто још све то припале, пођу из цркве, али заповедник, опазивши икону Св. Петке код црквених западних врата, у својој јарости појури бодом, да и ту светињу поништи, но у том посрне на црквеном каменитом поду, падне те место иконе убод њему пробурази трбух. На његов јаук и лелек све се престрави, све спопадне језа те ником није више падало ни на памет даље разарање. Да не би тог случаја, од манастира Фенека, по причању очевидаца, не би био остао камен на камену, толико је била разјарена та дивљачка хорда. Том приликом изгорела је богата ризница манастира Фенека, у којој су, међу осталима, биле и ове старине: велико јеванђеље, донесено из Русије у XVIII. веку, оковано сребром, са корицама од црвене кадифе; велик крст са ситним украсима од позлаћена сребра с дрворезима и записом из године 1778., који је манастиру поклонила Наста, супруга Милутина Ђорломана из Земуна (тај крст био је резачки посао прве врсте, а и златар, који га је оковао, био је зацело од бољих мајстора); мален кивот од сребра с урезаним орнаментима из године 1773. (даровао га Тимотије Недељковић из Земуна); путир од чистог сребра па позлаћен из године 1772., поклон Марка Карамате из Земуна; воздух, у средини са везеном Христовом главом, у сваком углу по један анђео. Исто тако изгорела је и архива, у којој се налазило података о Карађорђеву боравку у манастиру Фенеку, па и манастирска библиотека, која се могла рачунати међу највеће библиотеке фрушкогорских манастира а било је у њој и србуља̂, које су писали фенечки калуђери. Осим цркве и капеле изгорео је сав манастир, као и све манастирске зграде а у манастирским амбарима изгорело је 16 вагона пшенице, 4 вагона јечма и 6 вагона зоби. Све је то тињало и горело неких шест дана а пред сажежени манастир Аустријанци на свим улазима у манастир поставише страже.

Фенечко братство, заједно с игуманом Данилом, чамило је све до Великог Петка године 1915. у истражном дивизијском затвору у Загребу, док их није дивизијски суд решио кривње, али као сумњиви буду отпраћени у свештенички затвор у манастир Гомирје. Касније је игуману Данилу, на заузимање епископа Иларијона Зеремског, било дозвољено, да ради у епископској канцеларији у Плашком а после му буде допуштен боравак у манастиру Крушедолу; калуђери Корнелије Будић и Атанасије Вујичић, први због старости и слабости а други због болести, буду пуштени на слободу; Пантелејмона Лазића епископ Иларијон прибоји у братство манастира Гомирја а после буде премештен за патријарашког економа у Ср. Карловце; ђака Косту

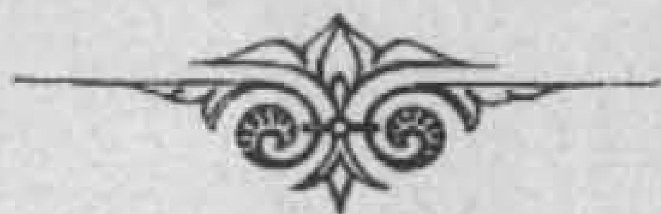
Галића епископ Иларијон рукположи за ђакона и придели га братству манастира Гомирја, но Галић, услед патњâ, падне у сушицу, оде својој кући у Бачку и тамо набрзо умре, ђака Симу Бабића пак отераше у војску.

Како је Аустрија последње ратне године већ слутила своју пропаст, почела је попуштати на свима линијама, те се тако игуман Данило у својој интернацији у манастиру Крушедолу почео слободније кретати, па чак је и одилазио на гариште свог манастира Фенека и већ се почео бринути за то, да се манастир што скорије оправи. Али за прво време није могао ни најмање успети. Тек подобро након уједињења могао је, уз родољубиву помоћ и савет земунског одветника и народног посланика, потоњег министра господина дра Светислава Поповића, уклонити све запреке те се свом снагом латити, да манастир обнови.

Требало је равно две године истрајна рада и бриге те доста незгодна боравка у манастирској гостијоници на Краку, док се могло ући у донекле успостављени манастир, у који се игуман наново уселио лицем на Бадњи дан 1921. Тамо он и данас неуморно ради, да манастир дигне до старе његове славе и висине.

Као и некада, тако се и данас у манастир Фенек народ из околних места скупља на збор и молитву а глас о страдању манастира привлачи онамо и многе угледне странце. Тако је 29. јула 1923. с охридским владиком, познатим великим проповедником Николајем Велимировићем, у манастир Фенек дошао енглески свештеник О. Џон Даглас из Лондона, па је на дан манастирске славе летне Св. Петке поклонио манастиру црквено звоно, које је тешко 105 kg, а на којем је урезан овај натпис: »У славу Бога и част храброг српског народа прилаже манастиру Свете Петке у Фенеку О. Џон А. Даглас из Лондона 1923. године.

Велика је заслуга игумана Данила Брзаковића, што је својим неуморним трудом, обарајући све запреке, својски прионуо, да се обнови и унапреди манастир Фенек, којем је судбина наменила знамениту улогу у историји Карађорђеве епохе.

САДРЖАЈ:

	Страна
Увод	3
Фрушкогорски манастири	51
Крушедол	55
Велика Ремета	83
Гргетег	89
Хопово	93
Врдник-Раваница	103
Јазак	117
Мала Ремета	127
Бешеново	129
Раковац	132
Беочин	136
Шишатовац	142
Кувеждин	154
Ђипша	159
Привина Глава	161
Фенек	167

ЛИКОВИ И СЛИКЕ:

Цар Проб	4
Врдничка Кула	7
Жича	8
Пећ — патријаршија	9
Патријарх Арсеније III.	10
Патријарх Арсеније IV.	11
Митрополит Павле Ненадовић	14
Карађорђе	16
Јелена Карађорђевица	17
Војвода Младен Миловановић	18
Војвода Јаков Ненадовић	19
Поп Лука Лазаревић	20
Кнез Сима Марковић	21
Узун Мирко Апостоловић	22
Чолак Анта Симеоновић	23
Гуслар Ђура Милутиновић	24
Тврђава Петроварадин	25
Патријарх Јосиф Рајачић	26
Војвода Стеван Шупљикац	27
Кнез Александар Карађорђевић	28
Кнегиња Персида	29
Војвода Стеван Книћанин	30
Патријарх Георгије Бранковић	31
Кнез Петар Карађорђевић	32

Страна

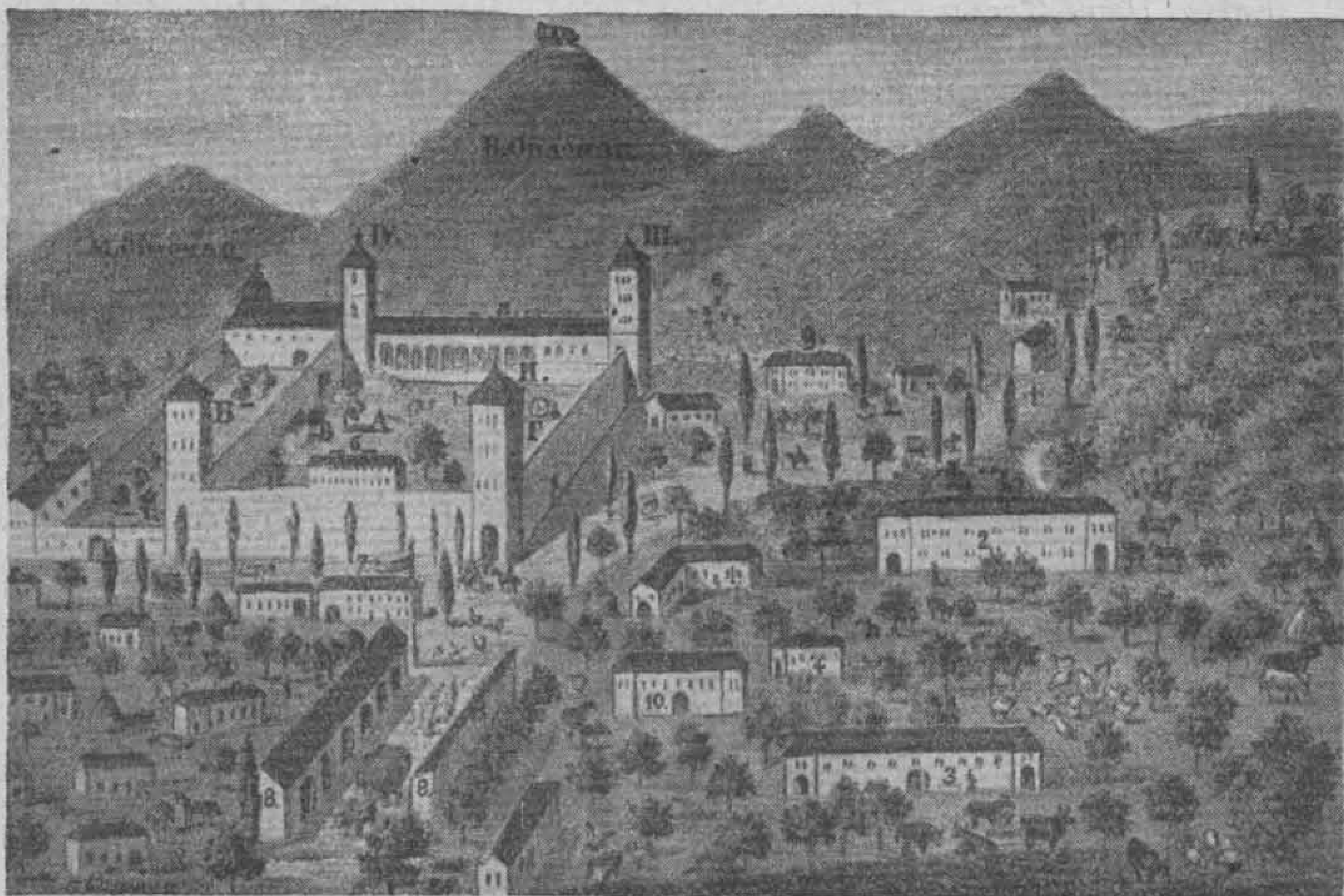
Кнегиња Зорка 33
Краљ Петар I. Ослободилац 35
Епископ Мирон Николић 37
Манастир Гомирје 40
Епископ Иларијон Зеремски 41
Њ. Вел. Краљ Александар I. 42
Њ. Вел. Краљица Марија 43
Њ. Вис. Краљевић Петар 45
Њ. Св. патријарх Димитрије 46
Крст цара Душана 47
Лавра Високи Дечани 48
Арх. Леонтије Нинковић 49
Епископ др Максимилијан Хајдин 53
Прота Димитрије Руварац 54
Крушедол 56
Арх. Анатолије Јанковић 57
Намесник Пантелејмон Живић 59
Деспот Стеван Бранковић 60
Мајка Ангелина 61
Владика Максим 62
Деспот Јован Бранковић 63
Крушедолске старине 64
Крушедолске старине 65
Мирослављево Јеванђеље 68
Плаштаница Краља Милутина 69
Београд крајем XVIII. века 70
Гроф Ђорђе Бранковић 71
Надгробна плоча Арсенија III. 75
Крушедол, бакрорез из године 1775. 78
Квита Захарије Орфелина 79
Митрополит Петар Јовановић 81
Велика Ремета 84
Игуман Мелентије Бабић 85
Велика Ремета, бакрорез из године 1764. . . . 86
Богојављење, бакрорез из године 1746. 87
Гргетег 89
Арх. Иларијон Руварац 90
Иконостас гргетешке цркве 91
Арх. др Августин Бошњаковић 92
Хопово 94
Намесник Георгије Бојанић 95
Хоповске старине 97
Доситеј Обрадовић 99
Хопово, бакрорез из године 1756. 100
Старо Хопово, са бакрореза из године 1756. . . . 101
Врдник Раваница 104
Арх. Макарије Гаврилов 105
Кнез Лазар, дрворез 106
Кнез Лазар, бакрорез из године 1773. 107
Кивот Кнеза Лазара 110
Покров монахиње Еуфимије 111
Раваничке старине 112
Др Лаза Поповић 113
Турски натпис са чесме 114
Славенски натпис са чесме 115
Јазак 118
Арх. Валеријан Прибићевић 119

Страна

Цар Урош, бакрорез из године 1746. 120
Кивот Цара Уроша 121
Јазачке старине 123
Рушевине женског манастира Јаска 124
Царске двери 125
Мала Ремета 127
Игуман Корнелије Зубовић 128
Бешеново 129
Игуман Нестор Обшић 130
Бешеновске старине 131
Раковац 132
Игуман Доситеј Поповић 133
Раковац, са бакрореза из године 1741. 134
Раковачке старине 135
Беочин 136
Арх. др Јоаким Чупић 137
Света Гора, дрворез 138
Света Гора, дрворез 139
Дверска завеса 140
Шишатовац 142
Арх. др Петроније Трбојевић 143
Деспот Стеван Штиљановић, бакрорез из године 1753. 144
Кивот Стевана Штиљановића 145
Шишатовачке старине 146
Шишатовачке старине 147
Лукијан Мушицки 149
Филип Вишњић 150
Вук Стеф. Караџић 151
Петковица 153
Кувеждин 154
Игуманија Меланија Кривокућин 155
Кувеждин, баркорез из године 1772. 156
Стеван Немања на самрти 157
Ђипша 159
Настојатељ Пантелејмон Лазић 160
Деспотовац 161
Привина Глава 162
Игуман Методије Суботин 163
Христос Спаситељ 164
Хаџи Арсеније Јеремић 165
Фенек 168
Игуман Данило Брзаковић 169
Алекса Стев. Ненадовић 170
Фенек пре светског рата 171
Аустро-угарска војска разара фенечку цркву 173
Разорени Фенек 175
Фенечке старине 177

ИСПРАВЦИ

На 27. страни у 9. реду од доле стоји *борваио* а треба *боравио*
На 36. страни у 8. реду од горе стоји *1887.* а треба *1885.*
На 39. страни у 3. реду од доле стоји *Угреноваца* а треба *Угриноваца*
На 40. страни у 4. реду од горе стоји *Машвице* а треба *Машвине*

А) Градска авлија. Б) Црквена авлија. I., II. и III. Градске куле. IV. Црквени торањ. а) Карађорђев двор; б) Конак за госте; в) Карађорђева стара кућа за момке; г) Бунар; д) Школа. 1. Гостионица. 2. Касарна. 3. Коњушница. 4. Нуријска кућа. 5. Чесма. 6. Турски гробови. 7. Среска кућа. 8. Вашарски дућани. 9. Попова кућа. 10. Општинска кућа.

КАРАЂОРЂЕВА ТОПОЛА

Као повереник Хрватског Етнографског Музеја у Загребу обишао сам у јесен године 1924. некоја места у Србији па, међу осталима и Тополу, колевку наше славне Династије Карађорђевића, те сам написао и латиницом штампао књигу »Karadjordjeva Topola«, у којој сам кратко и популарно изнео живот и рад Великога Карађорђа, његове големе подвиге за ослобођење српског народа испод турског ига, његову владавину као Верховног Вожда, државу му са напредним уредбама, а оцртан је ту и његов домаћи живот у кругу своје породице у Тополи у срцу Шумадије, затим његово заточење у Земуну, Голубинцима, манастиру Фенеку, у Петроварадину и у штајерском Грацу па онда боравак му у Хотину и Петрограду, повратак оданде и мученичка му смрт.

Књига износи до четири штампана табака осмине а украшена је ликовима: Великога Карађорђа, кнеза Александра Карађорђевића, Краља Петра I. Ослободиоца, Његова Величанства Краља Александра I., Њезина Величанства Краљице Марије и Његова Височанства престолонаследника Петра; осим тога и сликама: историјски велеважне народне скупштине у Орашцу, Карађорђева града Тополе, остатака Карађорђева града у Тополи, Карађорђеве задужбине Богородичине цркве, Краљеве цркве, задужбине Краља Петра I. Ослободиоца на Опленцу, Краљева стола у истој цркви и дворца Краља Александра I.

Књига је са своје занимљивости дочекала у кратку размаку времена шест издања, пошто ју је сва наша јавност оценила најповољније и пошто су ју сва надлештва препоручила.

Цена је књизи брошираној 10 Динара а тврдо укориченој 15 Динара а може се, док залиха траје, добити код писца књиге *Бошка Стрике*, управника поште Загреб 6.

Прилог књизи

Српске Задужбине—Фрушкогорски Манастири

од **Бошка Стрике**

37°

10'

Паланка (83)

Чиб (85)

Гложан (82)

Дунав

Бегеч (82)

Шарен-град (86)

Илок (133)

Нештин (101)

Сусек (79)

Баноштор (113)

Церовача (136)

10'

Новак (151)

Моловин (218)

Гравово (225)

Визић 200

Ђипша (210)

Свилош

Сот (48)

Љуба (221)

Беркасово

Привина Глава (157)

Кувеждин (197)

Петковица

Шишатовац (210)

Ложимир

Кувеждин

Шишатовац

Ердевик

Дивош

астири

10'
20'
Гложан
(82)
Футок
(83)
Бегеч
(82)
Нови Сад
(80)
канал
Дунав
Петроварадин
Баноштор
Черевић
(86)
Каменица
Срем. Карловци
(80)
Беочин
Буковац
Лединци
Стражилово
Раковац
Гравово
(225)
Беочин
(184)
Свилош
Црвени Чот
339
Венац
Велика
Ремета
Гргетег
(225)
Татарица
Левенка
Шишатовац
Раваница
(270)
Старо Хопово
Хопово
Крушедол
Јазак
Врдник
Бешеново
(220)
Нерадин
Мала

РАЗМЕРА 1:125.000

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 КМ

КАМЕНОЛОМ

150 m НАД ЈАДР. МОРЕМ (КОТА)

СРЕСКИ ПУТ (У КИЛОМЕТРИМА)

ЛИТ. ЗАКЛ. ТИСК. НАРОДНИХ НОВИНА ЗАГРЕБ.

Израдио: К. Ференчак, Вараждин.

Манастир

Капела

Гробље

Размера 1:125.000